

202600067

Bonaire , 19 december 2025

Betreft: Noodtoestand natuur en biodiversiteit Caribisch Nederland – brief t.b.v. kabinetsformatie

Geachte mevrouw Letschert,

Noodtoestand Natuur en Milieu Caribisch Nederland

Het gaat slecht met de natuur op Caribisch Nederland. Maar liefst 61 procent van de leefgebieden en 71 procent van de soorten en soortgroepen verkeren in een erbarmelijke staat en laten duidelijke negatieve trends zien, zoals blijkt uit het [State of Nature Report for the Caribbean Netherlands 2024](#). De opgave is groot, terwijl de benodigde financiering voor beheer en bescherming, evenals de bijbehorende wetgeving en beleidskaders, achterblijven. Met deze brief richten wij ons tot u als informateur en via u tot de formerende politieke partijen, met een dringende oproep om tijdens de lopende formatie expliciet aandacht te besteden aan natuur en biodiversiteit in Caribisch Nederland en deze stevig te verankeren in het komende coalitieakkoord. Natuurbeheer op Caribisch Nederland, bestaande uit Bonaire, St. Eustatius, en Saba (BES), wordt voornamelijk uitgevoerd door de beheersorganisaties Saba Conservation Foundation (SCF), St. Eustatius National Parks (STENAPA), en Stichting Nationale Parken Bonaire (STINAPA). Deze vervullen cruciale publieke taken, maar ontvangen geen structurele en toereikende vergoeding van de nationale overheid of de openbare lichamen. De huidige financieringsstructuur is ontoereikend en faalt in zijn opzet en het behalen van de natuurdoelen van Nederland. Door de toenemende druk op de natuur als gevolg van bevolkingsgroei en klimaatverandering is de situatie inmiddels zo urgent dat de beheerders zonder interventie op korte termijn hun activiteiten niet kunnen voortzetten.

Belang van natuur

De natuur op de eilanden is onlosmakelijk verbonden met cultuur, welzijn, en economische bedrijvigheid. De afhankelijkheid van eilandgemeenschappen en -economieën hiervan maakt natuurbeheer en -behoud cruciaal. Voor veel eilandbewoners is bijvoorbeeld vis, die afhankelijk is van gezonde koraalriffen, een belangrijke voedselbron en bron van inkomen. Ook het (eco)toerisme is direct afhankelijk van de staat van de natuur en vormt een belangrijke economische pijler. Daarnaast spelen tropische bossen, mangroves en koraalriffen een belangrijke rol bij het mitigeren van de gevolgen van klimaatverandering. Het Caribisch gebied, en ook de BES eilanden, staat bekend als een 'biodiversity hotspot' en bevat leefgebied waarvan bedreigde soorten zoals zeeschildpadden, de roodsnavelkringvogel, en de orka afhankelijk zijn. De migratiepatronen van deze soorten onderstrepen de noodzaak van beheer dat verder reikt dan de eilanden en hun territoriale wateren, evenals samenwerking binnen de bredere Caribische regio. Dit is essentieel voor het effectief beschermen van de circa 130 soorten die uniek zijn voor de eilanden en de 143 bedreigde soorten waarvoor Nederland via verschillende internationale verdragen een verantwoordelijkheid draagt.

Een sterk en betrouwbaar systeem

Hoewel de BES eilanden statutair onderdeel zijn van Nederland, is er nog lang geen sprake van gelijkheid of gelijkwaardigheid met Europees Nederland. Waar in Europees Nederland jarenlang gewerkt is aan structurele oplossingen zoals provinciefondsen die structureel middelen vanuit het rijk aan de regio verstrekken voor natuurbeheer, ontbreekt voor Caribisch Nederland nog altijd een structureel uitvoerings en financieringssysteem. De Openbare Lichamen en NGOs kampen hierdoor

met een ongewisse financiële toekomst. Om aan de wettelijke verantwoordelijkheden van het Rijk te voldoen zoals omschreven in vigerende wetgeving en internationale verdragen, en om de doelen te behalen in het Natuur- en Milieubeleidsplan (NMBP) waarvoor het Rijk de eindverantwoordelijke partij is, is een gezond uitvoeringssysteem met bijbehorende financiering onontbeerlijk. De omvang van de problematiek staat echter niet in verhouding tot de schaalgrootte van de eilanden. Momenteel zijn de drie beheersorganisaties afhankelijk van zeer instabiele inkomsten uit toerisme, projectfinanciering en beperkte lokale subsidies vanuit Openbare Lichamen. Aangetekend moet worden dat de Openbare Lichamen vaak verhoudingsgewijs nu al meer uitgeven aan natuur dan het Rijk doet voor Europees Nederland. Zoals aangegeven in de recent opgemaakte National Biodiversity Finance Plan BES (NBFP), zijn lokale financieringsbronnen grotendeels volledig aangewend; de enige uitweg is grotere betrokkenheid van het Rijk bij het structureel ondersteunen en financieren van de opgaves waarvoor de natuur op de eilanden staat.

Noodzaak structurele financiering

De incidentele middelen die beschikbaar zijn gesteld voor de uitvoering van het Natuur en Milieubeleidsplan (NMBP), en waar eilandorganisaties bij gebrek aan alternatieven sterk op hebben geleund, zijn uitgeput. Over een vervolg is nog geen duidelijkheid. Hoe dan ook bieden deze middelen geen structurele oplossing voor het natuurbeheer. Naar schatting is jaarlijks circa 8 miljoen euro aan specifieke uitkering nodig voor de uitvoering van parkgerelateerde natuurbeheertaken. Deze middelen dienen te worden verdeeld op basis van de omvang en het takenpakket van de organisaties, zodat zij hun taken kunnen blijven uitvoeren en hun organisatiestructuren duurzaam kunnen inrichten. Dit is ook noodzakelijk om eilandelijke uitdagingen, zoals het aantrekken en behouden van gekwalificeerd personeel, adequaat aan te pakken. Via toegangsprijzen en het verlenen van betaalde diensten halen de parken totaal circa 4 miljoen op, maar stort deze inkomstenbron volledig in bij crises, zoals het wegblijven van toeristen tijdens COVID 19. Deze inkomsten zijn dus op dit moment niet structureel of betrouwbaar. De kleinere eilanden St. Eustatius en Saba kampen bovendien structureel met lagere bezoekersaantallen. Het benodigde bedrag om natuurbeheer op de eilanden uit te voeren is relatief klein, maar maakt een groot verschil tussen behoud en verlies van hun unieke natuur. Een duurzaam financieringsmodel, met duidelijke afspraken over taken en plichten tussen de beheerders, de openbare lichamen, en de ministeries, is essentieel om continuïteit te waarborgen en schokken zoals pandemieën en stormen op te vangen zonder opnieuw in noodsituaties te belanden.

Achterstallig onderhoud en projecten

Naast het ontbreken van structurele middelen zijn er grote bedreigingen voor de natuur op Caribisch Nederland die simpel kunnen worden aangepakt, met technieken die in Nederland al sinds de jaren 70 grootschalig worden toegepast. Toen de vissen op de kop dreven, werd in Europees Nederland afvalwater grondig aangepakt. De toestand van het koraal rond de Caribische eilanden is momenteel, mede door slechte waterkwaliteit, slechter dan ooit. Dit probleem is in samenspraak met de eilanden haalbaar op te lossen. Voor een land dat internationaal bekend staat om zijn waterbeheer is dit een beschamende situatie. Nederland loopt op dit gebied in de overzeese gebieden lichter ten opzichte van bijvoorbeeld Frankrijk. Gezien de omvang van de benodigde inhaalslag is het onverantwoord om deze opgave uitsluitend bij lokale overheden neer te leggen. Net als in de jaren zeventig zal het kabinet grootschalig moeten investeren in goed georganiseerd (afval)waterbeheer.

De natuurbeheerorganisaties SCF, STENAPA en STINAPA doen, met steun van hun netwerkorganisatie Dutch Caribbean Nature Alliance (DCNA) en het Wereld Natuur Fonds, een dringende oproep aan de formerende partijen om niet alleen middelen vrij te maken voor incidentele maatregelen, maar ook structureel te investeren in regulier natuurbeheer. Daarbij is een transparant en betrouwbaar financieringssysteem nodig dat ervoor zorgt dat middelen daadwerkelijk op de juiste plek terechtkomen, in nauwe samenwerking tussen het Rijk en de eilandpartners. Dit kan en moet nu geregeld worden. Wij willen graag uit deze noodtoestand komen en bouwen aan bestendig beheer en duurzame ontwikkeling. Het gaat slechts om marginale bedragen op de Rijksbegroting, maar om een substantieel effect op de natuurwaarden van Caribisch Nederland!

RX4VM - #X830X0X#00#0000#

De Tweede Kamer
t.a.v. BUREAU Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

3043 BE g

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Heer/mevrouw
Rotterdamse Rijweg 9
3043 BE Rotterdam

Kenmerk: 202600068

Den Haag, 6 januari 2026

Geachte heer/mevrouw ,

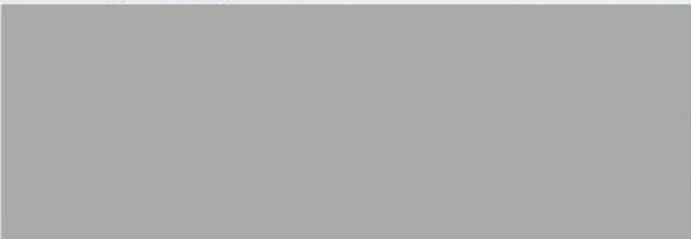
Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600102

**REGIO
ZWOLLE**

Regio Zwolle bureau

Stadhuis Zwolle
Grote Kerkplein 15
8011 PK Zwolle

Postbus 10007
8000 GA Zwolle

Telefoon 038 498 3302
info@regiozwolle.nl
www.regiozwolle.nl

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Datum 19 december 2025
Onderwerp Regio Zwolle

Geachte mevrouw Letschert,

De komende weken werkt u intensief met de formerende partijen aan de totstandkoming van een stabiel landsbestuur. Met *'Samen aan de slag voor een sterker Nederland'* ligt er een ambitieuze agenda om de grote en complexe maatschappelijke opgaven integraal aan te pakken. Regio Zwolle levert hier graag een concrete en constructieve bijdrage aan.

U heeft aangegeven dat inhoudelijke samenwerking en onderlinge relaties cruciaal zijn voor het slagen van deze opgaven. Dat sluit naadloos aan bij het DNA van Regio Zwolle. Met ruim 800.000 inwoners en circa 80.000 bedrijven werken wij al jaren vanuit vertrouwen samen: overheden, ondernemers, onderwijs en maatschappelijke partners nemen gezamenlijk verantwoordelijkheid voor de toekomst van onze regio. Deze manier van werken, geworteld in noaberschap, handelsgeest en gemeenschapszin, stelt ons in staat om complexe vraagstukken integraal aan te pakken en daadwerkelijk resultaten te boeken.

In Regio Zwolle werken we samen aan het creëren van brede welvaart voor huidige en toekomstige inwoners en ondernemers in onze regio. Mensen wonen, werken, leren en recreëren met veel plezier in onze regio; onze taak is om die brede welvaart te behouden. De basis daarvoor is toekomstbestendig groeien: binnen de grenzen van ons deltagebied, met oog voor het verdienvermogen van onze ondernemers en door middel van een leer- en ontwikkelcultuur. Binnen de regio werken we samen aan klimaatadaptieve groei, duurzame bereikbaarheid, een duurzame en wendbare economie en een toekomstbestendige en flexibele arbeidsmarkt.

Wij zien het Rijk als een onmisbare partner in het versterken van brede samenwerking en het realiseren van samenhangende ontwikkeling op ruimtelijk, infrastructureel, economisch en sociaal gebied. Daarom stellen wij voor om in Regio Zwolle te werken met een gezamenlijke Rijk-Regio investeringsagenda, waarin opgaven integraal worden opgepakt en waarin ruimte is om te leren, te versnellen en op te schalen.

Ruimtelijke ontwikkeling: klimaatadaptieve groei in balans

Om toekomstbestendig te kunnen groeien moet de toenemende druk op de ruimte in goede banen geleid worden. Regio Zwolle is een NOVEX-gebied voor verstedelijking en een klimaatadaptieve groeiregio in de Vecht- en IJsseldelta. Wij combineren woningbouw, economische ontwikkeling, natuur, water en energie in samenhang, met oog voor leefbaarheid in zowel stad als platteland: wij zijn een demodelta.

Regio Zwolle staat aan de lat voor de realisatie van 50.000 woningen richting 2040. Hiervoor moeten de randvoorwaarden op orde zijn: blijvende structurele samenwerking met het Rijk en structurele financiering voor onder meer werklocaties, energievoorziening, klimaatadaptatie en bereikbaarheid.

De grootste belemmering vormt het stikstofvraagstuk, dat niet alleen de woningbouw maar ook economische ontwikkeling raakt. Wij roepen op om Nederland van het stikstofsloot te halen, zodat noodzakelijke bouw- en investeringsprojecten doorgang kunnen vinden. Daarnaast staan netcongestie en beperkte ambtelijke capaciteit de realisatie van woondeals onder druk. Wij onderschrijven de oproep uit het *Nationaal rapport woningbouw 2025* om de wederkerigheid tussen Rijk en regio verder te versterken en gaan hierover graag in gesprek.

De Ontwerp-Nota Ruimte is richtinggevend voor de komende decennia. Met onze zienswijze laten wij zien hoe Regio Zwolle kan bijdragen aan nationale doelen op het gebied van wonen en economie, mits onze potentie ook daadwerkelijk wordt verankerd in de definitieve Nota Ruimte.

Bereikbaarheid: randvoorwaarde voor wonen, werken en groei

Goede bereikbaarheid is essentieel voor de brede welvaart, de economische kracht en het ontsluiten van woningen en bedrijvigheid van en in Regio Zwolle. Het versterkt arbeidsproductiviteit, verbindt stad en platteland en maakt woningbouw en economische groei mogelijk. Als groeiregio leveren wij daarmee een concrete bijdrage aan landelijke opgaven.

Wij roepen op tot investeringen in veiligheid en doorstroming op de A28, N35, N36 en N50. Eveneens is investeren in spoor van nationaal belang:

Het oplossen van de flessenhals bij Meppel is cruciaal voor de robuustheid van de enige spoorverbinding van en naar Noordoost-Nederland. De internationale spoorverbinding Zwolle–Twente–Münster versterkt het economische potentieel van grensregio's en sluit Nederland beter aan op Europese corridors.

Ook Port of Zwolle is van strategisch belang voor Nederland. Verdieping van vaarwegen en de verbreding van de Kornwerderzandsluis versterken de logistieke kracht van het achterland. Wij pleiten voor opname van Port of Zwolle in de North Sea–Baltic Corridor en zien kansen in dual-use toepassingen die bijdragen aan logistieke slagkracht en strategische weerbaarheid.

Economie & Arbeidsmarkt: ruimte voor ondernemerschap en talent

Ondernemerschap zit diep verankerd in het DNA van Regio Zwolle. Wij zijn een mkb-regio bij uitstek. Onze ondernemers zijn toekomstgericht, maar staan voor ingrijpende transitie op het gebied van digitalisering, circulariteit en arbeidsproductiviteit. Bovendien beschikken veel mkb-bedrijven niet over voldoende verandervermogen. Zonder gerichte ondersteuning komt het regionale én landelijke verdienvermogen, en daarmee de brede welvaart, onder druk te staan.

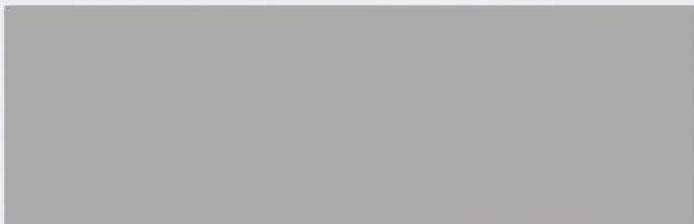
Daarom investeren wij in excellente mkb-dienstverlening en innovatie. Als pilotregio binnen de *Actieagenda mkb-dienstverlening 2024–2026* fungeren wij als proeftuin voor Nederland. Wij roepen op om de verhoging van publieke Research & Development ook in regio's als de onze te laten landen: Elke regio telt. Regio Zwolle sluit graag aan bij het initiatief om regionale innovatieclusters te ondersteunen en biedt hiervoor een sterke basis van mkb, kennisinstellingen en samenwerkingskracht.

Een sterke economie vraagt om een sterke arbeidsmarkt en kwalitatief goed onderwijs. Regio Zwolle zet in op beschikbaarheid, wendbaarheid en inclusiviteit. De arbeidsmarkt is structureel krap en groei kan niet langer worden gedragen door meer mensen alleen. Daarom investeren wij in een sterke leer- en ontwikkelcultuur, waarin leven lang ontwikkelen de norm is. Onze Human Capital Agenda geldt landelijk als voorbeeld. Wij delen onze aanpak graag en vragen om langjarige, ontschotter middelen om ondernemers, werkenden en werkzoekenden te ondersteunen.

Oproep

Regio Zwolle vraagt u als informateur om onze regionale oproep te steunen en door te laten klinken in het formatieproces en het uiteindelijke regeerakkoord zodat een gezamenlijke Rijk-Regio investeringsagenda ontwikkeld kan worden. Geef ons beleidsruimte en structurele financiering, ook na afloop van de Regio Deal, om onze regionale aanpak en infrastructuur door te ontwikkelen. Regio Zwolle wil een vitale regio zijn en blijven. Dat betekent: blijvend investeren in welvaart en welzijn voor alle mensen die in onze regio wonen, werken, leren en recreëren. Daar plukt heel Nederland de vruchten van.

Met vriendelijke groet,

Peter Snijders

Voorzitter Regio Zwolle
Burgemeester van Zwolle

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Regio Zwolle bureau
T.a.v. Burgemeester Sniijders
Postbus 10007
8000 GA Zwolle

Kenmerk: 202600103

Den Haag, 6 januari 2026

Geachte burgemeester Sniijders,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600167

Stichting Omgeving Zonder Vlieghinder voor de Rijn en Bollenstreek, Werkgroep Geluidshinder Kaag en Braassem, Werkgroep Vlieglaawaai Lisse, Platform Vlieghinder Kennemerland, Platform Vlieghinder Zaanstreek.

Aan: De informateur van de kabinetsformatie, mevrouw prof. dr. Rianne Letschert.

Oegstgeest, 22 december 2025.

Betreft: Perspectief omwonenden Schiphol betreffende benodigde beleidskeuzes met betrekking tot Schiphol.

Geachte mevrouw Letschert,

Wij richten ons tot u als vertegenwoordigers van de omwonenden van luchthaven Schiphol.

Het luchtverkeer van en naar Schiphol veroorzaakt voor grote groepen omwonenden een structurele en ernstige aantasting van hun leefomgeving en gezondheid. Dit beperkt zich niet tot de directe omgeving van de luchthaven, maar treft ook bewoners op aanzienlijke afstand.

Omwonenden vragen hier al vele jaren aandacht voor. Die signalen zijn structureel onvoldoende gehoord. Dit is expliciet vastgesteld door de rechtbank Den Haag in haar uitspraak van 20 maart 2024 (ECLI:NL:RBDHA:2024:3734), waarin is geoordeeld dat de Staat bij het beleid met betrekking tot Schiphol stelselmatig de belangen van omwonenden heeft veronachtzaamd. De rechtbank heeft de Staat opgedragen te voorzien in praktische en effectieve rechtsbescherming voor alle ernstig gehinderden en slaapverstoorden, ook buiten de bestaande 48- en 45 L_{den}-contouren, waarbij individuele belangen kenbaar en gemotiveerd moeten worden meegewogen.

Deze uitspraak was uitvoerbaar bij voorraad en noopte de Staat om binnen een jaar maatregelen te treffen die recht doen aan de belangen van omwonenden. Inmiddels zijn ruim twintig maanden verstreken zonder dat hieraan gevolg is gegeven. Daarmee wordt niet alleen een rechterlijke uitspraak genegeerd, maar wordt ook een beleidspraktijk voortgezet waarin burgers structureel onvoldoende worden beschermd.

Nu de kabinetsformatie gaande is, achten wij het noodzakelijk dat deze problematiek expliciet wordt betrokken bij de totstandkoming van het regeerakkoord. De luchtvaartsector laat zich daarbij al nadrukkelijk horen. Met deze brief brengen wij het perspectief van de omwonenden van Schiphol onder uw aandacht.

Het betreft het volgende (beknopte toelichting op de volgende pagina's):

1. **De onverdraaglijkheid van de vlieghinder: hoge frequentie en herhaald piekgeluid.**
2. **De Nederlandse economie vraagt om aanzienlijk minder vliegbewegingen.**
3. **Technologische ontwikkelingen bieden geen oplossing voor de komende tien jaar.**
4. **'Geluidpreferente' banen leiden tot meer in plaats van minder geluidshinder.**
5. **Minder vliegen creëert ruimte voor wonen.**

In de afgelopen jaren hebben ministers, door partijpolitiek gedreven, hun beleidskeuzes gericht op verdere groei van Schiphol. Hierbij negeerden ze zowel de klimaatopgave als de grenzen van wat omwonenden langdurig kunnen dragen. Dit laatste geldt met name voor de nachtvluchten. Wij doen een dringend beroep op de nieuwe regering om afstand te nemen van deze eenzijdige sectorbenadering en uitvoering te geven aan artikel 21 van de Grondwet, waarin de zorg voor een gezonde leefomgeving is verankerd.

Wij dringen erop aan om in het regeerakkoord **significante vermindering van het aantal vluchten (~350.000 p/j), inclusief het stoppen van nachtvluchten en het afschaffen van 'geluidpreferent' baangebruik** op te nemen.

Wij realiseren ons dat u als informateur voor complexe keuzes staat. Wij hopen dat u, in samenwerking met de betrokken partijen, kunt bereiken dat het toekomstige beleid rond Schiphol recht doet aan zowel economische belangen als aan de fundamentele rechten en gezondheid van omwonenden.

Hoogachtend,

Jan Edens, voorzitter van de Stichting Omgeving Zonder Vlieghinder voor de Rijn en Bollenstreek
Albert van Heijningen, voorzitter van de Werkgroep Geluidshinder Kaag en Braassem
Jelly Beets, voorzitter van de Werkgroep Vlieghinder Lisse
Hans van Schoor, voorzitter van het Platform Vlieghinder Kennemerland
Winnie de Wit, voorzitter Platform Vlieghinder Zaanstreek

(Contactpersoon:)

Beknopte toelichting bij de thema's

Onderstaande toelichtingen zijn ingekorte beschrijvingen afkomstig uit ons "Schipholdossier". Wilt u meer informatie? Neemt u dan alstublieft contact op met de contactpersoon.

1. De onverdraaglijkheid van de vlieghinder: hoge frequentie en herhaald piekgeluid

De dagelijkse werkelijkheid voor omwonenden is dat zij vanaf de vroege ochtend tot laat in de avond – en ook 's nachts – worden blootgesteld aan een continue stroom van overvliegende vliegtuigen^{1,2}. Tijdens piekperiodes passeren vliegtuigen met pauzes van slechts twee tot drie minuten, waarbij telkens geluidspieken optreden in de orde van 60 tot 80 dB.

De herhaling van deze geluidspieken is een bepalende parameter in de hinderbeleving³. Zelfs wanneer individuele vliegtuigen enigszins stiller worden, leidt de korte tijd tussen opeenvolgende vluchten ertoe dat er geen herstelmomenten ontstaan. Hierdoor stapelt de belasting zich op, wat resulteert in ernstige verstoring van gesprekken, concentratie, ontspanning en slaap.

Deze situatie doet zich niet alleen voor in gebieden direct rond Schiphol. Ook op afstanden tot circa 40 kilometer van de luchthaven ervaren bewoners structurele hinder van laag overvliegende vliegtuigen met vergelijkbare piekniveaus. Dit maakt duidelijk dat de impact van het luchtverkeer zich uitstrekt over een veel groter gebied dan in het huidige beleid wordt erkend.

De gangbare gemiddelde geluidsmaten, zoals L_{den} en L_{nacht} , doen aan deze werkelijkheid onvoldoende recht⁴, omdat zij de herhaling en intensiteit van afzonderlijke pieken maskeren, terwijl juist deze kenmerken bepalend zijn voor de ervaren hinder en de aantoonbare gezondheidseffecten.

2. De Nederlandse economie vraagt om aanzienlijk minder vliegbewegingen

Het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat gaat in zijn prognoses uit van 478.000 vliegbewegingen per jaar⁵. Deze prognoses zijn echter sterk gebaseerd op de wensen van de luchtvaartsector en op het in stand houden van de hub-functie van Schiphol, inclusief omvangrijk zogenoemd feeder-verkeer⁶.

Economische analyses van onder meer Manshanden en Buurma tonen aan dat deze uitgangspunten leiden tot een structurele overschatting van de economische noodzaak⁷. Zij laten zien dat het aantal benodigde vluchten ruim onder de 350.000 per jaar kan blijven zonder noemenswaardige negatieve gevolgen voor de Nederlandse economie. Andere studies, waaronder van de Werkgroep Toekomst Luchtvaart en Transport & Environment, wijzen erop dat zelfs een verdere reductie richting 250.000–300.000 vliegbewegingen economisch reëel is⁸.

¹ Bezoekers Aanspreekpunt Schiphol, <https://bas.flighttracking.casper.aero/>

² RIVM, "Analyse gelijkwaardigheidscriteria Schiphol", <https://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/2020-0219.pdf>

³ GGD Kennemerland, "Geluidhinder en slaapverstoring van vliegverkeer in de wijde omgeving van luchthaven Schiphol", <https://www.ggdkennerland.nl/sites/vrkggd/files/2025-03/Verdiepende%20studie%20geluidshinder%20en%20slaapverstoring%20omgeving%20schiphol.pdf>
<https://www.eurekaalert.org/news-releases/1069467>

⁴ Omgevingsdienst West-Holland, "Rapportage metingen vliegtuiggeluid 2023", <https://www.odwh.nl/wp-content/uploads/Rapportage-vliegtuiggeluid-2023.pdf>

⁵ Staatscourant, "Kennisgeving ontwerp wijziging Luchthavenverkeerbesluit Schiphol, Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, Nr. 5200", <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2025-5200.pdf>

⁶ CE Delft, "Krimp KLM, Gevolgen voor de Nederlandse privéreiziger", https://ce.nl/wp-content/uploads/2025/05/CE_Delft_250207_Krimp-KLM_Gevolgen_voor_de_Nederlandse_privereiziger_Def.pdf

⁷ W. Manshanden en H. Buurma, "Vestigingsklimaat vereist veel minder vliegbewegingen dan ministerie stelt", https://esb.nu/wp-content/uploads/2025/02/078-081_Manshanden.pdf

⁸ H. Buurma en P. Boonekamp, "Helpt negatieve effecten van Schiphol onnodig", <https://www.toekomstluchtvaart.nl/pdf/04012024%20Helpt%20negatieve%20effecten%20Schiphol%20is%20onnodig.pdf>

Een dergelijk niveau sluit bovendien beter aan bij de positie van vergelijkbare Europese luchthavens en voorkomt dat disproportionele maatschappelijke kosten worden afgewenteld op omwonenden⁹.

3. Technologische ontwikkelingen bieden geen oplossing voor de komende tien jaar

De luchtvaartsector verwijst veelvuldig naar toekomstige technologische ontwikkelingen als oplossing voor geluids- en milieuproblemen¹⁰. In de praktijk blijken deze verwachtingen niet realistisch.

De gemiddelde verbetering in brandstofefficiëntie en geluid per passagierskilometer bedraagt circa 1 à 1,5% per jaar¹¹. Grootchalige doorbraken, zoals elektrisch vliegen, waterstofvliegtuigen of brede inzet van duurzame brandstoffen, zijn technisch en economisch niet binnen afzienbare tijd haalbaar^{12,13}.

Metingen van de Stichting OZV laten bovendien zien dat het verschil in geluid tussen oudere en nieuwere vliegtuigtypes voor omwonenden nauwelijks waarneembaar is. Vlootvernieuwing leidt daarom niet tot een merkbare afname van hinder. Alleen een reductie van het aantal vliegbewegingen kan daadwerkelijk tot verlichting leiden.

4. 'Geluidpreferente' banen leiden tot meer in plaats van minder geluidshinder

Het beleid om vliegverkeer te concentreren op zogenoemde 'geluidpreferente' banen over 'dunbevolkt gebied' is gebaseerd op sterk verouderde en onvolledige geluidsgegevens uit 2010^{14,15,16}. De gebieden onder deze banen zijn inmiddels dichtbevolkt, waardoor daar volgens de WHO-richtlijnen juist meer mensen aan ernstige geluidshinder worden blootgesteld dan onder de andere banen^{17,18}. Gegeven de woningbouwplannen voor deze gebieden zal de bewoningsdichtheid daar zelfs nog verder toenemen en daarmee ook het aantal gehinderden. Daarnaast leidt verdere concentratie van verkeer tot hogere vliegfrequenties, in sommige gevallen tot één vliegtuig per circa 70 seconden¹⁹. Dit verhoogt de nu al ernstige en groeiende hinder nog verder.

5. Minder vliegen creëert ruimte voor wonen

Beperking van de geluidshinder rond Schiphol is niet alleen noodzakelijk voor de gezondheid van omwonenden, maar ook cruciaal voor de woningbouwopgave. Bij lagere geluidsbelasting ontstaat ruimte voor de bouw van meer dan honderdduizend extra woningen in de regio²⁰.

⁹ A. Chapman en F. Pot, "The economics of air transport in Europe", https://new-economics.files.svdcn.com/production/files/The_economics_of_air_transport_in_Europe.pdf?dm=1762964631

¹⁰ RTL, "Stillere toestellen KLM en Transavia: minder lawaai, maar geen einde aan vliegtuighinder", https://www.rtl.nl/nieuws/economie/artikel/5467839/stillere-toestellen-klm-minder-maar-geen-einde-aan-de?utm_source=headliner.nl&utm_medium=link&utm_term=free&utm_content=textlink&utm_campaign=Headliner.nl

¹¹ NLR en TU Delft, "Factsheet duurzame alternatieven voor kerosine", https://filelist.tudelft.nl/LR/Subsites/Duurzame%20luchtvaart/E1733_factsheet%20voortstuw%20in%20de%20luchtvaart_mrt%202021_v07.pdf

¹² Deloitte en To70, "Knelpuntenanalyse vraag en aanbod duurzame energiedragers voor de luchtvaart", <https://open.overheid.nl/documenten/5f5a6d04-84a4-4620-973d-1da00d9e0459/file>

¹³ NLR en TU Delft, "Factsheet duurzame alternatieven voor kerosine", https://filelist.tudelft.nl/LR/Subsites/Duurzame%20luchtvaart/E1733_factsheet%20voortstuw%20in%20de%20luchtvaart_mrt%202021_v07.pdf

¹⁴ Ministerie van I&W, "Hoofdlijnenbrief Schiphol", <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-024dd11c16bad9823ae75aed4b8dd1ccd8de6cce/pdf>

¹⁵ H. Alders, "Brief aan de ministers van V&W en VROM", https://omgevingsraadschiphol.nl/wp-content/uploads/2020/01/advies-alders-nieuw-geluidstelsel_schiphol.pdf

¹⁶ Ministerie van I&W, "Documenten bij Woo-besluit over 4 baanregels (NNHS) en geluidbelasting", <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2025/10/27/documenten-bij-woo-besluit-over-vier-baanregels-nnhs-en-geluidbelasting>

¹⁷ F. Harmsen, "Bewonersaantallen onder de primaire en secundaire banen van Schiphol", <https://ozv.nu/wp-content/uploads/2025/01/Bewonersaantallen-primaire-en-secundaire-banen-v1.2-20230515.pdf>

¹⁸ WHO, "Environmental noise guidelines for the European region", <https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/f53c45ba-11d3-4502-a424-c1cf49f5a053/content>

¹⁹ Eurocontrol, "Time-Based Separation (TBS) principles as alternative to static Distance-Based Separation for final approach", <https://www.eurocontrol.int/sites/default/files/2021-05/eurocontrol-tbs-principles-alt-static-separation-final-approach.pdf>

²⁰ Platform Vlieghinder Kennemerland, "PvdA en GroenLinks: Meer bouwen kan als Schiphol echt krimpt", <https://www.vlieghinder.nl/nieuws/artikel/pvda-en-groenlinks-meer-bouwen-kan-als-schiphol-echt-krimpt>

30/12

93

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau voor de
Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

R BRIEF AANGETEKEND NL

NL Frankering betaald €11,8

18 gr.

222233

23-12-2025 11:06

D

PostNL

NL

3SRPKS235922901

2500EA 20018

afz. 2253 AK #36

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

De heer J. Edens
Park Beresteyn 36
2253 AK VOORSCHOTEN

Kenmerk: 202600168

Den Haag, 12 januari 2026

Geachte heer Edens,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600169

Kabinetsinformatie
Mw. R. Letschert
Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Bonaire, 30 december 2025

Onderwerp: beleid Caribisch Nederland 2025-2029 in Regeerakkoord

Geachte mevrouw Letschert,

Het nieuwe kabinet wacht grote uitdagingen. De Centraal Dialoog Bonaire (CD) vraagt hierbij specifiek uw aandacht voor de uitdagingen in Bonaire. Samen met Sint Eustatius en Saba maken wij immers integraal onderdeel uit van Nederland. Onze eilanden kennen echter een geheel eigen context en dienovereenkomstige problematiek. Caribisch Nederland heeft in veel opzichten een ongewenste achterstand op het Europees deel van ons land, die vaker wel dan niet onverklaarbaar is en die naar onze mening verder moet worden aangepakt. Met deze brief vragen wij uw aandacht hiervoor bij het vaststellen van een regeerakkoord voor de komende regeerperiode.

De Centraal Dialoog constateert als belangrijkste aandachtspunt de manier waarop beleid voor Caribisch Nederland wordt uitgevoerd. Als gekeken wordt naar de hoeveelheid rapporten, onderzoeken en adviezen in de afgelopen jaren, dan is er heel veel werk verzet. Het ontbreekt echter aan een gecoördineerde en praktische aanpak om deze adviezen te prioriteren en uit te voeren. Hier zijn verschillende oorzaken voor aan te wijzen: slechte relatie en gebrek aan afstemming en wederzijds begrip tussen Rijksoverheid en het Openbaar Lichaam Bonaire en een gebrek aan coördinatie tussen de verschillende ministeries.

De Centraal Dialoog verzoekt om in het Regeerakkoord op te nemen dat een integraal en uitvoerbaar plan met concrete maatregelen wordt opgesteld om in de komende jaren resultaten te boeken op de prioritaire thema's.

De CD ziet de volgende 3 prioriteiten voor de komende periode:

Verbeter zowel bestaanszekerheid als de economie

De bestaanszekerheid van veel inwoners is verbeterd met de verhoging van het minimumloon, de uitkeringen en de kindertoeslag. Tegelijkertijd leven nog veel mensen in armoede, doordat de kosten van levensonderhoud hoog blijven en ondersteunende maatregelen, zoals openbaar vervoer, verlaging woonlasten en schuldhulpverlening uitblijven. De economie op Bonaire is kwetsbaar en het bbp per inwoners is de afgelopen jaren zelfs gedaald. Er zijn aanvullende maatregelen nodig om de economie te versterken, zoals aanpassing van het fiscale stelsel, meer subsidiemogelijkheden en

betere bancaire voorzieningen zodat goedkoper geleend kan worden. Verwezen wordt naar het rapport 'Verdienvermogen Bonaire' van Economisch Bureau Amsterdam dat in opdracht van de CD in 2024 is opgesteld.

Werk de fysieke achterstanden weg

De CD verwijst naar het rapport 'Klein gebied, grote opgave' dat in opdracht van BZK in 2024 is opgesteld. Dit rapport brengt heel precies in kaart welke achterstanden er zijn en welke middelen er nodig zijn om deze achterstanden weg te werken. Hier is veel geld voor nodig. De CD pleit voor het opnemen van een meerjarig budget, inclusief uitvoeringsprogramma, om deze achterstanden in de komende jaren weg te werken. En de CD pleit er voor om de eilanden goed te betrekken bij de prioritering van de uitvoering.

Rem de bevolkingsgroei

De groei van de bevolking leidt tot grote uitdagingen voor de woningmarkt, de energievoorziening en de infrastructuur. De CD verwijst naar het rapport 'Gerichte groei' van de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen Caribisch Nederland dat in 2024 is gepubliceerd. De CD pleit voor gerichte maatregelen op de korte termijn, zoals het eerder door de CD ingediende voorstel voor 'circulaire arbeid', om de groei te beperken.

De CD concludeert dat deze thema's belangrijk zijn en alleen goed opgepakt kunnen worden met een integrale, gezamenlijke aanpak, waarbij de input vanuit de eilanden leidend is voor de aanpak en uitvoering.

De CD is vanzelfsprekend graag bereid om bij de nadere ontwikkeling en implementatie van deze maatregelen een rol te spelen. Zij kan helpen het draagvlak op het eiland voor een sociaal, economisch en ecologisch duurzaam beleid te versterken.

Hoogachtend,

Namens de Centraal Dialoog Bonaire,

Mervyn Stegers

vice-voorzitter

Marga Buys-Trimp

secretaris

Afschrift verzonden aan de fractieleiders in de Tweede Kamer der Staten-Generaal

De Centraal Dialoog Bonaire, opgericht in 2018, is de lokale overlegtafel met als deelnemers: het openbaar lichaam, vakbonden, werkgeversorganisaties en de Kamer van Koophandel. Dit onder de leiding van een onafhankelijk vice-voorzitter. De gezaghebber is q.q. voorzitter. Partijen beogen met de Centraal Dialoog door consensus bij te dragen aan een sociaal, economisch en ecologisch duurzaam Bonaire. Zie ook <https://www.centraaldialoogbonaire.com>.

202600170

Prof. Dr. R. Letschert
Informateur
Bureau woordvoering kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Datum 22 december 2025

Betreft Internationale vraagstukken

Kenmerk 25015\AIV\DJK

Geachte informateur,

De steeds verder fragmenterende wereldorde stelt hoge eisen aan het Nederlands buitenlands beleid. De nieuwe orde klopt op de deur, maar is nog niet gevormd en kan nog bijgestuurd worden. We riskeren te bewegen naar een (wan)orde waar macht en korte termijn-transacties leidend zijn en veiligheid, waardengebonden allianties en internationaal recht het onderspit delven. Dat heeft directe impact op Nederland en onze belangen. Cruciale dilemma's over de positie van Nederland vragen nú om een richtingsbepaling, anders wordt die nieuwe orde voor ons, maar zonder ons, gevormd. Daarbij staat ons land in de kern voor drie grote opgaven: versterking van onze veiligheid en ons handelingsvermogen, bescherming van de mensenrechten en de internationale rechtsorde, en de opbouw en verdieping van economische en politieke partnerschappen. Tegen die achtergrond neem ik de vrijheid u namens de Adviesraad Internationale Vraagstukken te wijzen op een aantal aanbevelingen uit recente adviezen.

Versterk het eigen handelingsvermogen

1. Werk gericht aan een NAVO ("shift") waarbinnen Europa primair verantwoordelijkheid draagt voor haar eigen veiligheid. Schaal de Nederlandse en Europese defensie-industrie snel op. Houd hiertoe zowel op Europees als op nationaal niveau beperkende wet- en regelgeving tegen het licht om slagvaardig om te kunnen gaan met de huidige dreiging en oorlog op het Europese continent.
2. Ontwikkel Europese strategische AI-capaciteit. Neem, mogelijk samen met enkele andere landen, de leiding over een kopgroep van Europese landen die een sterke Europese visie formuleert voor het opbouwen van Europese strategische AI-capaciteit. Zorg dat deze visie in lijn is met het internationaal en Europees recht, met het Europese waardensysteem van democratie, rechtsstaat en grondrechten en het publieke belang, zoals duurzaamheid en klimaat, dient.
3. Verminder de Nederlandse en Europese afhankelijkheid van non-Europese cruciale ruimtevaartdiensten. Formuleer stevige ambities voor de Europese ruimtetechnologie van de toekomst. Versterk de Nederlandse en Europese ruimtevaartindustrie: Stel de afzetmarkt voor de Europese ruimtevaartindustrie zeker door te eisen dat strategische technologie voor Europese ruimtemissies die in Europa beschikbaar is, in de EU/Europa wordt geproduceerd.
4. **Sorteer voor op het ontstaan van multipolaire wereldorde** – het is in Europees en Nederlands belang om tegenwicht te bieden aan een mogelijke door VS-China-spanning gedomineerde wereldorde. Samenwerking met uiteenlopende landen zoals Japan, Canada

en Australië, maar ook India, Indonesië, Brazilië, Zuid-Afrika, Nigeria en tientallen kleinere landen is essentieel om tegenwicht te bieden aan ongewenste geopolitieke ontwikkelingen. Zet daarbij in op nieuwe relaties en engagement met landen in het mondiale Zuiden

Kom op voor mensenrechten en de internationale rechtsorde wereldwijd

4. Maak het tegengaan van de wereldwijd krimpende maatschappelijke ruimte een kernbelang en geopolitieke noodzaak binnen het buitenlands beleid. Draag in een wereld die steeds autocratischer wordt juist nu het enorme belang uit van een veilige, pluriforme maatschappelijke ruimte voor een vitale democratische rechtsstaat. Ontwikkel in samenwerking met mondiale en regionale multilaterale organisaties en mensenrechtenwaakhonden een antwoord op de strategische aanvallen op mensenrechten en de maatschappelijke ruimte. Geef prioriteit aan initiatieven die de online ruimte beschermen en versterken.
5. Herbevestig de volledige steun aan Oekraïne in zijn strijd tegen Russische agressie. Blijf Oekraïne niet alleen militair steunen, maar ook politiek en financieel. Draag bij aan wederopbouw. Biedt Oekraïne samen met andere bondgenoten geloofwaardige veiligheidsgaranties. Draag actief bij aan stappen die het land moet zetten op weg naar toetreding tot de EU en de NAVO.
6. Voer een krachtige Nederlandse koers inzake het Israëlijs-Palestijnse conflict en zoek actief naar coalities van gelijkgestemden daar waar EU-consensus uitblijft. Combineer daarbij druk en diplomatie en werk actief samen met landen in de regio. Bevestig in dat kader de veiligheid van Israël maar benadruk dat Israël het recht schendt in de Westbank en de onrechtmatige bezetting continueert. Kom op voor de rechten van de Palestijnen en voer een actief antiterrorismebeleid. Leef als derde staat de internationaalrechtelijke verplichtingen na en ga onder voorwaarden over tot zo spoedig mogelijke erkenning van de Palestijnse Staat bij voorkeur in een initiatief met andere landen. Geef actieve steun aan een twee-staten-oplossing en op de meest korte termijn aan humanitaire hulpverlening en wederopbouw in Gaza. Pleit zowel in binnen- als buitenland voor het naleven van de internationaalrechtelijke verplichtingen die voortvloeien uit o.a. de Advisory Opinion van het Internationaal Gerechtshof (19 juli 2024).
7. Betrek de Nederlandse samenleving meer bij de ontwikkelingsdoelen (SDG's) en houdt de internationale norm van 0,7% van het budget voor ontwikkelingssamenwerking als ankerpunt. Erken dat versterkte inzet ten behoeve van de wereldwijde SDG-voortgang in het Nederlandse belang is. Formuleer gerichte en concrete missies die binnen- en buitenland verbinden en gebruik deze om maatschappelijke betrokkenheid bij de SDG-agenda te stimuleren. Afspraken over bredere betrokkenheid van bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties en burgerinitiatieven maken daar onderdeel van uit. Breng de financiering op een zodanig niveau dat de zelf gestelde doelen binnen bereik blijven. Verklein het risico dat stijgende toerekeningen en uitgaven (denk aan de opvang van asielzoekers en Oekraïne) de komende jaren leiden tot verdere verdringing van het ontwikkelingsbudget.
8. Zet in op de instandhouding – maar ook hervorming van multilaterale instellingen - en zorg voor een betere representatie van het mondiale Zuiden. Werk samen aan structurele hervormingen van de VN, het IMF en de Wereldbank en werk met '*coalitions of the willing*'. Voor het behoud van de internationale rechtsorde en oplossing van problemen op wereldschaal is multilaterale samenwerking onontbeerlijk.

Maak de EU slagvaardiger en bouw wereldwijd aan sterke, strategische partnerschappen

9. Benadruk de kracht van loyale samenwerking in de Europese Unie. Benut vaker de juridische mogelijkheden om niet-loyale samenwerking tegen te gaan. Gebruik dus vaker procedures

als de inbreukprocedure en de gang naar het Europese Hof van Justitie. Steun de Europese Commissie in haar rol als hoeder van de verdragen.

10. **Hervorm de Europese Unie.** Versnel de slagvaardigheid en besluitvorming van de Europese Unie binnen het gemeenschappelijk buitenlandse beleid door stapsgewijs en op basis van duidelijk geformuleerde gezamenlijke opdrachten over te gaan op meerderheidsbesluitvorming in het Gemeenschappelijke Veiligheids- en Defensiebeleid (bij voorbeeld door middel van de passerelle clause). Werk vaker binnen de EU met kopgroepen.
11. Werk met een nieuw elan aan de verdieping van relaties. Ga met gelijkgestemde landen nieuwe strategische partnerschappen aan op basis van wederzijdse belangen en respect voor het internationaal recht. Ga verder dan alleen het bevorderen van handelstromen - maak ruimte voor flexibele coalities, via minilaterale partnerschappen met diverse landen rond specifieke thema's, zoals klimaat, voedselzekerheid of schuldverlichting.
12. Investeer in een rechtvaardige klimaattransitie voor lage- en middeninkomenslanden. Verhoog de klimaatfinanciering voor ontwikkelingslanden en hervorm de manier waarop deze is ingericht, zodat zij effectiever bijdraagt aan de uitvoering van nationale strategieën voor klimaatadaptatie en groene economische transformatie.

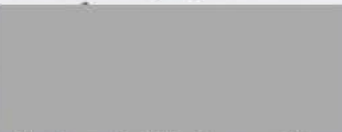
Om bovenstaande uitdagingen aan te kunnen is het essentieel dat ons land in het buitenland op de plekken die ertoe doen en met de relevante kennis en kunde vertegenwoordigd is. Daarom pleitte de AIV er bij eerdere gelegenheden voor te investeren in versterking van ons postennet. Dat pleidooi wil ik hierbij graag nog eens benadrukken.

Tenslotte wijs ik u er graag op dat de AIV momenteel werkt aan een aantal door de regering en de Tweede Kamer gevraagde adviezen die in 2026 opgeleverd zullen worden, te weten:

- De Nederlandse inzet voor voedselzekerheid wereldwijd
- Het tegengaan van straffeloosheid voor geweldpleging tegen hulpverleners (gezamenlijk advies met de Commissie van advies inzake volkenrechtelijke vraagstukken (CAVV))
- EU-uitbreiding, inclusief Oekraïne.
- Migratiepartnerschappen (samen met de Adviesraad Migratie)
- De toekomst van de Trans-Atlantische relatie

Mocht u nog vragen hebben naar aanleiding van deze brief, dan zijn wij vanzelfsprekend graag bereid tot verdere toelichting.

Met vriendelijke groet,

Namens de AIV, de voorzitter,
Bert Koenders

cc. buitenlandwoordvoerders van formerende partijen

Lijst van adviezen van de afgelopen 2 jaar

1. De kracht van loyale samenwerking binnen de EU
16-10-2025
2. Nederland, Europa en het mondiale Zuiden in een veranderende wereldorde
10-10-2025
3. Regie op veiligheid in de ruimte
23-06-2025
4. AI: technologie, macht en democratische waarden in het Nederlandse buitenlandbeleid
17-06-2025
5. Meer Europa, minder Amerika - herijking van de trans-Atlantische veiligheidsrelatie
03-06-2025
6. Daadkracht: EU-hervormingen van GBVB, begroting en rechtsstaat
15-04-2025
7. Krimpemde maatschappelijke ruimte: vrijheid en veiligheid onder druk
10-04-2025
8. Naar een nieuwe koers voor Nederland in het Israëliësch-Palestijnse conflict
23-10-2014
9. Onlosmakelijk verbonden: SDG's in Nederland en de rest van de wereld
16-10-2024
10. Hybride dreigingen en maatschappelijke weerbaarheid
04-06-2024
11. Een stabiel en voorspelbaar ODA-budget
13-03-2024
12. Oekraïne – standvastigheid, weerbaarheid en perspectief
22-02-2024

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Adviesraad Internationale vraagstukken
T.a.v. de heer B. Koenders
Postbus 20061
2500 EB DEN HAAG

Kenmerk: 202600171

Den Haag, 12 januari 2026

Geachte heer Koenders,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Voordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Betreft Zorgelijke situatie kansspelmarkt

Geachte mevrouw Letschert,

Datum
24 december 2025

Nederlandse Loterij voert als staatsdeelneming het Nederlandse kansspelbeleid uit door een verantwoord, betrouwbaar en legaal aanbod van kansspelen te creëren. Op deze wijze kanaliseren wij de consumentenvraag naar het legale aanbod en dragen wij bij aan de drie beleidsdoelstellingen van het Nederlandse kansspelbeleid: het voorkomen van kansspelverslaving, het beschermen van de consument en het tegengaan van fraude en criminaliteit. Dat doet Nederlandse Loterij succesvol: in 2026 vieren we het 300-jarig bestaan van Staatsloterij!

Met het financiële resultaat dat hieruit voortvloeit, leveren wij een maatschappelijke bijdrage aan Nederland. Via NOC*NSF ondersteunen wij de sport met, versterken wij 18 goede doelen op het terrein van gezondheid, beweging en welzijn, en via onze afdracht aan het Ministerie van Financiën dragen wij bij aan de samenleving als geheel. In 2024 ging het in totaal om bijna 204 miljoen euro: 54,6 miljoen voor sport, 20,7 miljoen voor goede doelen en 128,3 miljoen voor de Staat.

Met deze brief informeren wij u over de zorgelijke ontwikkelingen in de kansspelmarkt en de gevolgen die deze hebben voor deze beneficiënten. Zo vragen wij aandacht voor de afdrachten van Nederlandse Loterij, de verzelfstandiging van Nederlandse Loterij, het illegaal kansspelaanbod en het belang van tempo in het wetgevingsproces, vooral om illegaal aanbod te kunnen bestrijden.

Druk op afdracht en kwetsbaarheid van het huidige stelsel

De afgelopen jaren is duidelijk geworden dat de hoogte van de bijdrage van Nederlandse Loterij aan de samenleving niet langer vanzelfsprekend is. Beleidswijzigingen en marktdynamiek zetten de afdrachten steeds meer onder druk.

Nederlandse Loterij Organisatie B.V.

Laan van Hooftwijk 55, 2289 DG Rijswijk | Postbus 3074, 2280 GB Rijswijk | T + 31 (070) 321 6600 | Nederlandse Loterij Organisatie B.V.: KvK 65691288 | Btw 856217220B01
Staatsloterij B.V., Lotto B.V., TOTO Online B.V. en Nederlandse Loterij Organisatie B.V. zijn onderdeel van Nederlandse Loterij B.V. | www.nederlandseloterij.nl

SPEEL BEWUST 18+

De recente flinke stijging van de kansspelbelasting, bijvoorbeeld, leidt tot miljoenen euro's minder voor sport en goede doelen en tot een toename van illegale kansspelen. Ondertussen is het oorspronkelijke doel van de belastingverhoging niet eens gehaald: de inkomsten vanuit de kansspelbelasting voor de schatkist zijn namelijk in 2025 niet toegenomen met 100 miljoen maar gedaald met 40 miljoen euro. Voor 2026, dan zal de tweede verhoging van de kansspelbelasting ingaan, zal dit niet anders zijn.

In zijn op 12 december jl. gepresenteerde rapport over het verdienvermogen van Nederland, adviseert de heer Wennink ondoelmatige fiscale regelingen af te schaffen. Het lijkt geen twijfel dat de verhoogde kansspelbelasting hiervan een goed voorbeeld is.

Gesteund door het rapport Wennink vraagt Nederlandse Loterij u tijdens de kabinetsformatie aandacht te hebben voor de forse en ondoelmatige verhoging van de kansspelbelasting. Verhogingen van de kansspelbelasting die niet leiden tot hogere opbrengsten voor de staat, maar wel legale aanbieders belastingtechnisch uitdagen en de illegale markt faciliteren, zijn contraproductief voor het kansspelbeleid én maatschappelijk onverantwoord.

Illegaal kansspel aanbod

Tegelijkertijd verandert de sector zelf. Sinds de opening van de markt voor online kansspelen is de internationale concurrentie fors toegenomen en heeft vooral het illegale aanbod een zorgwekkende omvang bereikt. Met alle gevolgen van dien voor spelers en maatschappij. De Kansspelautoriteit schat dat in termen van geld de helft van de online-gokmarkt in handen is van illegale aanbieders. De omvang ervan in 2025 wordt geraamd op €1,2 miljard.

Vanuit haar opdracht en verantwoordelijkheid spant Nederlandse Loterij zich dagelijks in om spelers te beschermen tegen de risico's van kansspelen en illegaal aanbod te bestrijden. Vanuit die zorgplicht worden spelers gemonitord, zijn er spellimieten en kan er niet met een creditcard worden gespeeld. Spelers van illegale kansspelen doen dit zonder enige vorm van bescherming. Er zijn bijvoorbeeld geen inzet- of verlieslimieten en er vindt geen leeftijdscontrole plaats. Er is geen enkele zorg voor de bescherming van spelers.

De brief van staatssecretaris Struycken van 14 februari 2025 markeert daarbij een koerswijziging richting een strenger en meer gedragsgericht onlinegokbeleid. Hoewel deze koerswijziging door Nederlandse Loterij wordt ondersteund, benadrukt zij tevens dat maatregelen die primair voor risicovollere kansspelen zijn bedoeld, de

Nederlandse Loterij Organisatie B.V.

Laan van Hoornwijck 55, 2289 DG Rijswijk | Postbus 3074, 2280 GB Rijswijk | T + 31 (070) 321 6600 | Nederlandse Loterij Organisatie B.V.: KvK 65691288 | Btw 856217220B01
Staatsloterij B.V., Lotto B.V., TOTO Online B.V. en Nederlandse Loterij Organisatie B.V. zijn onderdeel van Nederlandse Loterij B.V. | www.nederlandseloterij.nl

SPEEL BEWUST 18+

maatschappelijke waarde van loterijen kunnen aantasten wanneer zij ongedifferentieerd worden toegepast.

Versterking door verzelfstandiging en modernisering

Om publieke waarde te blijven leveren, is het nodig onze bedrijfsmatige slagkracht te vergroten. Dat is mogelijk bij een verzelfstandiging van Nederlandse Loterij. Een verzelfstandiging sluit aan bij het pleidooi van Wennink voor de verkoop van niet-strategische staatsdeelnemingen, bijvoorbeeld ter kapitalisering van een nationale investeringsbank. Uit een evaluatie van het staatsaandeelhouderschap van Nederlandse Loterij (2023) blijkt dat de organisatie hiervoor in aanmerking kan komen.

In die evaluatie is vastgesteld dat, vanwege de reeds sterk gereguleerde markt, staatsdeelname niet noodzakelijk is om publieke belangen te waarborgen die bij de kansspelmarkt horen. Consumentenbescherming, voorkomen van kansspelverslaving en bestrijding van aan kansspelen gerelateerde criminaliteit kunnen ook via al bestaande wet- en regelgeving worden gewaarborgd.

In een verkenning zijn verschillende varianten van verzelfstandiging onderzocht, waarbij een volledige privatisering, met behoud van de huidige monopolievergunningen, de voorkeur heeft.

Verselfstandiging betekent geenszins dat we afstand nemen van onze publieke opdracht. Verselfstandiging is juist bedoeld om die te versterken. Binnen strikte wettelijke kaders en met een vastgelegde structurele afdracht, kan Nederlandse Loterij dan namelijk efficiënter opereren in een dynamische markt omdat zij meer ruimte heeft in te spelen op marktontwikkelingen en innovatie te versnellen.

Door de afdracht wettelijk te waarborgen en marktconform te kunnen werken, staat de financiering van sport en goede doelen op grotere afstand van politiek beleid, terwijl de maatschappelijke opbrengst langdurig stabiel blijft. Zo ontstaat een voorspelbaar fundament onder de bijdrage aan sport en goede doelen, terwijl het gereguleerde aanbod kan profiteren van meer continuïteit en wendbaarheid. In een markt die steeds sterker wordt gekenmerkt door internationale en digitale concurrentie, is slagkracht onmisbaar om een aantrekkelijk en veilig legaal aanbod te waarborgen.

Voortzetting wetgevingsproces

Deze denklijn sluit aan bij de beleidsvisie en trajecten die in de afgelopen jaren door staatssecretarissen van Justitie en Veiligheid zijn voorbereid. De visie van de

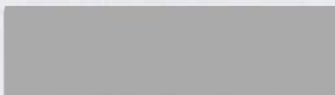

staatssecretaris benadrukt het belang van een coherent en toekomstbestendig kansspelbeleid.

De kern van die visie – behoud van een ordentelijk, gedifferentieerd stelsel, versterkte consumentenbescherming en voortgang van noodzakelijke wetgeving – verdient onverkorte continuering in het nieuwe kabinet. Zonder voortgang in dit wetgevingstraject ontstaat stilstand op een terrein waar maatschappelijke verwachtingen en digitale ontwikkelingen juist vooruitgang vereisen. Het zou onverstandig zijn het zorgvuldig opgebouwde stelsel te laten verouderen terwijl illegaal en buitenlands aanbod volop in beweging is.

Indien gewenst lichten wij deze punten uiteraard graag nader toe. Wij wensen u alle wijsheid toe bij het vormen van een coalitie en het opstellen van het regeerakkoord.

Met vriendelijke groet,

Arjan Blok

CEO Nederlandse Loterij

NEDERLANDSE
LOTERIJ

Bezoek ook
onze website:
www.nederlandseloterij.nl

PostNL
Afs. 2289 DB 55

€2,80

NEDERLAND
05.01.26
NetSet FR 943594

Postbus 3074, 2280 GB Rijswijk

RX2CC - #X930X0X#00#0000# RS3CC - #X930X0X#00#0000#

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Nederlandse Loterij
T.a.v. de heer A. Blok
Postbus 3074
2280 GB RIJSWIJK

Kenmerk: 202600173

Den Haag, 12 januari 2026

Geachte heer Blok,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600176

Belangenorganisatie voor de VvE
en appartementseigenaar
Stichting VvE Belang

De Tweede Kamer der Staten Generaal
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Oosterhout, 23 december 2025

Kenmerk: MK20251223

Geachte mevrouw Letschert,

De formatie is in volle gang. Een aantal zeer interessante dossiers is onderwerp van gesprek.

Voor VvE Belang als de belangenbehartiger van vereniging van eigenaars (VvE's) en appartementseigenaars zijn de dossiers 'wonen' en 'klimaat' bijzonder relevant.

Nederland kent ruim 144.000 VvE's met circa 1,4 miljoen woningen. Daarmee vormen VvE's ongeveer een derde van de particuliere woningvoorraad.

In de verschillende verkiezingsprogramma's van de formerende partijen zijn thema's rondom deze onderwerpen opgenomen. Recentelijk lasen we in het document 'Samen aan de slag voor een sterker Nederland' dat ook het CDA en D66 hier duidelijk richting willen kiezen. Partijen willen duidelijk meters maken met een aantal initiatieven rondom deze thema's die ook onze achterban kunnen, maar vooral ook *moeten* helpen. We zien verschillende initiatieven voorbijkomen, zoals bijvoorbeeld het bijdragen aan de woningopgave door optoppen, splitsen en aanplakken binnen bestaande appartementencomplexen, het beter en breder financieren van VvE's door onder andere een garantiefonds, een uitgebreid financieringsfonds en een betere en meer uitgebreide VvE-leden-lening, het aanpakken van de funderingsproblematiek bij appartementencomplexen, het vereenvoudigen van VvE-besluitvorming en het aansluiten van appartementencomplexen op warmtenetten. De problematiek van de kleine VvE's in Nederland (ongeveer 65% van alle VvE's) is onvoldoende onderkend en vormt de komende jaren een blokkade in de verduurzamingsopgave naar 2050 toe. Daarom is het opschalen van kleine VvE's, naar grotere beter beheerbare eenheden van grote (praktische) waarde.

Belangenorganisatie voor de VvE
en appartementseigenaar

Uit recent onderzoek van de Rabobank en Motivaction is gebleken dat de verduurzaming van appartementen ernstig achterblijft bij de rest van de gebouwde omgeving. Het ontbreekt aan een integrale visie op de verschillende problematieken en het ontbreekt aan politieke wil en moed om beleid en regelgeving te ontwikkelen die eigenaars van appartementen, maar vooral ook de VvE's die verantwoordelijk zijn voor het toekomstbestendig onderhoud van het gebouw, daadwerkelijk vooruit helpen in hun opgave. De VvE-bijdrage (een substantieel onderdeel van de woonlasten) van een eigenaar binnen een VvE stijgen enorm. Een stijging van 300 tot 500% is niet ongebruikelijk, maar tevens voor veel mensen simpelweg niet op te brengen, waardoor de benodigde stappen worden uitgesteld. Er ontstaat weerstand tegen de verduurzaming hetgeen mensen eerder achteruit zet, dan vooruit.

Voor het echt concretiseren van maatregelen, is brede kennis nodig, die aansluit bij de praktijk van de VvE. De kennis rond deze praktijk en het appartementsrecht alsmede de VvE-besluitvorming, hebben wij in de loop der jaren opgebouwd. Mochten in de formatie deze thema's op tafel komen en er is behoefte aan kennis of er liggen vragen ter beantwoording, dan laten wij u hierbij weten, graag bereid te zijn hierin te voorzien.

Als nu op basis van de juiste kennis, de juiste vragen worden gesteld, kan het nieuwe kabinet snel tot de juiste maatregelen komen om het vergroten van de woningvoorraad en het verduurzamen van de bestaande voorraad, te stimuleren. Zonder deze kennis is het lastig om de juiste koers te kiezen. We horen heel graag van u of er behoefte is aan onze ondersteuning op VvE-domein.

Hoogachtend,

[Redacted signature area]
Mr. C.J.C.M. Oomen

Stichting VvE Belang
Meerpaal 12
4904 SK Oosterhout

[Redacted contact information]

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Stichting VVE Belang
T.a.v. de heer C.J.C.M. Oomen
Postbus 210
4900 AE OOSTERHOUT

Kenmerk: 202600177

Den Haag, 12 januari 2026

Geachte heer Oomen,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

De Tweede Kamer
T.a.v. Bureau Voordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Datum Leusden, 6 januari 2026
Kenmerk B/20260601001, [REDACTED]
Betreft **Samenwerken aan het Bruto Nationaal Geluk**

Geachte mevrouw Letschert,

U staat voor de opgave om een coalitieakkoord te helpen smeden dat niet alleen op papier klopt, maar ook voelbaar is in het dagelijks leven van mensen. In dat dagelijks leven speelt vrije tijd en recreatie een grote rol, maar hier is niet altijd oog voor in de Haagse politiek.

HISWA-RECRON vertegenwoordigt ruim 2.000 watersport- en recreatieondernemers en ongeveer 70 procent van de markt. Onze leden laten dagelijks zien dat recreatie geen luxe is, maar een basisvoorziening voor een gezond, verbonden en veerkrachtig Nederland. Watersportbedrijven, jachthavens, campings en vakantieparken zijn plekken waar mensen tot rust komen, elkaar ontmoeten en zich fysiek en mentaal opladen. Daarmee leveren zij een directe bijdrage aan welzijn, gezondheid en sociale samenhang – kernwaarden die raken aan het Bruto Nationaal Geluk.

Die bijdrage reikt verder dan de poort van het park of de steiger van de haven. Onze ondernemers investeren in hun omgeving en vervullen vaak een maatschappelijke rol in regio's waar andere voorzieningen onder druk staan. Zij houden dorpen levendig, ondersteunen lokale evenementen, werken samen met zorg- en welzijnsorganisaties, creëren werkgelegenheid en bieden ruimte aan inclusieve initiatieven voor mensen met een beperking of zorgvraag. Recreatie is daarmee geen geïsoleerde economische sector, maar een verbindende schakel tussen economie, leefomgeving en samenleving.

Tegelijkertijd zien wij dat beleid en regelgeving steeds vaker worden ontwikkeld zonder structureel oog te hebben voor deze maatschappelijke waarde en zonder de sector vroegtijdig te betrekken. Ondernemers die willen investeren in verduurzaming, kwaliteit of innovatie lopen vast in een groeiende stapeling van regels, tegenstrijdige eisen van verschillende overheden en een gebrek aan voorspelbaarheid. Goede bedoelingen in beleid leiden in de praktijk te vaak tot onbedoelde blokkades. Dat remt investeringen en gaat ten koste van initiatieven die juist bijdragen aan leefbaarheid en geluk.

Ook op het gebied van fysieke ruimte staat de sector onder druk. Watersport en recreatie concurreren steeds vaker met andere ruimtelijke claims, terwijl recreatie juist zorgt voor toegankelijkheid van water en landschap voor een brede groep Nederlanders. Zonder expliciete erkenning in ruimtelijke keuzes dreigt recreatie te worden verdrongen, met verlies aan maatschappelijke waarde tot gevolg.

Recreatie is de manier waarop Nederlanders toegang houden tot water en landschap; als die ruimte verdwijnt, verdwijnt die toegankelijkheid.

Daar komt bij dat financiële ruimte voor ondernemers onder druk staat. De aangekondigde btw-verhoging op logies per 1 januari 2026 is daarvan een schrijnend voorbeeld. Deze maatregel is tot stand gekomen zonder voldoende oog voor de effecten op recreatieondernemers en hun omgeving. Vakantie en ontspanning in eigen land worden duurder, terwijl de opbrengst voor de schatkist beperkt blijft. Vooral campings, vakantieparken en groepsaccommodaties worden geraakt, met directe gevolgen voor lokale ketens en regionale economieën. Minder bestedingen betekent minder draagvlak voor voorzieningen, juist in gebieden waar recreatie een economische en sociale motor is.

HISWA-RECRON pleit daarom voor een andere benadering: betrek de sector structureel bij beleidsvorming en zie recreatie als investering in welzijn en brede welvaart. Met duidelijke en consistente regels, minder regeldruk, een stabiel fiscaal kader en voldoende fysieke ruimte kunnen onze ondernemers blijven investeren in kwaliteit, duurzaamheid en maatschappelijke initiatieven. Dat vraagt om vertrouwen in ondernemerschap en om beleid dat aansluit bij de praktijk.

In de positieve agenda van de kabinetsformatie liggen hier duidelijke kansen. Door recreatie en watersport volwaardig mee te nemen in ruimtelijk, economisch en sociaal beleid kan het nieuwe kabinet zichtbaar bijdragen aan het dagelijks geluk en de gezondheid van mensen in Nederland. Want re-creatie en re-cuperatie zijn belangrijker dan ook. Onze oproep is daarom om het belang van watersport en recreatie expliciet te verankeren in het coalitieakkoord.

Wij zijn graag bereid om onze kennis, data en praktijkervaring verder in te brengen in eventuele nadere gesprekken of uitwerkingen.

Met vriendelijke groet,
HISWA-RECRON

Geert Dijk
Directeur

Bijlagen: - Leaflet samenwerken aan Bruto Nationaal Geluk

Met watersport en recreatie samenwerken aan het Bruto Nationaal Geluk

HISWA-RECRON, ondernemersorganisatie voor watersport en recreatie, kiest voor samenwerken. Samen met leden, overheden en belanghebbenden. Als fusieorganisatie ging HISWA-RECRON in 2020 vol enthousiasme van start. Met een economisch zware tijd achter ons, staan de aangesloten ondernemers van HISWA-RECRON voor verschillende uitdagingen.

Onze leden laten elke dag zien dat de watersport- en recreatiebranche meer is dan voorzien in vakantie. Onze ondernemers dragen bij aan leefbaarheid, vitaliteit en verbinding in Nederland. Ze investeren in hun omgeving, in duurzaamheid en in mensen. Zoals hun medewerkers maar ook in hun gasten en klanten. (Water)recreatie creëert waarde die verder reikt dan de poort van het park of de haven. Daarom vraagt HISWA-RECRON om ruimte om te blijven ondernemen met maatschappelijke impact. Ruimte in beleid, ruimte in regelgeving, ruimte om te blijven investeren in een vitaal en gelukkig Nederland.

HISWA-RECRON ondersteunt, verbindt en promoot ruim 2.000 watersport- en recreatiebedrijven in Nederland. Dat is ongeveer 70 procent marktaandeel. Om deze ondernemers te laten ondernemen en te laten bijdragen aan het Bruto Nationaal Geluk, is slimme samenwerking met overheden op elk niveau nodig. In dit leaflet delen we de kracht van onze sector met concrete ledenvoorbeelden en schetsen we de grootste knelpunten. We werken graag samen aan een Nederland waarin watersport en recreatie volwaardige onderdelen zijn van de beschikbare ruimte.

Van regels naar resultaten

Watersport- en recreatieondernemers willen investeren, maar lopen steeds vaker vast op uiteenlopende en soms tegenstrijdige regels van verschillende overheden. De regeldruk groeit terwijl de sector meer bijdraagt dan ooit. HISWA-RECRON nodigt overheden uit om samen drempels te verlagen: stem regels tussen bestuurslagen af en werk vanuit vertrouwen, zodat waardevolle initiatieven kunnen doorgaan.

Stimulans lokale economie door Vakantiepark De Leistert

Vakantiepark De Leistert vervult een belangrijke maatschappelijke rol in Roggel. Het park ondersteunt lokale evenementen zoals Koningsdag, werkt actief mee aan het beleef- en beweegpad dat dorp en park verbindt, en stimuleert de heroprichting van de ondernemersvereniging. Dankzij De Leistert bleef de supermarkt in Roggel behouden. Verder biedt het park ruimte aan een nieuwe ambulancepost. Zo versterkt De Leistert de lokale economie, leefbaarheid en samenwerking tussen dorp en recreatie.

Van werkzaamheden naar werkbare oplossingen

Werkzaamheden aan bruggen en (vaar)wegen raken jachthavens, jachtwerven, vakantieparken en campings juist in vakanties: de bereikbaarheid gaat omlaag en klanten en gasten haken af. Plan de werkzaamheden in samenspraak met de sector en combineer dit met een uniforme, laagdrempelige nadeelcompensatie voor aantoonbare omzetsderving.

Zorg-vaar-concept van Sanzi Yacht Charter

Het zorg-vaar-concept van Sanzi Yacht Charter (in samenwerking met Dementie Support Twente) maakt ontspannen varen toegankelijk voor mensen met dementie of een beperking én hun mantelzorgers. Met zorg aan boord van een luxe jacht ontstaat een veilige omgeving waarin beleving, rust en waardigheid centraal staan. De kracht zit in inclusie: ook mensen met een zorgvraag kunnen weer onbezorgd genieten. Deze tochten doorbreken isolatie, versterken welzijn en laten zien dat de watersportsector meer is dan vermaak alleen: een plek waar zorg, ontspanning en kwaliteit van leven samenkomen.

Houd recreatieparken recreatief

Verschillende parktypen lopen nu door elkaar: van puur toeristisch tot semi-permanente woonparken, met verwarring als gevolg. HISWA-RECRON vindt permanente bewoning op toeristisch-recreatieve parken onwenselijk. Wij pleiten voor een helder kader waarbij het toelatingsbeleid en het laatste woord bij de ondernemer liggen. Zo blijven parken aantrekkelijk voor gasten en toekomstbestendig voor de regio.

Goede doelen van Vakantiepark Zonnedorp

Met het jaarlijkse Zomerfeest en de bingo's zamelt Vakantiepark Zonnedorp circa 40.000 euro per jaar in voor Stichting Vakantiehuis Thuredriht. Dit wordt mogelijk gemaakt door 63 vrijwilligers, sponsors en collega-ondernemers. Gezinnen die vaak hun laatste vakantie samen beleven, worden hier kosteloos ontvangen. Daarnaast realiseert het park zes miva-woningen, waarvan twee permanent gratis beschikbaar blijven voor deze doelgroep. Zo geeft recreatie hier letterlijk ruimte aan compassie, solidariteit en gedeelde verantwoordelijkheid.

Gelijke regels, gelijke kansen

HISWA-RECRON staat voor een breed, divers aanbod met gelijke kansen voor elke aanbieder. Dat vraagt om één set spelregels die voor iedereen geldt. Eenzijdige verruiming of uitzonderingen voor één type verblijfsrecreatie of één organisatie doorbreken dat gelijke speelveld en drukken anderen weg. Kies voor consistente regels en gelijke behandeling, zodat kwaliteit en keuzevrijheid voor klanten en gasten centraal staan.

Strand van Comfortcamping Scheldeoord voor iedereen

Comfortcamping Scheldeoord werkt samen met de gemeente Borsele om elke vier jaar een strandje op te spuiten. Dat is niet alleen belangrijk voor toerisme en recreatie op de camping, maar zorgt er ook voor dat inwoners van de gemeente vrij toegang hebben tot het water. Zo ontstaat een gedeelde voorziening die zowel bezoekers als bewoners plezier en verkoeling biedt. Deze samenwerking laat zien hoe een recreatiebedrijf actief kan bijdragen aan de leefbaarheid en aantrekkelijkheid van een regio.

Vaarbaar water en beter beheer

Op veel Nederlandse wateren is er sprake van een explosieve groei van waterplanten. Deze zorgen voor overlast bij watersporters en recreanten. Boten raken verstrikt in de planten, koelsystemen verstopten en schroeven lopen vast in de planten. Er ontstaan onveilige situaties en schade aan de vaartuigen. Bedrijven zoals jachthavens raken klanten kwijt doordat die vertrekken naar gebieden zonder waterplanten. HISWA-RECRON vindt dat het maaien van waterplanten in openbaar gebied een overheidstaak is. De overheid moet deze taak oppakken en ruimte laten voor innovaties tegen waterplanten. Wij denken graag mee in een regio-pilot met meetbare resultaten voor veiligheid, bereikbaarheid en klanttevredenheid.

Maatschappelijke ondersteuning door Jachthaven Waterland

Jachthaven Waterland is meer dan een haven. Het is een sociaal en economisch ankerpunt voor de regio Waterland. Met 600 ligplaatsen fungeert de haven als een levendige gemeenschap en brengt het bezoekers naar Monnickendam, wat lokale horeca en middenstand direct versterkt. De haven ondersteunt structureel maatschappelijke initiatieven en lokale evenementen. Door middel van sponsoring en vrijwilligerswerk maakt de haven sociale samenhang, cultuurbehoud en inclusieve watersport concreet en zichtbaar.

Stop de vakantiebelasting

Door de btw-verhoging op logies wordt vakantie duurder, verschaalt de economie in de regio's en worden ondernemers die zich inspinnen om anderen te laten ontspannen de dupe. De gevolgen zijn voelbaar. Campings, B&B's en kleine hotels krijgen de klap. Met hen de bakker, de snackbar en de fietsverhuur. Lokale ketens vallen weg, terwijl de schatkist nauwelijks voller wordt. Meer procent over minder besteding is schijnwinst. Wel schade, geen opbrengst.

Duurzame onderkomens op Camping Vrijhaven

Camping Vrijhaven versterkt de lokale economie door regionaal in te kopen en samen met leveranciers te verduurzamen. Ze bieden bewust kansen aan mensen met afstand tot de arbeidsmarkt en werken samen met scholen en kennisinstellingen. Met circulaire bouw, biodiversiteitsmonitoring en sociale initiatieven, zoals gratis vakanties en educatieve projecten, tonen ze dat recreatie ook maatschappelijke meerwaarde kan creëren.

Meer informatie

HISWA-RECRON werkt met ruim 120 partijen samen om deze doelen te bereiken. Met ICOMIA, EBI en EFCO op internationaal niveau. VNO-NCW/MKB Nederland en Gastvrij Nederland op nationaal niveau. Verder maken we deel uit van talloze regionale samenwerkingsverbanden en overleggen we met gespecialiseerde organisaties, zoals de Stichting KMK, Waterrecreatie Nederland, POS, KCI en het Watersportverbond.

HISWA-RECRON

033 – 303 97 00

info@hiswarecron.nl

www.hiswarecron.nl/standpunten

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

HISWA-RECRON
T.a.v. de heer G. Dijks
Storkstraat 24
3833 LB LEUSDEN

Kenmerk: 202600181

Den Haag, 12 januari 2026

Geachte heer Dijks,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600182

Prof. Dr. Mr. R. M. Letschert
De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Bunnik, 6 januari 2026

Betreft: Oproep aan de formerende partijen om te kiezen voor een hervorming van de autobelastingen tot een voorspelbaar, consistent en op lange termijn houdbaar systeem

Geachte mevrouw Letschert,

Voor de Rijksoverheid zijn autobelastingen een belangrijke inkomstenbron, maar ook een steeds belangrijker middel om te sturen op de gewenste vorm en gebruik van mobiliteit in het kader van duurzaamheid, betaalbaarheid en bereikbaarheid.

Elektrische auto's kunnen een grote positieve bijdrage leveren aan al deze uitdagingen maar zorgen tegelijkertijd op dit moment voor een structurele afname van de overheidsinkomsten.

Een eenzijdige focus op het op peil houden van de overheidsfinanciën dreigt de transitie naar elektrisch rijden zwaar te frustreren. Dat terwijl rijden op elektriciteit de meest zekere, toekomstbestendige manier is om ervoor te zorgen dat automobilititeit op termijn schoon wordt en ook in de toekomst betaalbaar blijft.

De stand van zaken op dit moment? Stimulering van elektrische auto's (EV) is in rap tempo zo goed als verdwenen. Dat vertaalt zich in aarzeling bij de particuliere en zakelijke consument om over te stappen op (nieuwe of gebruikte) EV. Het sentiment rond EV is afgelopen jaren steeds kritischer geworden. Er zijn nu meer 'nee-zeggers' dan automobilisten met een positieve aankoopintentie.¹

Kortom, het is de hoogste tijd om de autobelastingen te hervormen tot een voorspelbaar, consistent en op lange termijn houdbaar systeem.

Boodschap voor regeerakkoord

Voor het regeerakkoord hebben ondergetekende organisaties de volgende suggestie:

- *Het kabinet maakt werk van een hervorming van de autobelastingen. We moderniseren het autobelastingenstelsel zodat ook elektrische auto's op een eerlijke manier gaan bijdragen, terwijl de keuze voor elektrische auto's aantrekkelijk blijft. De totale belastingdruk stijgt daarbij niet. Een voorspelbaar fiscaal kader ondersteunt burgers en bedrijven bij het maken van duurzame keuzes. Gericht beleid dat de overstap naar schone voertuigen vergemakkelijkt, zoals tijdelijke stimulering voor emissievrije alternatieven, helpt de klimaatopgave dichterbij te brengen. De vernieuwing van het wagenpark krijgt verdere impuls door betaalbaar elektrisch rijden. Een sterk en toekomstbestendig laadnetwerk is daarbij essentieel.*
- *We werken stap voor stap aan een toekomstbestendige manier van belasten van gebruik, met waarborgen voor privacy, uitvoerbaarheid en brede betaalbaarheid. Zo zetten we de weg in naar*

¹ [ANWB Elektrisch Rijden Monitor 2025](#)

een eerlijk en toekomstbestendig mobiliteitsstelsel dat klimaat, bereikbaarheid en maatschappelijke welvaart in samenhang versterkt.

Procesvoorstel

Zo'n hervorming van autobelastingen is een kwestie van een lange adem en het balanceren van vele belangen. Maatschappelijk draagvlak is daarbij essentieel. De ondertekende organisaties doen daarom de oproep om het beleid in een proces van co-creatie uit te werken. Onze ideeën daarover bespreken wij graag met het nieuwe kabinet.

ANWB, Bestuursvoorzitter Marga de Jager

BOVAG, Algemeen voorzitter Christianne van der Wal

Natuur & Milieu, Directeur-bestuurder Marjolein Demmers

RAI Vereniging, Voorzitter hoofdbestuur Frits van Bruggen

Vereniging van Nederlandse Autoleasemaatschappijen (VNA), Voorzitter Renate Hemerik

Nederlandse Vereniging Duurzame Energie (NVDE), Voorzitter Olof van der Gaag

Koninklijk Nederlands Vervoer (KNV), voorzitter Fred Teeven

FEHAC, Voorzitter Stefan Hulman

KNAC, Directeur Peter Eloy Staal

Vereniging Elektrisch Rijders (VER), Voorzitter bestuur Leonie van den Beuken

Transport en Logistiek Nederland (TLN), Bestuursvoorzitter Elisabeth Post

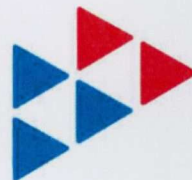
NATUUR
& MILIEU

VERENIGING

KONINKLIJK
NEDERLANDS
VERVOER

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Voordracht Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

AFz. Bovas
Kosterijland 15
3981 AJ Bunnik

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Bovag en 10 andere organisaties
T.a.v. mevrouw C. van der Wal
Kosterijland 15
3981 AJ BUNNIK

Kenmerk: 202600183

Den Haag, 12 januari 2026

Geachte mevrouw Van der Wal,

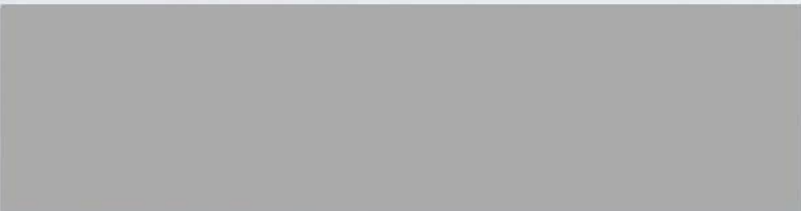
Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

Tweede Kamer der Staten-Generaal
Bureau Woordvoering kabinetsformatie
t.a.v. Informateur Letschert
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Datum : 6 januari 2026
Betreft : Actieplan naar meer Digitale Autonomie

Ons kenmerk : 26002

Geachte mevrouw Letschert,

Met deze brief bieden wij u het actieplan *Naar meer Digitale Autonomie – Nederland in Europese digitale kopgroep* aan. Dit actieplan is tot stand gekomen naar aanleiding van gezamenlijke verkenningen met publieke, private en maatschappelijke partijen over de vraag hoe Nederland zijn digitale autonomie kan versterken, met behoud van publieke waarden.

Nederland staat op een digitaal en geopolitiek kantelpunt. De afhankelijkheid van niet-Europese technologieën raakt niet alleen ons verdienvermogen en onze innovatiekracht, maar ook onze veiligheid, democratische rechtsstaat en maatschappelijke waarden. In dat licht sluiten wij ons aan bij de oproep van Peter Wennink om digitalisering tot speerpunt van toekomstig economisch beleid te maken, en pleiten wij ervoor dit expliciet te verbinden aan publieke waarden zoals democratie, transparantie, duurzaamheid en zelfbeschikking.

Het voorliggende actieplan biedt een samenhangend handelingsperspectief langs drie lijnen: investeren in innovatie en kennis, kiezen voor autonomie in beleid en inkoop, en het bouwen aan een robuuste en duurzame digitale infrastructuur. Het plan sluit aan bij bestaande kabinetsagenda's, waaronder de Agenda Digitale Open Strategische Autonomie, de Nationale Digitaliseringsstrategie en de werkagenda Waardengedreven Digitaliseren, en positioneert Nederland nadrukkelijk in Europees verband.

Wij doen met deze oproep een beroep op u om digitale autonomie een herkenbare en expliciete plek te geven in de kabinetsformatie en de toekomstige regeringsagenda, inclusief heldere bestuurlijke verantwoordelijkheid voor de uitvoering.

Graag lichten wij dit actieplan in een gesprek nader toe.

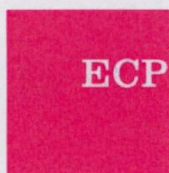
Met vriendelijke groet,

ECP | Platform voor de InformatieSamenleving

PublicSpaces

Eppo van Nispen tot Sevenaer, voorzitter
Arie van Bellen, directeur

Geert-Jan Bogaerts, voorzitter
Jantien Borsboom, directeur

Platform voor de
InformatieSamenleving

public·---·
···spaces
internet for the common good

Naar meer Digitale Autonomie – Nederland in Europese digitale kopgroep

**Inzet op digitalisering als hefboom voor
groei, kennis en verdienvermogen**

Nederland op een kantelpunt

Digitale technologie is onze nieuwe brandstof – essentieel voor economie, veiligheid en democratie, maar grotendeels geïmporteerd. Zonder eigen rekenkracht, diensten, kennis en infrastructuur verliezen we de grip op onze groei én onze waarden en staat onze veiligheid onder druk.

Wij scharen ons daarom achter de oproep van Peter Wennink¹ om digitalisering een van de speerpunten van toekomstige groei te maken, maar wij voegen daaraan toe dat dit op een verantwoorde manier moet gebeuren: met respect voor publieke en maatschappelijke waarden, zodat niet alleen ons verdienvermogen toeneemt, maar ook onze democratische, maatschappelijke én individuele belangen beter worden beschermd.

Het voorstel: Actieplan Digitale Autonomie

Wij stellen een Actieplan Digitale Autonomie voor, waarin overheid, bedrijfsleven, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties samenwerken aan één nationaal en Europees doel: herwin zeggenschap, verbeter concurrentievermogen, versterk innovatie, behoud en versterk Europees menselijk kapitaal én borg publieke waarden.

Uitvoering van dit Actieplan versterkt de Nederlandse concurrentiepositie in huidige en toekomstige Europese initiatieven, vermindert de eenzijdige afhankelijkheid van niet-Europese actoren, stimuleert innovatie, en leidt tot een betere borging van publieke waarden en bescherming van onze democratische rechtsstaat.

Uitvoering moet leiden tot een beter verspreide toegang tot kennis, garanties voor de pluriformiteit van onze informatiesamenleving. Principes van openheid, privacy, respect voor intellectueel eigendom, digitale duurzaamheid en transparantie rond algoritmevorming zijn leidend bij de keuzes die in het Actieplan worden gemaakt.

Het Actieplan bestaat uit drie lijnen:

1. Investeer in innovatie en kennis

- Maak structureel middelen vrij voor de opbouw en doorontwikkeling van sleuteltechnologieën die cruciaal zijn voor het Nederlandse en Europese verdienvermogen en de strategische autonomie, waaronder AI, cloud, rekenkracht en semiconductors, met ruimte voor andere essentiële technologieën zoals quantum, netwerktechnologie en cybersecurity. Daarbij is een realistisch en gefaseerd investeringspad nodig, met een onderbouwde startinvestering en een groeipad voor de jaren daarna.
- Maak gebruik van Europese wetgeving op het gebied van data, duurzaamheid en cybersecurity als vliegwiel voor verantwoorde groei, en zie toe op stevige en consistente naleving van het Europese digitale regelgevingskader. Daarbij is er bijzondere aandacht voor transparantie, keuzevrijheid, interoperabiliteit en eerlijke concurrentie op digitale markten, zodat publieke waarden beter worden geborgd en ruimte ontstaat voor Europese en maatschappelijke alternatieven.

¹ https://www.rapportwennink.nl/downloads/rapport_wennink_12december2025.pdf

2. Kies voor autonomie in beleid en inkoop

- Zet de investeringskracht van de publieke sector en overheid in als launching customer voor Europese technologie, voortbouwend op de constatering van BZK dat tot 2030 ongeveer € 1 miljard per jaar extra nodig is om de digitale basis (o.a. cloud, AI en cyberveiligheid) te versterken².
- Pleit in Europees verband voor aanpassing van de aanbestedingsregels zodat autonomie, duurzaamheid, continuïteit en, indien nodig, publieke controle over essentiële diensten worden meegewogen.
- Vraag bestuurders in publieke én private sector om zich te verantwoorden over de digitale autonomie van hun organisatie, in lijn met de Corporate Governance Code, ESRS-standaarden en de parlementaire lijn zoals uiteengezet in de initiatiefnota *In de wolken* (Six Dijkstra, Kathmann)
- Stimuleer bundeling van vraagkracht via koepels als CIO Platform, VNO-NCW en MKB-Nederland om de markt voor Europese digitale oplossingen te versterken.

3. Bouw een robuuste en duurzame digitale infrastructuur

- Ontwikkel nieuwe modellen, bijvoorbeeld met licenties, voor publiek-private investeringen in een toekomstbestendige en resistente infrastructuur van glasvezel, zeekebls en datacentra, verspreid over het land.
- Stimuleer de ontwikkeling en het gebruik van veilige, duurzame en circulaire hardware en software, met eisen aan repareerbaarheid, energiegebruik en herbruikbaarheid.

In lijn met kabinetsbeleid

Het Actieplan is gebaseerd op drie recente kabinetsstukken: de Agenda Digitale Open Strategische Autonomie³, de werkagenda Waardengedreven Digitaliseren⁴, en de Nationale Digitaliseringsstrategie⁵. Het plan is in lijn met de Europese investeringsagenda zoals voorgesteld in het rapport Draghi⁶ en verder uitgewerkt in het Eurostack-initiatief⁷. Uitvoering veronderstelt geen 'Alleingang', maar nauwe samenwerking met Europese partners om de noodzakelijke schaalvoordelen te realiseren. Dit plan kan ten slotte worden gezien als een uitwerking van de voorstellen van Peter Wennink.

Handelingsperspectief: Nederland als voortrekkers

De geopolitieke urgentie is groot. Europa kan zich geen nieuwe digitale achterstand veroorloven. Nederland beschikt over de kennis, schaal en samenwerkingscultuur om een van de koplopers te zijn.

Wij roepen de informateur op om een minister voor Digitale Zaken te benoemen, met eigen budget en mandaat, die verantwoordelijk wordt voor de uitvoering van dit Actieplan.

² [Tijd voor digitale versnelling: extra investeringen noodzakelijk | Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl](#)

³ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/10/17/bijlage-agenda-dosa-tgpdfa>

⁴ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/12/22/geactualiseerde-werkagenda-waardengedreven-digitaliseren-2024>

⁵ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2025/07/04/nederlandse-digitaliseringsstrategie>

⁶ [The Draghi report on EU competitiveness](#)

⁷ [EuroStack | Building Europe's digital future](#)

Ten slotte

Dit plan is tot stand gekomen in een serie sessies waaraan zowel grote als kleine private ondernemingen, maatschappelijke organisaties als overheidsinstellingen hebben deelgenomen (zie bijlage). Initiatiefnemers waren ECP | Platform voor de InformatieSamenleving en PublicSpaces, een unieke samenwerking van maatschappelijke, publieke en private partijen. Allen voelen zij de urgentie om hier samen aan te werken; we hebben elkaar nodig om dit te laten slagen en we doen een beroep op de politiek om dit mogelijk te maken.

Namens ECP | Platform voor de InformatieSamenleving

Eppo van Nispen tot Sevenaer, voorzitter

Arie van Bellen, directeur

Namens PublicSpaces

Geert-Jan Bogaerts, voorzitter

Jantien Borsboom, directeur

BIJLAGE

Deelnemende partijen:

Het ministerie van Economische Zaken

Het ministerie van Binnenlandse Zaken

KPN

Centric

Intermax

TNO

KB, nationale bibliotheek

Freedom Internet

DCC

DINL

TNO

Universiteit van Amsterdam

PublicSpaces

ECP | Platform voor de InformatieSamenleving

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

ECP en Public Spaces
T.a.v. de heer A. van Bellen
Maanweg 174
2516 AB DEN HAAG

Kenmerk: 202600185

Den Haag, 12 januari 2026

Geachte heer Van Bellen,

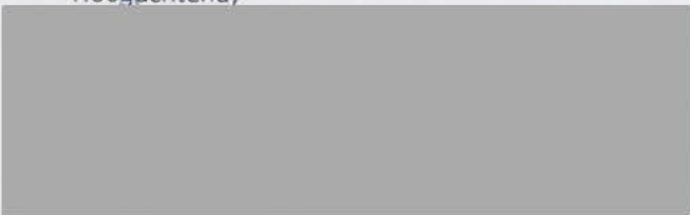
Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600106

p/a Hilgers en Co
Poelstraat 2
1441 RR Purmerend

info@nrp.nl

www.nrp.nl

Rotterdam, 6 januari 2026

Beste mevrouw Letschert,

Hartelijk dank voor uw reactie via LinkedIn. Graag wil ik u bijgaande NRP-petitie onder de aandacht brengen: **Meer, sneller én duurzamer woningen toevoegen.**

Ik hoop van harte dat u deze aan de onderhandelingstafel in kunt zetten en wens u veel succes met de formerende partijen.

Dinsdag 25 november 2025 had ik de eer om namens het NRP (Nationaal Renovatie Platform) en een uitzonderlijk brede coalitie met een gezamenlijk netwerk van meer dan 2.700 organisaties, de petitie 'Sneller, meer én duurzamer woningen toevoegen' aan te bieden aan de Commissie VRO van de Tweede Kamer der Staten Generaal.

Deze petitie raakt mij persoonlijk, omdat ik elke dag zie hoe groot de urgentie is. We kunnen het woningtekort alleen oplossen als we integraal samenwerken: nieuwbouw, transformatie, renovatie en herbestemming in één beweging.

Juist in de bestaande gebouwde omgeving ligt een enorme, vaak onderschatte kracht. Door die potentie volwaardig te benutten, kunnen we sneller, betaalbaarder én duurzamer woningen realiseren.

De cijfers liegen er niet om: als we de komende tien jaar echt inzetten op het benutten van de bestaande bouw, kunnen we minimaal 100.000 extra woningen per jaar creëren terwijl we tegelijkertijd ruimte houden om nieuwbouw zorgvuldig en toekomstbestendig vorm te geven binnen die bestaande gebouwde omgeving.

Zo kunnen we zelfs app korte termijn het equivalent van één tot vijf nieuwe steden inpassen binnen de huidige stedelijke ruimte.

Ik roep beleidsmakers op om deze kans serieus te pakken. En ik nodig iedereen uit om de petitie te lezen en te delen.

Samen kan het wél.

Bijgaand de pdf en tevens een link ter verspreiding: <https://lnkd.in/eqZQj6pg>

Een hartelijke groet en een mooie dag,

ir. elisabeth boersma
Directeur-Bestuurder NRP

BTW-nummer
Bankrekeningnummer NRP
Bankrekeningnummer NRP Academie
KvK-nummer:

NL814000812B01
NL24RAB00191883859
NL44RAB00191884081
12056530

Renovatiemanifest

Meer woningen uit
verbouw naast nieuwbouw

De meeste woningen staan er al

Een initiatief van

nrp

**NATUUR
& MILIEU**
Laat zien dat het kán

Er liggen kansen om de wooncrisis sneller op te lossen door meer aandacht en middelen te besteden aan het beter benutten van de bestaande voorraad gebouwen naast het inzetten op circulaire nieuwbouw. Bijkomende belangrijke voordelen zijn minder gebruik van grond, energie en van materialen. Dit manifest is een oproep aan de politiek om het onbenut potentieel van de bestaande bebouwde omgeving prioriteit te maken en te verbinden met de sociaaleconomische opgaven.

Wat is er aan de hand?

Het is erg moeilijk om een passend en betaalbaar huis te vinden in Nederland. De afgelopen jaren groeide het tekort aan woningen uit tot een nationale wooncrisis. Tegelijk neemt de schaarsheid van grondstoffen en de druk op onze ecologische systemen toe. Omdat iedereen recht heeft op een goede woning en op een gezonde planeet, willen we het tekort aan woningen zo snel en effectief mogelijk terugdringen én binnen de planetaire grenzen blijven. Er zijn diverse belangrijke uitdagingen:

1. Waar vinden we in ons land de **ruimte** voor het groeiend aantal huishoudens dat een woning nodig heeft? Het risico op overstroming neemt in allerlei gebieden toe, de uitdagingen rond water en bodem zijn groot. Bovendien is er naast ruimte voor woningen ook ruimte nodig voor een toekomstbestendige landbouw, voor mooie natuur, voor mobiliteit en voor bedrijven. De ruimte in Nederland is schaars en wordt steeds schaarser. We moeten daarom de bestaande gebouwde omgevingen koesteren om op voort te borduren, en ruimte voor woningen te vinden.
2. Hoe kunnen we ervoor zorgen dat het realiseren van die woningen in samenhang gebeurt met de **andere maatschappelijke opgaven** en het klimaat zo min mogelijk belast? De nieuwbouw levert nu veruit de grootste bijdrage, maar gebruikt daarbij veel materialen waarvan een deel, vooral cement en staal, zorgen voor een forse uitstoot van CO₂. Daarnaast ligt er een grote uitdaging in de verduurzamingsopgave van de bestaande woningen en gebouwen, lage energielabels én de grote funderingsproblematiek.
3. Kunnen we voldoende **snelheid** maken om het probleem op te lossen? Om het woningtekort terug te dringen is het nodig om veel sneller woonruimte te realiseren dan we momenteel doen. Helaas wordt de nieuwbouw fors afgeremd door gebrek aan bouwruimte, een tekort aan mensen in de bouw en door hogere kosten. De doelstelling om jaarlijks meer dan 100.000 woningen te realiseren lijkt hiermee niet haalbaar.

Maar, kijken we wel goed?

Jaarlijks komt er ongeveer één procent aan nieuwe woningen bij door nieuwbouw. Maar dat betekent dus dat 99% van de huizen er al staat, dat zijn er meer dan 8 miljoen! Veel van deze bestaande woningen kampen met een **tekort aan bewoners**. De afgelopen 75 jaar zijn er enorm veel huizen gebouwd voor gezinshuishoudens in Nederland. Maar die huishoudens zijn in dezelfde tijd gekrompen van gemiddeld vier naar twee personen en het aantal eenpersoonshuishoudens is zelfs meer dan verdriedubbeld. Er wonen dus minder mensen in de **enorme bestaande voorraad** huizen. En daarnaast is er een grote voorraad aan andere gebouwen die langdurig leegstaan of in de toekomst een andere functie kunnen krijgen.

Als we goed kijken dan zien we dat er in de bestaande gebouwde omgeving **een wereld te winnen** is. Er liggen daar grote kansen om voort te borduren op wat er al staat, en beter gebruik te maken van de beschikbare ruimte en van de bestaande gebouwen. Dat scheelt veel ruimte, materialen, energie en vooral ook veel kostbare tijd. Het houdt de voorzieningen levend en schept ook kansen om vernieuwende

woonzorgconcepten toe te voegen. Precies wat we nodig hebben om de woningcrisis nu aan te pakken en te werken aan vitale toekomstbestendige leefomgevingen en de kwaliteit van onze landschappen. De verduurzamingsopgave kan de aanleiding zijn om vanuit deze brede scope te werken.

De focus verschuiven: meer woningen uit verbouw naast nieuwbouw

De ondertekenaars van dit manifest staan voor een **sterke focus op het beter benutten** van de bestaande bouw voor het vinden en creëren van meer woonruimte. Dit biedt een grote kans om de wooncrisis sneller op te lossen met minder gebruik van materialen, energie en schaarse ruimte. Ook kan deze aanpak goed gecombineerd worden met het betaalbaar houden van de grote verduurzamingsopgave en de sociaaleconomische opgaven van de komende jaren.

We hebben veel meer verbouw nodig **naast en in combinatie met** circulaire en zeer energiezuinige nieuwbouw. Wij pleiten voor deze combinatie omdat beide businesscases elkaar vaak nodig hebben. Meer verbouw kan bijvoorbeeld door het optoppen, splitsen en transformeren van gebouwen. Belangrijk is dat dit onderdeel is van een **grotere visie en een bredere businesscase**. Momenteel wordt minder dan 15 procent van de nieuwe woonruimte gerealiseerd door verbouw van bestaande woningen en gebouwen.

Om het huidige verbouwtempo te versnellen, roepen we de minister op om **samenwerkingen** te ondersteunen en vooral te stimuleren met **maatwerk-maatregelen**, om zo belemmeringen aan te pakken. In een context die motiveert en waarbij we ons steeds blijven afvragen, wat hebben we op te lossen en hoe draagt ons handelen daar aan bij? Laten we er samen zo voor zorgen dat het aandeel nieuwe woningen uit verbouw in 2030 is **verdubbeld** naar 30 procent.

Wat moet er hiervoor gebeuren?

Ontwikkel lange termijn verbouwbeleid met experimenteerruimte

Ontwikkel al doende een toekomstbestendig beleid voor het beter benutten van de bestaande voorraad.

Investeringszekerheid en investeringskansen zijn cruciaal om voldoende woningen te kunnen blijven realiseren, ook binnen bestaande bouw. Door breder te kijken kan met het uitgeven van dezelfde euro veel meer bereikt worden. Waar verbouw nu nog ondergeschikt is, zal het door de schaarsere ruimte en materialen, meer en meer een stevige plaats innemen naast de nieuwbouw. Lange termijn helder beleid is nodig om te komen tot een goede businesscase onder verbouw in combinatie met (circulaire) nieuwbouw. Ontwikkel dit beleid al doende naast en met innovatieve coalities die zich committeren aan de langjarige complexe opgaven. Bijvoorbeeld in de aandachtswijken: Waar lopen deze partijen tegenaan, wat doen we daar aan?

Ontwikkel integrale wijkvisies en kies voor passende verdichting.

Verbouw van bestaande gebouwen in combinatie met nieuwbouw in de bestaande wijken kan, mits integraal benaderd, zorgen voor perspectief voor bewoners en daardoor verbetering van wijken tegen lagere maatschappelijke kosten. Met name in de wederopbouwwijken en post 65-wijken spelen diverse sociaaleconomische, maatschappelijke en ruimtelijke opgaven. Verbind deze opgaven en ook het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid. Deze wijken verdienen nu onze aandacht, met de opkomende segregatie is het belangrijk te laten zien dat we langjarig willen samenwerken, de schouders eronder en handen vast houden, ook als het moeilijk wordt. Zelfs met ongebruikelijke businesscases en ongebruikelijke coalities: markt, overheid, corporatie, welzijn, boeren en bewoners.

Kies in de nieuwe Nota Ruimte voor kleinschalige verdichting in steden en in dorpen. Kleinschalig passend en zoek dat binnen de bestaande bebouwing. Zorg voor ouderenwoningen, en bevorder daarmee het vrijkomen van de ruimere woningen voor de daar woonachtige jongeren. Het is van groot belang om juist de dorpen vitaal, veerkrachtig en toekomstbestendig te houden. Stimuleer in brede coalities het maken van integrale en langjarige visies met aandacht voor ruimtelijke kwaliteit. Werk vanuit daar naar verbonden projecten (sociaaleconomisch en ruimtelijk). Zorg dat de visie bijdraagt aan een doorstroming binnen de dorpen, buurten, wijken, besteed aandacht aan nieuwe woonzorgconcepten en woonconcepten in de wijk waarin het omkijken naar elkaar plaatsheeft. Op deze wijze kunnen voorzieningen en bewoners voor de wijk worden behouden.

Zorg voor experimenteeruimte.

Het is belangrijk om te denken vanuit kansen en niet te starten met belemmeringen. Maak ruimte voor experimenten waarbij opgaven gecombineerd worden: woonzorgconcepten, woonconcepten, van initiatieven naar voorzieningen, toepassen van nieuwe materialen in de bouwketen, en woningbouw die rekening houdt met klimaatverandering.

Ga concreet aan de slag met verbouwen

Maak verbouwafspraken per provincie.

We zijn blij dat afspraken over het beter benutten van de bestaande voorraad onderdeel worden van de provinciale woondeals. Er zijn concrete doelstellingen nodig om snel meer nieuwe woningen via verbouw te realiseren. Maak daarom concrete verbouwafspraken per provincie. Verbind dit ook aan de zogeheten kwetsbare wijken en dorpen per provincie. Monitor nauwkeurig hoeveel woonruimte er de komende jaren jaarlijks gerealiseerd gaat worden via de bestaande voorraad.

Investeer in meerwaarde voor de huidige bewoners.

Om de bestaande voorraad echt beter te benutten is het cruciaal dat de zittende bewoners goed worden betrokken én baat hebben bij de toevoeging van meer woningen in hun omgeving. Zorg daarom voor tijd, middelen en mandaat om hen mee te laten profiteren en te investeren in de wijk. Er kan bijvoorbeeld geïnvesteerd worden in initiatieven in combinatie met opleidingen en werk in de wijk, beter openbaar vervoer en meer groen in de wijk. Een mooie houding hierbij is: 'wat zou ik willen als het mijn leefomgeving zou zijn?'

Zet in op een duurzame, langjarige businesscase in combinatie met verduurzaming.

De verduurzamingsopgave van bestaande woongebouwen biedt een grote kans op een win-win situatie in combinatie met het realiseren van extra woningen door verbouw en circulaire nieuwbouw. Er moet immers al gerenoveerd worden, het toevoegen van extra woningen op dat moment kan bijdragen aan de financiering van de verduurzaming van het bestaande woongebouw. Stimuleer en ondersteun hierin de woningcorporaties en VVE's. Verbind winstgevende met verlieslijdende opgaven.

Maak splitsen makkelijker en aantrekkelijker.

Het splitsen van woningen kan in potentie voor erg veel extra woningen zorgen, maar het is momenteel complex en wordt nog door weinig gemeentes gestimuleerd omdat het in bepaalde omstandigheden ook ongewenste effecten kan hebben. Stroomlijn dit door samen met gemeentes landelijke splitsingsrichtlijnen te ontwikkelen, waarbij er aandacht is voor de context om ongewenste bijeffecten te voorkomen. Neem hierin ook richtlijnen mee voor extra woningen in tuinhuisjes en bijgebouwen. Stel daarnaast financiële middelen ter beschikking om splitsen in meer gevallen financieel haalbaar te maken.

Kortom:

De meeste woningen staan er al, een kansrijke optie die meer focus verdient.

Met bovenstaande aanbevelingen kunnen we beter gebruik maken van het onbenutte potentieel om nieuwe woonruimte te realiseren. Belangrijk is het om bij alle maatregelen de vraag te blijven stellen: in hoeverre dient dit het doel? Namelijk om zo snel en duurzaam mogelijk meer woningen te realiseren die betaalbaar zijn, waarbij zowel de leefomgeving als het klimaat erop vooruit gaan.

De ondertekenaars van dit manifest met hun partners en samenwerkingsverbanden staan klaar om hierin met u mee te denken en op zoek te gaan naar de route. Als we samen oplopen, vinden we ook gezamenlijk het pad!

Dit manifest is ondertekend door:

Abels & Partners
ARCHITECTEN

abt

 ARCADIS

**BEDAUX
DE BROUWER
ARCHITECTEN**

C'MON

BRIQUE

**Buro
Dertig**

Cirkelstad
GAAN ERVAN. GAAN VOOR.

cityförster
architecture + urbanism

CRa
College van
Rijksbouwmeester
& Rijksadviseurs

de Alliantie

Cie.

BC DE BOUWCAMPUS

**DZH
DZH
DZH**
de markt haalt
architecture urban strategy

DE MEELFABRIEK

**de
nieuwe
architect**

**DG
BC**
Dutch
Green Building
Council

**ie
dp**

DIJKSTAAL
SINCE 1878

do.co.mo.mo_
international

DURAVERMEER

EHA

EGERIA

era contour | TBI

ered

FD
architecten

federatie ruimtelijke kwaliteit

**FEDERATIE
INSTANDHOUDING
MONUMENTEN**

Gideon
building transition tribes

**Haag
Wonen**
Mooie stad

hagemans

HappelCornelisseVerhoeven.

HAVENSTEDER

**ERFGOEDVERENIGING
HEEMSCHUT**

**Nieuwe
Instituut**

HollandHoutland
Pioniers in biobased bouwen

**nollands
icht**

INBO

**45
jaar
job**

**JONGE
KLIMAAT-
BEWEGING**

**kwtr
mkrs**
indebouw

Knaapen
ruimte voor elkaar

Kunsten'92

**MARIEKE
BERKERS
ARCHITECTUUR
HISTORICUS**

LandschappenNL

meijs

MORE

Restauratiefonds.

NOK.5

planB.
*network based office for
urban/social strategies*

PosadMaxwan

provincie
Gelderland

Riek Bakker

RUIMTE
+ WONEN

RUTGER
OOLBEKKINK
*Adviseur ruimtelijke en
maatschappelijke vernieuwing*

SITE
Urban
Development

SPATIE
*architectuur
interieur*

sto

Studio
Bess

STUDIO
GROEN +
SCHILD

STUDIO
LINDA
VLASSENROOD

temp

The
Missing
Link

TNO innovation
for life
Wouter Moorlag

TU Delft
dr.ir. Wido Quist
Sectieleider Heritage &
Architecture

TU Delft
prof. Peter Boelhouwer
Hoogleraar Huisvestingssystemen

Tom Daamen
Directeur SKG

Tom Daamen
Hoofddocent Urban Development
Management (UDM)

Uta Pottgiesser
Professor Heritage & Technology,
Chair docomomo int

Vincent Gruis
Hoogleraar Housing Management

Wessel de Jonge
Hoogleraar Heritage & Design
aan de Faculteit Bouwkunde

Ralph Dansen
Bestuurslid

Petitie - NRP (Nationaal Renovatie Platform)

25 november 2025

Meer, sneller én duurzamer woningen toevoegen

Een initiatief van

nrp

Mede-aanbiedende organisaties:

ACAN, BNA, bni, BNSP, BouwHulpGroep, DGBC, Federatie
Ruimtelijke Kwaliteit, Gideon, IABR, Koninklijke NLI ingenieurs,
Natuur & Milieu, NVTL, NRP, Platform Ontwerp NL, Stichting
Mevrouw Meijer, Stichting Platform Woonopgave,
Vereniging Deltametropool

Aan de Commissie VRO, Tweede Kamer
25 november 2025

Het Nationaal Renovatie Platform (NRP)

hét platform voor renovatie, transformatie en herbestemming van de bestaande gebouwde omgeving - biedt u namens een partnernetwerk van meer dan 100 organisaties en 17 andere partnernetwerken met gezamenlijk 2.700 organisaties deze petitie aan. De petitie is voortgekomen uit het in november 2024 aangeboden Manifest 'De meeste woningen staan er al'. Het Manifest wordt ondersteund door 126 bedrijven, overheden en instituties.

Ons gezamenlijk netwerk omvat de volle breedte van de vastgoedketen: van architect en bouwer tot kennisinstellingen, beleggers, gemeenten, stedenbouwkundigen, vastgoedeigenaren en woningcorporaties. Samen zetten wij ons in voor het beter benutten van de bestaande gebouwde omgeving.

Onze kernboodschap is simpel:

De woningen en werkplekken van de toekomst staan er al.

Door de bestaande gebouwen beter te benutten, besparen we ruimte, materialen, energie én kostbare tijd in het oplossen van urgente maatschappelijke opgaven. Zo versterken we niet alleen ruimtelijke maar ook sociale structuren, op een duurzame manier.

Waarom deze petitie?

In ons manifest opgesteld door NRP en Natuur & Milieu "**De meeste woningen staan er al**" uit november 2024 (zie bijlage 1) hebben we met 126 organisaties gepleit voor meer verbouw naast circulaire nieuwbouw. We kunnen de wooncrisis, energietransitie, vergrijzing, zorgdruk, onderwijshuisvesting, verlies aan leefbaarheid én de druk op het landschap niet oplossen met alleen nieuwbouw. Dat pad is te traag, te duur en drukt te zwaar op milieu en mens.

We hebben gezien dat er een aantal punten zijn opgepakt, maar de urgentie op de woningmarkt en de druk op het klimaat maakt dat wij opnieuw de kansen van de bestaande bouw willen benadrukken. Ook vraagt netcongestie om grotere stappen. Daar kan de bestaande bouw bij helpen. Er kunnen veel meer dan de genoemde aantallen worden gerealiseerd binnen de bestaande bouw.

Er is ruimte voor 4 miljoen woningen door drie strategieën (bron Platform Woonopgave): niet-slopen, woningen vinden en ruimte vinden (binnen bestaande kernen voor duurzame nieuwbouw).

1. Waarom niet slopen?

- **Verbouw kost minder** grond, energie en materialen (CO₂).
- Sloop **gaat ten koste van sociale structuren** in een wijk.
- Door verbouw en verduurzaming slim te combineren, kunnen **wijken verbeteren en (sociale) kosten dalen**.
- 77% van de gesloopte woningen zijn van corporaties. **Sloop-nieuwbouw** wordt ingezet bij gebrek aan eigen grond. **Het teruggeplaatste hogere bouwblok vergroot de voorraad slechts een klein beetje**.

Totaal aantal woningen **164.500**

2. Waar vinden we woningen?

- **99% van de woningen staan er al** en bieden ruimte om hier sneller 585.000 extra woningen aan toe te voegen.
- Er zijn **veel leegstaande of te transformeren gebouwen** zoals kantoorpanden en woningen boven winkels.
- **Huishoudens zijn kleiner geworden**, waardoor veel bestaande woningen een overmaat aan ruimte hebben.
- De **kostendelersnorm moet worden aangepast** om samenwonen door bijvoorbeeld mensen met een AOW te stimuleren.

Een rekensom:

- Woningsplitsen / -delen: 585.000
- Hospitaverhuur: 164.000
- Leegstaande woningen boven winkels: 70.000
- Leegstaande woningen langer dan een jaar: 63.000
- Toekomstige leegstand van agrarisch vastgoed: 50.000
- Verborgene leegstand kantoren: 40.000
- Leegstand overig: 100.000

Totaal aantal woningen **1.072.000**

3. Waar vinden we ruimte?

- **Binnen bestaande wijken** kan veel ruimte gevonden worden voor duurzame, circulaire nieuwbouw (bron: KAW, Platform Woonopgave, Stec). Begin met het bouwen van sociale huur, midden-dure huur en in het vrije segment, voor huidige inwoners.
- **Bouw tussen, aan, op, onder en in bestaande bouwblokken** met strategieën als uitplinten, inbreiden, aanplakken en optoppen.
- **Verdicht** bedrijventerreinen en wijkcentra.
- **Innoveer parkeerterreinen met verdichting**, en pas ze aan met de nieuwe parkeervisie (CROW).
- **Werk vanuit visie op wijkniveau** om regie te houden en op het volume toe te zien.
- **Benut ook bestaande aansluitvermogen bestaande bouw.** Door te verduurzamen en te bouwen aan energiehubs, ontstaat lokaal meer ruimte voor nieuwe aansluitingen. Om dat direct te organiseren moet ruimte gemaakt worden voor tijdelijke voorzieningen, zoals batterijen en generatoren.

Een rekensom:

• Transformeren bedrijventerreinen:	1.000.000
• Toevoegen op daken:	600.000
• Inbreiding naoorlogse wijken:	450.000
• Over het spoor:	375.000
• Op en boven parkeerterreinen:	200.000
• Vervangen tankstations:	88.000
• Rondom wijkcentra:	86.000
• Bij en in verouderde zorgcomplexen:	26.000
• Op het water:	100.000

Totaal aantal woningen **2.925.000**

Met het beter benutten van de bestaande gebouwde omgeving kunnen we dus sneller, duurzamer en betaalbaarder nieuwe woonruimte creëren. Door ook het bestaande aansluitvermogen, en buffercapaciteit bestaande bouw beter te benutten, bouwen we samen aan nieuwe woonomgevingen én het nieuwe, sociale energiesysteem.

Het beter benutten van de bestaande gebouwde omgeving betekent ook werken aan:

- **Sociale waarde:** veerkrachtige, inclusieve en verbonden buurten.
- **Maatschappelijke waarde:** wonen, zorg, onderwijs, klimaat, gezondheid.
- **Economische waarde:** toekomstbestendige investeringen en werkgelegenheid.
- **Circulariteits- en duurzaamheidswaarde:** zuinig zijn op materialen middels hergebruik en met minimaal extra grondstoffengebruik.
- **Ruimtelijke waarde:** zorgvuldig ruimtegebruik en behoud van landschap.

Het is dus tijd om onze systemen, regels en processen te richten op het beter gebruiken van wat we al hebben.

Zo kunnen we sneller helpen bij het oplossen van het woningtekort en bouwen wat echt nodig is, op plekken waar het waarde toevoegt voor de samenleving.

Dit vraagt om een andere aanpak dan alleen focussen op aantallen nieuwe woningen. Een focus op aantallen leidt vaak tot sloop-nieuwbouw, terwijl de CO₂-uitstoot, sociale gevolgen en tijdsvertraging die daarbij ontstaan, worden vergeten.

Ontwerpers kunnen hierin een verbindende rol spelen om sectoroverstijgend oplossingen aan te reiken op alle schaalniveaus: van stad tot individuele woning.

Twee concrete voorbeelden van een andere aanpak:

De gemeente Deventer wil tot en met 2035 ongeveer 11.000 nieuwe woningen bouwen.

In de studie 'Deventer, EROP of ERONDER - een pleidooi voor slim ruimtegebruik' (bijlage 3) staat dat verdichting de meest duurzame en effectieve manier is om de stad te verbeteren én de natuur te beschermen. Met de principes EROP, ERIN, ERTUSSEN, ERNAAST en ERONDER kunnen 4.822 woningen worden toegevoegd in de binnenstad, omliggende wijken, naoorlogse buurten, dorpskernen, kantoorlocaties en bedrijventerreinen. Het is een aanpak die navolging verdient in andere gemeentes.

Het burgerinitiatief Duo-wonen van Stichting Statiegeld op Jeugd laat zien dat er door een horizontale bouwkundige splitsing (geen kadastrale splitsing) een jongere boven een oudere kan wonen (bijlage 4).

Een deel van de huur van de jongere wordt gespaard voor toekomstige aankoopkosten. Dit verdubbelt het aantal inwoners in een buurt of dorp, en zorgt voor sterke sociale en maatschappelijke voordelen.

Veel van de huidige woningopgave gaat dus over verdichting, maar ook over het herstellen van de bestaande dichtheid of het verdubbelen van woningen binnen de huidige voorraad. Dat kan snel en efficiënt. De tijdslijnen van nieuwbouw en het transformeren van de bestaande bouw verschillen sterk: waar nieuwbouw soms 10 jaar duurt, kan een splitsing in 2 tot 12 maanden worden afgerond, afhankelijk van de verantwoordelijke gemeente. Wij geloven dat het transformeren van de bestaande bouw en nieuwbouw elkaar kunnen versterken.

Zet daarom de komende 10 jaar stevig in op het beter benutten van de bestaande gebouwen, en haal op korte termijn de doelstelling van 100.000 woningen of meer per jaar, terwijl plannen voor nieuwbouw worden uitgewerkt.

Zet daarnaast nieuwbouw in een wijk strategisch in om bestaande naastgelegen bouwblokken vrij te spelen. Zo kan de corporatie vervolgens grondig renoveren, splitsen, woon(zorg)concepten en woningen toevoegen alsook nieuwe woningtypologieën. Op deze wijze helpen de ontwikkelaar, de corporatie en gemeente elkaars opgaven.

Feiten en kansen

Opgaven

Feiten en kansen

Woonopgave

Volgens het NRP Manifest - "De meeste woningen staan er al" (november 2024) en Platform Woonopgave is er potentie voor ruim 1 miljoen woningen binnen de bestaande bouw. Met circulaire nieuwbouw daarbij komen we op 4 miljoen. Denk hierbij aan het transformeren van leegstaande kantoren, woningen en leegstand boven winkels, het splitsen van bestaande woningen, het transformeren van garageboxen in veel wederopbouwwijken, het openen van gesloten plinten van flatgebouwen en blinde hoeken bij stempelbouw, ofwel verdichten. Zie onderzoek Platform Woonopgave, INTI, CRA 14-11-2025 (bijlage 5).

Energietransitie en Klimaat

Nederland telt 8,3 miljoen woningen, waarvan ca. 37% in bezit van de corporatiesector. Hiervan zijn 7 miljoen woningen nog niet verduurzaamd of aardgasvrij - en dan rekenen we kantoren, scholen en andere gebouwen nog niet mee.
"No net land take" en het belang van het behoud van de nog onbebouwde bodem voor vergroening en mogelijkheden voor klimaatadaptatie (waterberging, verkoeling, etc.) om steden en dorpen leefbaar te houden, is onlosmakelijk verbonden met het beter benutten van het bestaande.

Zorg en leefbaarheid

Gerichte renovatie en transformatie van bestaande wijken (o.a. wederopbouwwijken, dorpen en ook villawijken), creëren kansen voor gemengde woon-(zorg)concepten, sterkere gemeenschappen en meer veerkracht.

Economie

Beter dan Sloop (2025, bijlage 2) toont aan: renovatie en transformatie leveren meer maatschappelijke, circulaire én economische waarde en leiden tot aanzienlijk minder CO₂-uitstoot, materiaalverlies en tijdsverlies dan sloop-nieuwbouw.
Renovatie zorgt voor 30-50 % minder CO₂-uitstoot dan sloop-nieuwbouw en is 10-30% goedkoper.

Wat is er nodig? Onze oproep aan de Tweede Kamer:

Negen kernvoorstellen

1.

Maak beter gebruik van bestaande gebouwen de landelijke norm

- **Maak benutten, renoveren en transformeren het uitgangspunt** in beleid, subsidies en regelgeving.
- **Stel een landelijke verbouwstrategie tot 2040 vast.** Zorg bijvoorbeeld dat in 2030 minimaal 30% van nieuwe woonruimte uit verbouw komt.
- **Pas wet- en regelgeving aan** zodat herbestemming sneller en eenvoudiger wordt.
- **Stimuleer en faciliteer slimmer bouwen:** meer herhaalbaar en beter opschaalbaar. Regel en versnel landelijk de noodzakelijke randvoorwaarden zoals woningtype classificatie en product certificering óók voor bestaande bouw. Maak woningsplitsen dus niet zomaar vergunningsvrij. Stel hier voorwaarden aan (o.a. in grootte van de woning) en maak het zeer eenvoudig voor eigen gebruik (bijvoorbeeld een oudere die een extra woning wil creëren voor een kleinkind).
- **Schaal op in overleg met corporaties.** Voor hen is bijvoorbeeld woningsplitsen een intensief proces. Een meervoudige langdurige vergunning kan hierin uitkomst bieden.
- **Leg "meerwaarde-gedreven gebiedsontwikkeling" vast in langdurige samenwerkingen** tussen gemeenten, corporaties en marktpartijen. Bijvoorbeeld in het Programma Grootchalige Woningbouw en de Woondeals: ontwikkel ook Woondeals voor bestaande gebieden.
- Zorg daarbij voor het **ontwikkelen van sociale, duurzame, ecologische, esthetische en sociaal-economische waarden.**

2.

Doorbreek financiële prikkels die sloop-nieuwbouw bevoordelen

- **Zorg voor stabiele regels en duidelijke financiële kaders** zodat investeren in verbouw aantrekkelijk wordt.
- Leg **duidelijke jaardoelen voor verbouw vast**, maak daarover per provincie concrete verbouwafspraken.
- **Monitor openbaar** hoeveel woningen daadwerkelijk via verbouw worden gerealiseerd.
- Richt deze afspraken ook op **kwetsbare wijken en dorpen.**
- **Schaf de vennootschapsbelasting voor woningcorporaties af.**
- **Stimuleer renovatie en transformatie** met regels en financiering, zodat deze minimaal even aantrekkelijk zijn als nieuwbouw.
- **Beloon toevoegen van woningtypologieën** en woon(zorg)concepten in bestaande gebouwen en bestaande rijtjeshuizen en flats.
- **Stimuleer woningdelen**, vooral ook bij corporaties.

- Koppel optoppen en verduurzaming aan **innovatief toewijzingsbeleid**.
- **Maak woningdelen, hospitaverhuur, optoppen en verduurzaming eenvoudiger en goedkoper.**
- **Stimuleer de ontwikkeling en toepassing van (industriële) bouwstandaarden.**
- **Maak financiële steun beschikbaar** om splitsing en woning delen haalbaar te maken.
- Benoem **woningsplitsen en woningdelen als projecten van maatschappelijk belang** bij het aansluiten op nutsvoorzieningen.
- **Stimuleer deelmobiliteit en moderne parkeernormen** zodat parkeren geen belemmering is voor optoppen of splitsen.

3.

Erken tijd als belangrijk onderdeel van duurzaamheid en stuur op maatschappelijke waarde

Duurzaamheid gaat niet alleen over materiaal of energie. Het gaat ook over het **voortbestaan van gemeenschappen, de levensduur van gebouwen, aanpasbaarheid en waarde voor de toekomst**. Stuur daarom op maatschappelijke opbrengsten voor de komende 10-30 jaar, en niet alleen op kosten of winst op korte termijn.

4.

Organiseer langjarige, gebiedsgerichte en sector-overstijgende samenwerking in bestaande wijken

- **Vereis in lange-termijncoalities op gebiedsniveau** samenwerking tussen gemeente, corporaties, marktpartijen en bewoners ten behoeve van visie vanuit sociaal, economisch en ruimtelijk perspectief.
- **Bouwen, renoveren, renoveren, bouwen, renoveren!** - geen óf-óf maar én-én!
- **Maak eerst ruimte met nieuwbouw op strategische plekken;** speel de naastgelegen woonblokken vrij om de bestaande blokken grondig te renoveren en te verdichten.
- **Investeer in groen, ontmoetingsplekken, opleidingen en werk in de wijk.**
- Werk met coalities die **minimaal 7 jaar samenwerken op wijkniveau**.
- Zorg dat **bewoners gelijkwaardige partners** zijn in het ontwikkelproces.
- Richt in de Landelijke Aanpak (dorp en stad) een **innovatief proces in voor gebiedsontwikkeling van bestaande bouw** (woontop-afspraken 8), met daarin:
 - 50% professionals en 50% bewoners in projectteams
 - 90% van het werk vindt plaats in de wijk of op locatie
 - Beloon het combineren van opgaven, zoals wonen, zorg, energie, sociale cohesie en verduurzaming, zodat we wijken en dorpen toekomstbestendig kunnen maken.

5. Maak financiering vanuit bewoners en particulieren mogelijk

Bewoners en lokale investeerders moeten een actieve rol krijgen in gebiedsontwikkeling. Dit versterkt de sociale samenhang en maakt projecten duurzamer.

Onze voorstellen:

- **Maak Sociale Impact Financiering mogelijk**
Beloon initiatieven waarin bewoners samenwerken, zoals sociale (woon)-coöperaties en projecten die de lokale economie en veerkracht vergroten.
- **Richt Sociale Impact Fondsen op**
Zorg dat deze fondsen juridisch en fiscaal worden toegestaan, zodat ze gebiedsontwikkeling kunnen ondersteunen.
- **Faciliteer burgerinvesteringen**
Maak het mogelijk dat bewoners investeren via wijk-aandelen in voorzieningen zoals woningen, huiswerkplekken, zorgpunten en lokale ondernemingen.
- **Beloon vermeden maatschappelijke kosten**
Denk aan minder zorgkosten, minder ziekteverzuim en minder eenzaamheid. Deze besparingen moeten meetellen als maatschappelijke winst.
- **Maak investeringen belastingvrij**
Geef fiscale voordelen voor investeringen die bijdragen aan sociale en duurzame waarde.
- **Subsidie voor woningeigenaren**
Stel subsidie ter beschikking aan woningeigenaren die met een architect willen onderzoeken of ze hun woning kunnen splitsen of delen.

6. Stuur verplicht op CO₂-uitstoot (Whole Life Carbon)

De verduurzamingsopgave vraagt om een fundamenteel andere blik op waarde. Niet alleen de kosten van bouwen, maar de echte kosten voor mens, milieu en toekomst moeten leidend zijn. Er komt nieuwe wetgeving aan waardoor we vanaf 2030 gaan sturen op de CO₂-emissies van nieuwbouw. Dit mag momenteel de nieuwbouwopgave niet in de weg staan. Willen we hier echt mee aan de slag, dan zullen we de opgave moeten omdraaien.

Wij pleiten daarom voor:

- **Een gebiedsgerichte CO₂-analyse** als basis voor keuzevorming: renovatie, transformatie, toevoeging of nieuwbouw.
- **Een CO₂-analyse van sloop-nieuwbouw** in vergelijking met renovatie of transformatie. Beloon partijen die inzetten op behoud en hergebruik in plaats van sloop.
- **Sturing op wooneenheden** in plaats van op nieuwe woningen.

Want pas als CO₂-impact structureel meeweegt in besluitvorming, wordt sloop écht het laatste scenario. Niet omdat het niet mag, maar omdat er aantoonbaar betere, toekomstbestendige alternatieven zijn.

7. Verduurzaming is een ontwerp-opgave, geen technische klus

Verduurzaming wordt vaak gezien als iets technisch, zoals nieuwe installaties of energiemaatregelen. Maar de echte verandering gaat over ruimte, samenleving en ontwerp. Het effect op een gebouw is anders dan op een hele wijk en daar liggen koppelkansen. Daarom moet verduurzaming worden aangepakt als een ontwerp-opgave, waarbij architecten, stedenbouwkundigen en ontwerpers een belangrijke rol spelen.

Dit betekent:

- **Verbind verduurzaming** met wijkontwikkeling, sociale samenhang, zorg, wonen, aanpak energiearmoede en leefkwaliteit.
- **Werk vanuit een stedenbouwkundige visie** (sociaal, ruimtelijk, groen-structuur) naar projecten.
- **Help woningcorporaties en VvE's met financiering en kennis** bij de verduurzaming.
- **Stimuleer renovatieprojecten** waarin verduurzaming én woningtoevoeging samen worden aangepakt.
- **Zet ontwerpers in om processen te begeleiden** die ecologische, sociale en esthetische waarden combineren.
- **Stimuleer slimme ontwikkeling en hergebruik van ontwerp oplossingen** zodat het wiel niet overal net iets anders wordt uitgevonden.
- **Gebruik investeringen om meerdere doelen tegelijk te bereiken:** klimaat, wonen, zorg, samenleven en circulariteit.
- **Zie nieuwbouw en transformatie als flexibel en aanpasbaar**, zodat gebouwen toekomstgericht blijven.
- Niet "meer bouwen", maar **beter bouwen** - met betekenis en samenhang.

Verduurzaming is een kans om onze leefomgeving toekomstbestendig te maken.

8. Herdefinieer de waarde van woningen: van speculatie naar langetermijnbeheer

Binnen het huidige waardesysteem is het **de cyclus van sloop en herbouw die de grond winstgevend houdt**, wat ook gentrificatie mogelijk maakt.

- Hervorm grondbezitmodellen en implementeer wettelijke kaders die waarde herdefiniëren om de woningcrisis aan te pakken.
- Waardeer gebouwen als woningen en gedeelde activa, die het recht op huisvesting garanderen, in plaats van als financiële instrumenten.

9. Investeer in kennis en uitvoeringskracht

- **Versterk gemeentelijke expertise** in: gebiedsontwikkeling, sociale en duurzame waardecreatie:
 - Ondersteun de TOP-klas 'bestaande bouw + nieuwbouw' (NRP + NEPROM + Platform Woonopgave) voor bestuurders en professionals.
 - Ondersteun het nieuwe NRP-programma Interstedelijk Leren, waarin brede coalities al doende de transparante samenwerking met open boeken aangaan en elkaars opgaven dienen.
 - Ondersteun initiatieven voor kennisoverdracht naar wethouders en gemeenten (o.a. Platform Woonopgave, NRP en Platform 31).

Tot slot - Een keuze voor toekomstbestendigheid

We kunnen doorgaan zoals we altijd hebben gedaan: blijven bouwen op de klassieke manier en daarbij dezelfde problemen tegenkomen – vertraging, hoge CO₂-uitstoot, verlies van maatschappelijke waarde, polarisatie en groeiende ongelijkheid. Maar we kunnen het ook anders aanpakken. In het belang van iedereen kunnen we de stap zetten naar het creëren van wooneenheden op, in, naast, onder of tussen de bestaande stad, én waar nodig door nieuwbouw.

Er bestaan al sterke voorbeelden van deze aanpak, maar ze worden nu nog belemmerd door passend beleid en te veel moeite. Laten we die ervaringen benutten, de opgedane kennis breed delen en daarop gericht beleid bouwen. Zo creëren we een stevig startpunt voor opschaling en versnelling.

Kies daarom voor een Nederland dat slimmer, sneller, duurzamer en socialer vernieuwt – vanuit wat er al staat. Zo werken we aan een toekomstbestendig land dat zorgvuldig omgaat met wat er al is en deze verbetert voor de generaties die volgen.

Op die manier kunnen we zeker één tot vijf steden inpassen binnen de huidige stedelijke ruimte.

De petitie is voortgekomen uit het in november 2024 aan het Ministerie Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening aangeboden Manifest **"De meeste woningen staan er al"**. Het Manifest is opgesteld door NRP en Natuur & Milieu, en 126 bedrijven, overheden en instituties. Deze petitie aanbieding wordt daarnaast gesteund door de volgende (branche)organisaties die gezamenlijk zo'n 2700 institutionele organisaties, bedrijven, vastgoedeigenaren, corporaties en ontwerp bureaus vertegenwoordigen.

ACAN - Architects Climate Action Network

Architects Climate Action Network is een netwerk van individuen uit de architectuur en de daaraan gerelateerde bouwsector die actie ondernemen om de dubbele crises van klimaat en ecologische achteruitgang aan te pakken.

ACAN is opgericht om de manier waarop onze gebouwde omgeving wordt gemaakt, geëxploiteerd en vernieuwd aan te pakken in reactie op de klimaatcrisis. Als netwerk van individuen bundelen we onze persoonlijke energie, expertise en acties voor een gemeenschappelijk doel: de systemische verandering van ons beroep en de bouwsector als geheel. We zien dit als een urgente kwestie.

Onze missie is om een nieuwe beweging van activisten op het gebied van de gebouwde omgeving te mobiliseren om dit doel te bereiken door een open, ondersteunende en inclusieve organisatie op te bouwen. ACAN stelt individuen in staat om proactief verandering na te streven en faciliteert collectieve inspanningen via een gedeeld platform dat is gebaseerd op samenwerking.

BNA - Koninklijke Bond van Nederlandse Architectenbureaus

De BNA (Koninklijke Bond van Nederlandse Architectenbureaus) is de landelijke netwerkorganisatie van architectenbureaus die zich inzet voor een betere gebouwde omgeving. Wij verbinden, inspireren en versterken architecten en hun bureaus door kennisdeling, belangenbehartiging en het stimuleren van kwaliteit en innovatie binnen de architectuur.

Leden: meer dan 1000 bureaus.

bni - Beroepsvereniging van Nederlandse interieurarchitecten

De bni is dé Beroepsvereniging van Nederlandse Interieurarchitecten. De vereniging ondersteunt, stimuleert en promoot Nederlandse interieurarchitecten.

Leden: ± 400 interieurarchitecten, architecten, interieurontwerpers, studenten en bureaus.

Zij hebben een erkende opleiding gedaan, staan als zij de titel interieurarchitect gebruiken, ingeschreven in het architectenregister en hebben als lid minimaal drie jaar praktijkervaring. Door hun lidmaatschap hebben zij zich verbonden aan de gedragsregels zoals die door de vereniging zijn opgesteld. Opdrachtgevers die met een bni-lid in zee gaan, kunnen vertrouwen op ruime ervaring, deskundigheid, duidelijke afspraken en degelijke contracten. Een bni-interieurarchitect is een professional.

Leden: 400 bedrijven.

BNSP - Beroepsvereniging van Nederlandse Stedebouwkundigen en Planologen

De BNSP is een vereniging van beroepsbeoefenaren, bureaus en instituten, (delen van) overheidsorganisaties, non-profit-organisaties en opleidingsinstituten werkzaam in de ruimtelijke ordening, ruimtelijk onderzoek, de stedebouw en de planologie.

Leden: 30 instituten en overheden, 79 bureaus en 280 individuele stedebouwkundigen en planologen.

BouwHulpGroep

Wij staan iedere dag op met één doel: het verbeteren van bestaande woningen en buurten – samen met de mensen die er wonen en de partijen die er verantwoordelijk voor zijn. Al sinds 1978 helpen wij gemeenten, woningcorporaties, VvE's, verhuurders én particuliere eigenaren om hun woningen toekomstbestendig te maken. We ontwikkelen en ontwerpen renovatieplannen die technisch haalbaar én sociaal gedragen zijn. Onze aanpak begint met data en onderzoek naar de kwaliteit van een buurt. Daarna gaan we in gesprek met bewoners en eigenaren om wensen, zorgen en mogelijkheden op te halen. Het resultaat: plannen die betaalbaar, uitvoerbaar en schaalbaar zijn – met oog voor comfort, schoonheid en duurzaamheid. De toekomst van duurzaam wonen ligt in het beter benutten van wat er al is. We geloven dat verduurzaming pas echt werkt als techniek, beleid en mens samenkomen. Daarom werken we integraal: we verbinden ontwerp, proces en draagvlak in buurtaanpakken die lang meegaan. Zo helpen we bewoners en eigenaren hun woning te verbeteren op een manier die duurzaam, betaalbaar en passend is. Participatie, duurzaamheid, integraliteit en vakmanschap vormen de basis van ons werk. We werken met nieuwsgierigheid, creativiteit en een glimlach aan oplossingen waar bewoners, opdrachtgevers én beleidsmakers blij van worden.

DGBC - Dutch Green Building Council

Stichting Dutch Green Building Council (DGBC) is de aanjager van de verduurzaming van de gebouwde omgeving in Nederland.

Partners: 400 bedrijven.

Federatie Ruimtelijke Kwaliteit

De Federatie Ruimtelijke Kwaliteit is een vakvereniging die er op gericht is om Nederland bij iedere ontwikkeling mooier, leefbaarder en duurzamer te maken. Onze leden zijn kwaliteitsadviseurs bij overheden en andere niet-commerciële organisaties.

Onze leden bestaan bijvoorbeeld uit kwaliteitsteams, adviescommissies, stads- en dorpsbouwmeesters en regiobouwmeesters.

Leden: 281 gemeenten, waterschap Vallei en Veluwe, de NCG en 3 landelijke rechtspersonen: BnsP, NVTL, VBWTN.

Gideon

Verandering wordt niet top-down opgelegd of bedacht en uitgevoerd door een klein clubje mensen. Om de bouwsector echt in beweging te krijgen en verandering te realiseren gaan we samen aan de slag. Gideon is een beweging met zelfsturende tribes, die bestaan uit verschillende mensen en verschillende bedrijven en initiatieven. Met elkaar werken we samen om ideeën te realiseren en daadwerkelijke verandering op gang te helpen. De verschillende tribes zijn: Beter Benutten Bestaande Bouw, Gebiedsontwikkeling, Energie transitie, Sociale transitie.

Partners: honderden. Ons principe is: als je je een Gideon voelt, dan ben je een Gideon.

Gideon
building transition tribes

IABR - Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam

De disciplines architectuur, landschap en stedenbouw hebben een essentiële, pionierende en verbindende rol te spelen bij het aangaan van de maatschappelijke opgave en de ruimtelijke gevolgen van een veranderende wereld en een veranderend klimaat. Of het nu gaat om de omgang met het water, de energietransitie, de woonbehoefte, de reductie van CO₂ of voedselzekerheid; het zijn in Nederland maar ook wereldwijd uiteindelijk ruimtelijke vraagstukken. Sinds de eerste editie in 2003 vestigt de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam (IABR) daarom de aandacht op de waarde van ontwerpend onderzoek. Daarbij staat het streven naar een gezonde en rechtvaardige stad en ecosysteem altijd centraal.

Partners: 100, waaronder Gemeente Rotterdam en ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

International
Architecture
Biennale
Rotterdam

Koninklijke NL Ingenieurs

Koninklijke NLingenieurs bundelt de krachten van individuele advies- en ingenieursbureaus voor meer impact op een toekomstbestendige leefomgeving.

Leden: 83.

 Koninklijke
NLingenieurs

Natuur & Milieu

Natuur & Milieu zet zich in voor een schone, groene en gezonde omgeving waar alle Nederlanders in kunnen leven en genieten. We zien dat het gebruik van grondstoffen zorgt voor druk op landgebruik, CO₂-uitstoot en biodiversiteit. Het grote voordeel van benutten van bestaande woningen is dat het veel minder materialen verbruikt, minder CO₂-uitstoot met zich meebrengt én dat de druk op het buitengebied afneemt. Je slaat dus meerdere vliegen in één klap. En het belangrijkste: meer mensen krijgen weer zicht op een primaire levensbehoefte, een eigen woonplek. Dit is waarom wij samen met het NRP in 2024 het manifest 'de meeste woningen staan er al', samen met ruim honderd andere organisaties hebben aangeboden aan de minister. Dit is ook de reden waarom we deze petitie ondersteunen. Natuur & Milieu wil dat in het woningmarktbeleid meer aandacht komt voor verbouwen.

**NATUUR
& MILIEU**
Laat zien dat het kán

NVTL

De Nederlandse Vereniging voor Tuin- en Landschapsarchitectuur (NVTL) is de enige Nederlandse beroepsvereniging voor tuin- en landschapsarchitecten en ontwerpers. Onze vele nationale en internationale leden vertegenwoordigen het allerbeste van de branche.

De NVTL is de spil van het vakgebied in Nederland en wij zetten ons in voor de kwaliteit van de tuin- en landschapsarchitectuur en ontwerp. We behartigen de belangen op vele fronten, stimuleren de vakontwikkeling en brengen opdrachtgevers en bureaus met elkaar én met complementaire disciplines in contact. De NVTL vormt een open vereniging waar een ieder die de groene inrichting van tuin tot landschap een warm hart toedraagt lid van kan worden.

Leden: 700.

**NEDERLANDSE
— VERENIGING
VOOR — TUIN —
— EN — LAND
SCHAPS —
ARCHITECTUUR**

NRP

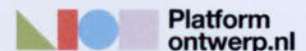
Het Nationaal Renovatie Platform (NRP) richt zich op de bestaande gebouwde omgeving en werkt met haar partnernetwerk middels slimme renovatie, transformatie en herbestemming aan een toekomstbestendig Nederland. Het vastgoed van de toekomst staat er immers al. Het beter benutten van de bestaande voorraad gebouwen scheelt veel ruimte, materialen en vooral ook kostbare tijd in het duurzamer oplossen van bijvoorbeeld de wooncrisis. Het partnernetwerk van NRP omvat meer dan 100 bedrijven en organisaties uit de volle breedte van de vastgoedsector: van bouwers, ontwikkelaars, woningcorporaties, architecten, stedenbouwkundigen, productleveranciers, banken, ingenieurs, onderhoudsbedrijven en participatiedeskundigen, gemeenten en provincies.

Partners: 130, 20 samenwerkingspartners.

Platform Ontwerp NL

Het platform bevordert en ondersteunt de inzet van ontwerpkracht bij de grote 'wederombouw' van Nederland. Het wil knowhow, netwerk en kritische reflectie bieden door de inzet van verbeeldingskracht, kennisontwikkeling en ontwerp onderzoek. Het platform stimuleert en faciliteert daarmee het maatschappelijk debat over ruimtelijke kwaliteit in Nederland voor nu en in de toekomst.

Stichting Mevrouw Meijer

Stichting Mevrouw Meijer is een ideëel onderzoeksbureau dat verbetering van de schoolarchitectuur nastreeft. Zij geeft bestaande scholen weer vleugels.

Mevrouw Meijer vindt schoolgebouwen belangrijk, omdat kinderen er een groot en vormend deel van hun leven doorbrengen. Een school is meer dan louter bedrijfshuisvesting. De kwaliteit van een school is van grote maatschappelijke betekenis. Goede architectuur hoort hier bij. Het (her)ontwerp van scholen verdient liefde, concentratie, gedrevenheid en deskundigheid. Een school hoort geen wegwerpgebouw te zijn, vindt Mevrouw Meijer. Mevrouw Meijer helpt scholen om na te denken over wat er mogelijk is met hun gebouwen. Zodra dit proces van onderzoek en bewustwording is afgerond, eindigt de betrokkenheid van Mevrouw Meijer.

Stichting Platform Woonopgave

Platform Woonopgave is een groeiende alliantie van ontwerpers en andere experts uit verschillende organisaties die op eigen initiatief willen samenwerken aan een bewoonbaar Nederland.

Voor ons ligt de grootste maatschappelijke opgave sinds de wederopbouw. Wij denken dat het moet kunnen: een inclusieve, betaalbare en toekomstbestendige volkshuisvesting. Bestand tegen klimaatverandering en in zichzelf geen verdere belasting op het klimaat. Platform Woonopgave wordt geleid door een kernteam, ondersteund door een groeiend team van ontwerpers en andere experts en zoekt naar samenwerking tussen mensen in de ontwerpsector en met experts uit aanverwante disciplines om samen een groter, collectief verhaal te maken over hoe we willen en kunnen wonen in Nederland. Regelmatig organiseren we evenementen waar we hierover met elkaar in gesprek gaan.

Vereniging Deltametropool

Nederland verdient een krachtige, toekomstbestendige metropool: een stedencluster van internationaal niveau, geworteld in de delta van Rijn en Maas. Vereniging Deltametropool werkt al meer dan twintig jaar aan het verbeelden, ontwerpen en versterken van een leefbare, gezonde en groene Deltametropool.

In West-Europees perspectief vormt Nederland, in samenhang met de Vlaamse Ruit en het Ruhrgebied, eerder één uitgestrekte stedelijke regio dan een dichtbevolkt land. Dat vraagt om een metropolitane bril én om nationaal leiderschap.

De grote opgaven van nu, energietransitie, verstedelijking, mobiliteit en klimaatadaptatie, vragen om een langjarig, integraal ruimtelijk perspectief, gedragen door rijk, regio en lokale overheden.

Wij doen daarom een dringend beroep op de Tweede Kamer om het metropolitane perspectief expliciet te verankeren in ruimtelijk beleid en investeringskeuzes, en ruimte te geven aan integrale gebiedsaanpakken en ontwerp onderzoek.

Vereniging Deltametropool vertegenwoordigt een brede coalitie van publieke instellingen en overheden, aangevuld met bedrijven en individuele leden. Vanuit die basis vragen wij u de kansen van de Deltametropool voluit te benutten, in het belang van huidige én toekomstige generaties.

Leden: 16 instituties en overheden, 6 bedrijven en individuen.

Achtergrond en bijlagen:

Bijlage 1

NRP Manifest - De meeste woningen staan er al

(november 2024)

Bijlage 2

Beter dan Sloop (2025)

De digitale versie van dit essay is gratis beschikbaar voor de lezer, maar verdere verspreiding is alleen toegestaan met verwijzing naar de downloads op de websites van Valiz of Trancity.

Bijlage 3

Deventer EROP of ERONDER, een pleidooi voor slim ruimtegebruik (2025)

Bijlage 4

Video Stichting Statiegeld op Jeugd, Duo-wonen

Scan de QR-code.

Bijlage 5

Platform Woonopgave - diverse analyses en onderzoeken

Platform woonopgave i.s.m. INTI en CRa: 14 november 2025
onderzoek opgeleverd over beter benutten van bestaande rijtjeswoningen. Hier zit een grote potentie. Scan de QR-code.

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

NRP - P/a Hilgers en Co
T.a.v. mevrouw E. Boersma
Poelstraat 2
1441 RR PURMEREND

Kenmerk: 202600187

Den Haag, 12 januari 2026

Geachte mevrouw Boersma,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600188

Tweede Kamer der Staten-Generaal
t.a.v. mevrouw R.M. Letschert
Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Onderwerp: De onmisbare rol van vastgoedmanagers- en beheerders in de volkshuisvesting

Datum: 5 januari 2026

Geachte mevrouw Letschert,

Allereerst wens ik u namens Vastgoedmanagement Nederland (VGM NL) een voorspoedig en gezond nieuwjaar. Verder feliciteren wij u met uw rol in de formatie van een nieuw kabinet. De komende periode is bepalend voor de koers van de volkshuisvesting en de inrichting van de particuliere huursector. Graag brengen wij in dat kader het perspectief van vastgoed- en VvE-managers onder uw aandacht.

VGM NL is de landelijke branchevereniging voor vastgoed- en VvE-managers en vertegenwoordigt een groot deel van de ondernemingen die in Nederland verantwoordelijk zijn voor het professionele beheer van woningen, kantoren en Verenigingen van Eigenaars. Onze leden beheren miljoenen vierkante meters vastgoed en vormen daarmee een essentiële schakel tussen beleid, vastgoedbeleggers en bewoners. Professioneel vastgoedmanagement draagt direct bij aan veilig, betaalbaar en duurzaam wonen, een goed functionerende woningmarkt en een sterke positie van huurders en eigenaren.

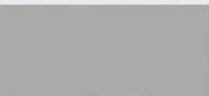
Voor de komende kabinetsperiode staat voor VGM NL één kernvraag centraal: hoe borgen we een uitvoerbaar, proportioneel en effectief stelsel voor de particuliere huursector? De afgelopen jaren is het beleidskader aanzienlijk uitgebreid. Dat vraagt in de volgende fase nadrukkelijk aandacht voor samenhang, uitvoerbaarheid en handhaafbaarheid in de praktijk van beheer en verhuur.

In dat licht denken wij actief mee over de ontwikkeling van transparante en effectieve huurwoningregistraties. VGM NL werkt samen met het ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening aan de contouren van een mogelijk huurregister. Een dergelijk instrument kan bijdragen aan beter inzicht in de particuliere huursector, mits het proportioneel wordt ingericht en aansluit bij bestaande administraties. Onze praktijkkennis en data uit het veld kunnen helpen om dit instrument doelgericht en werkbaar vorm te geven. Daarnaast zien wij een belangrijke rol voor vastgoed- en VvE-managers in de bredere volkshuisvestelijke opgave. Zij zijn dagelijks verantwoordelijk voor het vertalen van beleidsdoelen naar de praktijk: van goed verhuurderschap tot onderhoud, verduurzaming en bewonerscommunicatie. Het betrekken van deze uitvoerende professionals bij beleidsvorming vergroot de kans op effectief beleid en voorkomt onbedoelde neveneffecten.

Wij kijken met vertrouwen uit naar de komende regeerperiode en reiken graag de hand om als kennisgedreven en betrouwbare gesprekspartner bij te dragen aan toekomstbestendig woonbeleid. Graag gaan wij met u in gesprek over de rol van de vastgoedmanager in de volkshuisvesting en de wijze waarop VGM NL met data en praktijkervaring kan bijdragen aan beleidsontwikkeling.

Wij wensen u veel wijsheid en succes toe in het formatieproces en zien een verdere kennismaking met belangstelling tegemoet.

Met vriendelijke groet,

Mayra Rijkse (Directeur Vastgoedmanagement Nederland)

VGM NL | Orteliusweg 951 | 3528 BE Utrecht | T. 030 3035220 | info@vgm.nl | www.vgm.nl
BTW NL820394051B01 | KvK 30253683 | IBAN: NL72INGB0654474214

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Vastgoedmanagement Nederland - mevrouw M. Rijkse
T.a.v. mevrouw M. Rijkse
Orteliusweg 951
3528 BE UTRECHT

Kenmerk: 202600189

Den Haag, 12 januari 2026

Geachte mevrouw Rijkse,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600192

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Burgerplatform Nederland
Harmen Bos
Rijtuigenhof 105
1054 NC Amsterdam
<https://burgerplatform.net>

Aan: Informatieur dr. mr. R. Letschert
Van: Burgerplatform Nederland en de personen en organisaties die deze brief hebben onderschreven en gaan onderschrijven
Betreft: Oproep tot een kennisgedreven en toekomstbestendige formatie
Datum: 5 januari 2026

Geachte informateur, beste mevrouw Letschert.

Wij zijn verheugd over uw benoeming. Uw wetenschappelijke achtergrond en positie buiten de Haagse dynamiek bieden vertrouwen in een formatie waarin kennis wordt vertaald naar maatschappelijke impact.

We bevinden ons in een complexe en urgente polycrisis waarvoor het huidige partijpolitieke stelsel onvoldoende oplossingen biedt. Dat stelsel belemmert namelijk zowel het handelen naar wetenschappelijke inzichten als het vervullen van de grondwettelijke taak om de rechten en belangen van alle burgers te beschermen. Het afnemende vertrouwen in de politiek is daar een logisch gevolg van.

De crises versterken elkaar: ecologische ontwrichting, verstoring van de informatievoorziening, toenemend militarisme, geopolitieke verschuivingen, klimaatverandering en een diepgaande bestuurscrisis. Die laatste uit zich in een politiek die wordt gedreven door electorale prikkels en marketinglogica, waardoor kortetermijnbelangen, opiniepeilingen en lobbydruk zwaarder wegen dan feiten, samenhang en langetermijnverantwoordelijkheid. Dat leidt tot besluitvorming die de problemen verergert in plaats van oplost en tot steeds minder competente bestuurders.

De kern van het bestuurlijke probleem is dat partijpolitieke macht het algemeen belang overvleugelt. Burgers mogen dan wel elke paar jaar stemmen, maar hebben geen structurele invloed op de koers. Dat ondermijnt betrokkenheid en vertrouwen.

Wij pleiten daarom voor een revitalisering van de democratie, waarin burgers structureel worden betrokken bij op feiten gebaseerd beleid. Dat vraagt om onafhankelijke en transparante deliberatie, gedragen door kennis en maatschappelijke waarden, en om institutionele vernieuwing die verder kijkt dan electorale cycli.

Een stabiele regering vergt stabiel, samenhangend beleid, gebaseerd op een eerlijke analyse van de complexiteit van de opgaven. Het versterken van de rol van instituten als de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, het PlanBureau voor de Leefomgeving en de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen helpt daarbij, evenals het organiseren van moderne vormen van publieke participatie, zoals brede maatschappelijke dialogen, gemandateerde burgerberaden en al dan niet digitale consultaties die alle burgers betrekken.

Wij positioneren ons niet als politieke actor en vertegenwoordigen geen deelbelang. Onze zorg betreft het afnemende gewicht van wetenschap, maatschappelijke signalen en de belangen van toekomstige generaties in het politieke debat. Zolang beleid wordt gevormd zonder samenhangende systeemanalyse, blijven besluiten fragmentarisch en nemen problemen toe in complexiteit en omvang. Beleid wel in samenhang opstellen is niet alleen effectiever maar ook veel efficiënter.

Wij roepen u daarom op om in uw advies aan de Tweede Kamer expliciet ruimte te maken voor een formatie die verder gaat dan coalitievorming alleen. Vraag om een formatieopdracht waarin de Kamer zich committeert aan een onafhankelijke, kennisgedreven analyse van de grote samenhangende opgaven, en aan structurele betrokkenheid van burgers bij de richtinggevende keuzes. Daarmee kan de formatie het startpunt worden van de noodzakelijke democratische vernieuwing.

Met hoogachting, en graag bereid tot nadere toelichting,

Harmen Bos, namens Burgerplatform.net

Walter Wittkamp, namens [Democratie voor de Toekomst](#)

Niesco Dubbelboer, namens [Meer Democratie](#)

Deze brief is naar meer organisaties gestuurd ter ondersteuning en de basis voor een publiek debat.

Meer informatie op formatie.burgerplatform.net

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Burgerplatform Nederland en 2 andere organisaties
T.a.v. de heer H. Bos
Rijtuigenhof 105
1054 NC AMSTERDAM

Kenmerk: 202600193

Den Haag, 12 januari 2026

Geachte heer Bos,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

NVMP

Artsen voor vrede

Nederlandse Vereniging voor Medische Polemologie
Postbus 199, 4190 CD Geldermalsen

e-mail: office@nvmp.org

internet: www.nvmp.org

IBAN: NL36 TRIO 0379 7143 29

202600196

Informateur Mw. R.M. Letschert
p/a Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Betreft: onze bezwaren tegen kernenergie in Nederland

Geldermalsen, 05-01-2026

Geachte informateur Letschert,

De rijksoverheid meldt op haar site:

'Kernenergie in Nederland

Nederland wil in 2040 CO2-neutraal elektriciteit produceren. Om dat voor elkaar te krijgen, zet het kabinet onder andere in op kernenergie. Het kabinet wil 2 nieuwe kerncentrales bouwen, bij voorkeur in Borssele, en de bestaande kerncentrale daar langer openhouden.'

De inhoudelijke en ambitieuze agenda van Rob Jetten en Henri Bontenbal stelt:

'Wij versterken het nucleaire cluster in Nederland en versnellen het SMR-programma. Allereerst door de bouw van nieuwe kerncentrales, met als primair voorkeursgebied Zeeland.'

Onze vereniging de NVMP-Artsen voor vrede¹ is geen voorstander van een uitbreiding van het aantal kerncentrales in Nederland.

Kernenergie is geen oplossing voor de klimaatverandering; kernenergie heeft ernstige gevolgen voor de gezondheid en is dan ook geen schone energiebron. Gezondheidsschade is er al voor de lokale bevolking bij het winnen van de grondstoffen in de uraniummijnbouw. Nog nergens ter wereld is een eindberging van kernafval operationeel. In Nederland is de beslissing over de eindberging naar 2100 verplaatst. Het is in onze ogen onbestaanbaar dat we anno 2026 nog verder werken met een technologie waarvan we het afvalprobleem niet hebben opgelost.

¹ NVMP-Artsen voor vrede, opgericht in 1969 als Nederlandse Vereniging voor Medische Polemologie, *Dutch chapter International Physicians for the Prevention of Nuclear War (IPPNW)*, een wereldwijde artsenorganisatie in 65 landen, die in 1985 de Nobel Vredesprijs ontving, omdat zij Reagan en Gorbatsjov - ook naar hun eigen zeggen - de doorslaggevende argumenten verschafte om tot een drastische kernwapenreductie te komen. IPPNW was in 2007 ook initiatiefnemer van ICAN (*International Campaign to Abolish Nuclear weapons*) die in 2017 de Nobel Vredesprijs ontving.

De kernrampen van Tsjernobyl en Fukushima hebben laten zien dat in geval van ongelukken er grote, decennialange, schade is voor mens en milieu. Ook bij de meest moderne, 'veilige' varianten van kerncentrales bestaat er een blijvend risico. De beschietingen en bezetting door het Russische leger van de kerncentrales bij Zaporizja hebben al geleid tot grote veiligheidsrisico's in oorlogsgebieden.

Bovendien wordt een groot deel van de uraniummijnbouw beheerst door het Russische *Rosatom* (een overheidsbedrijf) waardoor we voor de levering van deze fossiele brandstof afhankelijk zijn van een niet-bevriende natie.

Als pleitbezorgers voor een kernwapenvrije wereld wijzen wij ook op het gevaar van de proliferatie van kernwapens dat onlosmakelijk verbonden is met de wereldwijde verspreiding van kernenergie.

Inzake de in de inhoudelijke en ambitieuze agenda genoemde Small Modular Reactors (SMR's): het zou hier gaan om een nieuwe revolutionaire techniek. De kip met het nucleaire ei zogezegd. Maar niets is minder waar. Het zijn kerncentrales die zich nauwelijks onderscheiden van de kleine kerncentrales waar in de jaren 1940-1960 mee begonnen werd. De techniek is nog steeds hetzelfde, die van kernsplijting. Destijds stopte men met deze kleine kerncentrales omdat ze te weinig stroom opwekten en men derhalve overging op grotere kerncentrales, vaak met meerdere reactors zoals Fukushima en Zaporizja.

De steeds groter wordende kerncentrales brachten in de loop der jaren echter ook steeds hogere kosten met zich mee, vooral vanwege aangescherpte veiligheidsmaatregelen. Die veiligheidseisen gelden ook onverminderd voor kleine kerncentrales waarbij geldt dat bij een groeiend aantal kerncentrales de kans op een ongeluk in één van hen evenredig toeneemt. Elke gemeente een kerncentrale in zijn achtertuin? Denkt u eens de risico's in!

SMR's zijn een hype die zich nog in een experimenteel stadium bevinden maar toch al aangeprezen worden als het CO-2 neutrale antwoord op de klimaatcrisis. Dit gaat echter voorbij aan de harde feiten: dat kernenergie extreem duur, moeilijk en zeer tijdrovend is om te leveren.

Hoeveel windmolens en zonnepanelen kunnen hier niet voor geleverd worden? Een niet te onderschatten strategische gegeven is het feit dat de gedecentraliseerde wijze van stroomopwekking landen structureel geopolitiek veel minder kwetsbaar maakt.

Vanwege bovenstaande bezwaren vragen wij de formerende partijen daarom dit plan voor nieuwe kerncentrales te laten varen en zich te concentreren op de uitbreiding van hernieuwbare energiebronnen en op maatregelen voor energie-efficiëntie en besparingen. Veiligheid en duurzaamheid gaan hand in hand. Bij de gevaren van kerncentrales dient het voorzorgbeginsel voorrang te hebben. Voorkomen is beter dan genezen.

Met vriendelijke groet,

Marianne Begemann,

secretaris NVMP-Artsen voor vrede

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

NVMP
T.a.v. mevrouw M. Begemann
Postbus 199
4190 CD GELDERMALSEN

Kenmerk: 202600197

Den Haag, 12 januari 2026

Geachte mevrouw Begemann,

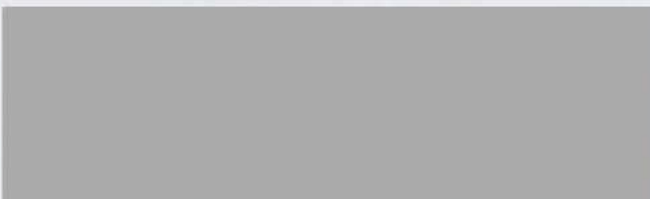
Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600200

Verduurzaming van de luchtvaart als kans voor Nederlandse economie en samenleving

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag
CM-nummer:

Duurzame Luchtvaarttafel
Postbus 20901
2500 EX Den Haag
duurzameluchtvaarttafel@ofl.nl

CM-nummer: IENW/BSK-2026/3654

Datum: 7 januari 2026

Geachte formerende partijen,

De afgelopen jaren is de wereldwijde vraag naar vliegen toegenomen. Om de luchtvaart te verduurzamen is wereldwijd als doel gesteld: een klimaatneutrale luchtvaart in 2050¹. Door als Nederland proactief in te zetten op het verduurzamen van de luchtvaart, creëren we een toekomstbestendige economie, verkleinen we het beslag dat de luchtvaart legt op het klimaat en zorgen we dat we strategisch onafhankelijk blijven van andere continenten.

Nederland kan samen met Europese partners een voorloper zijn in de duurzame luchtvaart. Dit biedt kansen voor zowel de economie als het behalen van onze duurzame ambities. Door samen te werken in De Duurzame Luchtvaarttafel (DLT), trekken we samen op en doen we voorstellen voor de verduurzaming van de luchtvaart. Binnen de DLT zijn tal van partijen binnen de luchtvaartsector vertegenwoordigd: luchthavens, vliegmaatschappijen, industrie en kennisinstituten.

Deze position paper richt zich specifiek op de verduurzaming van de luchtvaartsector en is daarmee specifiek van insteek dan de position paper 'Toekomst van de luchtvaart in Nederland' die de sector eerder aan u heeft aangeboden. De DLT roept, als het samenwerkingsverband van de Nederlandse luchtvaartsector op het gebied van verduurzaming, u als formerende partijen op om het verduurzamen van de luchtvaart expliciet op te nemen in het coalitieakkoord. Op de korte termijn moet vol worden ingezet op het

¹ <https://www.iata.org/en/programs/sustainability/flynetzero/>

opschalen van het gebruik en de productie van hernieuwbare luchtvaartbrandstoffen (SAF) in Nederland. Voor de middellange termijn moet daarnaast ook worden ingezet op nieuwe innovaties ten aanzien van hoogwaardige vliegtuigtechnologieën en nieuwe koolstofarme brandstoffen, wat eveneens actie vereist.

In dit licht suggereert de Duurzame Luchtvaarttafel om de onderstaande teksten op te nemen in het regeerakkoord:

- *Nederland wordt een koploper op het gebied van duurzame luchtvaart. Het gebruik en de productie van hernieuwbare luchtvaartbrandstoffen in Nederland wordt gestimuleerd, net als de innovatiekracht ten aanzien van duurzame vliegtuigtechnologieën.*
- *Om de productie van hernieuwbare (luchtvaart)brandstoffen in Nederland te stimuleren en de transitie van fossiele naar hernieuwbare brandstoffen te versnellen en onze strategische autonomie en energiezekerheid te versterken benoemen we hernieuwbare vliegtuigbrandstoffen (SAF) als een nationale strategische prioriteit.*
- *Met de opbrengsten uit de nationale vliegbelasting en EU ETS bieden we gerichte financiële ondersteuning om sectorbreed de verduurzaming te stimuleren, waaronder voor de afname van SAF door luchtvaartmaatschappijen. Ook ondersteunen we partijen die SAF-productiecapaciteit in Nederland hebben gerealiseerd of gaan realiseren.*
- *Innovatie is nodig om de luchtvaart op de langere termijn verder te verduurzamen. Daarom realiseren we een aantrekkelijk innovatie- en investeringsklimaat inclusief nationaal aerospace programma voor het ontwikkelen van hoogwaardige duurzame technologieën.*

Onze suggesties zijn in lijn met de aanbevelingen van het rapport-Wennink. Zo schrijft hij: 'Heffingen op milieuschade, zoals de vliegtaks, moeten gebruikt worden om deze transitie, bijvoorbeeld via Sustainable Aviation Fuel (SAF), verder te stimuleren'. Ook de Europese Commissie heeft met de publicatie van het Sustainable Transport Investment Plan (STIP) aangegeven dat gecoördineerde investeringen en acties noodzakelijk zijn.

De Duurzame Luchtvaarttafel doet de handreiking aan de overheid om het gesprek tussen het toekomstig kabinet en de luchtvaartsector te faciliteren om te komen tot een uitwerking van deze plannen.

Verduurzaming van de luchtvaart is noodzakelijk

De luchtvaart verbindt mensen, culturen en economieën over de hele wereld. De afgelopen jaren is de wereldwijde vraag naar vliegen snel toegenomen en de komende decennia zal er alleen maar meer gevlogen worden. De impact van de luchtvaart op klimaat en milieu neemt daardoor toe. In tegenstelling tot andere sectoren zijn er voor de luchtvaart weinig beleidsmaatregelen om deze negatieve klimaatimpact op de korte termijn te verminderen.

De Nederlandse luchtvaartsector heeft zichzelf in het Duurzame Luchtvaart Akkoord (2019) een aantal ambitieuze doelstellingen geformuleerd om te verduurzamen. Het gaat om de ambitie om productiecapaciteit voor SAF in Nederland te realiseren, in 2030 14% SAF te gebruiken, de vloot te vernieuwen en grondgebonden operaties te verduurzamen. Daarnaast spant de sector zich in om door middel van innovaties, zoals (hybride) elektrisch vliegen, de sector verder te verduurzamen. Doormiddel van industriepolitiek moet de Nederlandse (aerospace) sector de komende jaren ondersteund om te worden gepositioneerd in internationale waardeketens. Nederland heeft de juiste spelers en uitgangspunten in huis om een koploper te zijn op het gebied van duurzame luchtvaart in de EU. Samen met de nieuwe coalitie zet de Duurzame Luchtvaarttafel graag concrete stappen richting een duurzamere luchtvaart.

Aandachtspunten vanuit het Nederlandse luchtvaart-ecosysteem

Oplossingen voor de korte en lange termijn vereisen nú actie. Het luchtvaart-ecosysteem in Nederland vraagt daarom aandacht voor de volgende punten richting de formatie van een nieuwe regering en het beleid ten aanzien van duurzame luchtvaart.

1. **Stimuleer het gebruik en de productie van duurzame luchtvaartbrandstoffen**
 - a. Voortbouwend op de 'Taskforce Verduurzaming brandstof en chemie' en de 'SAF-roadmap' is het belangrijk om de productie en het gebruik van SAF in Nederland te stimuleren. Benoem SAF daarom als een strategische prioriteit.
 - b. Voldoende vraag naar hernieuwbare (luchtvaart)brandstoffen is noodzakelijk, zodat investeringen in productiecapaciteit mogelijk en renderend zijn.
 - c. Ondersteun luchtvaartmaatschappijen bij het gebruik van SAF boven het Europese mandaat, bijvoorbeeld met een subsidie of fiscale regeling, zodat de afname van duurzame brandstoffen concurrerend wordt met het gebruik van fossiele brandstoffen.
 - d. Introduceer een financieel marktinstrument, zoals een SDE++ of 'contracts for difference' of een veilingsmechanisme, om het prijsverschil tussen SAF en fossiele kerosine (deels) te overbruggen. Daarmee krijgen producenten van SAF zekerheid dat SAF tegen een bepaalde minimumprijs verkocht kan worden gedurende een bepaalde periode.
 - e. Ondersteun producenten die geïnvesteerd hebben of investeren in SAF productiecapaciteit in Nederland door middel van gerichte financiële en fiscale instrumenten, garanties en gunstige leningen.
 - f. Stimuleer onderzoek en het opschalen van geavanceerde grondstoffen voor de productie van hernieuwbare (luchtvaart)brandstoffen.
2. **Stimuleer het gebruik en de ontwikkeling van duurzame vliegtuigen**
 - a. Stimuleer de aanschaf van duurzame vliegtuigen die gebruikmaken van vernieuwde voortstuwing (elektrisch, hybride of waterstof) en ontwikkeld zijn met Nederlandse innovatie.
 - b. Stimuleer de aerospace door een nationaal aerospace innovatieprogramma,

- c. Positioneer de Nederlandse luchtvaartsector in Europese en internationale waardeketens, om onder meer bij te dragen aan efficiëntere vliegtuigen en meer verdienvermogen te genereren door uitstootvrij oplossingen te realiseren.
- d. Ontsluit Europese fondsen voor de financiering van innovaties, zoals in operatie (o.a. ATC) en ontwikkeling van technologie.
- e. Ondersteun veelbelovende projecten en experimenten die leiden tot minder uitstoot en met uitstootvrije vliegtuigtechnologie bij opschaling en positionering, waarbij de General Aviation een voortrekkersrol vervult voor eerste toepassingen o.a. bij nieuwe aandrijftechnologie.
- f. Stimuleer de uitrol van infrastructuur, zoals voor SAF, waterstof en elektrisch laden en zorg voor voldoende betaalbare groene energie.
- g. Benut regionale luchthavens als proeftuinen voor versnelde verduurzaming zoals elektrisch vliegen en zero-emissie grondoperaties.

3. Blijf inzetten op ambitieuze Europese verduurzamingsmaatregelen

- a. Luchtvaart is een internationale sector, waardoor maatregelen op nationaal niveau minder effectief zijn en kunnen leiden tot een ongelijk speelveld. Ambitieuze verduurzamingsmaatregelen op Europees en internationaal niveau hebben daarom de voorkeur.
- b. Voorkom een ongelijk speelveld met niet-Europese luchtvaartmaatschappijen, door in te zetten op Europese 'koolstofgrensheffingen' (SAFBAM) speciaal ontwikkeld voor de luchtvaartsector.

Uiteraard zijn we van harte bereid om dit position paper toe te lichten.

Met vriendelijke groet,

Lodewijk Asscher
Onafhankelijk voorzitter Duurzame Luchtvaarttafel

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Duurzame Luchtvaarttafel
T.a.v. L. Asscher
Postbus 20901
2500 EX Den Haag

Kenmerk: 202600201

Den Haag, 13 januari 2026

Geachte heer Asscher,

Beste Lodewijk,

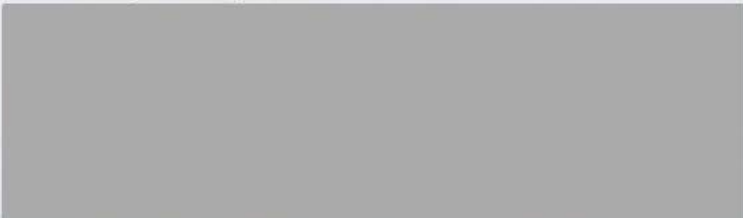
Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

Mevrouw R.M. Letschert, informateur
Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 AE Den Haag

Betreft:

Zorgtransitie vraagt om realistisch beleid, kennis en samenwerking

Utrecht,

5 januari 2026

Geachte mevrouw Letschert,

De zorg staat voor grote uitdagingen. Meer handen alleen lossen deze niet op. Ook met extra zorgprofessionals blijft het traditioneel organiseren van zorg onhoudbaar. Wij zijn het dan ook eens met de oproep van de heer Jetten tijdens het debat over het eindverslag op 10 december van de informateur. Hierin gaf hij aan niet alleen met ambtenaren van Financiën over de toekomst van de zorg te praten. Hij stelt voor mensen uit de zorg zelf te betrekken en samen te bedenken hoe de zorg menselijk, toegankelijk, betaalbaar én beter te maken. Vilans, dé kennisorganisatie voor zorg en ondersteuning, wil u meegeven dat de komende kabinetsperiode cruciaal is om de zorgtransitie te versnellen. Vanuit ons werk in de praktijk met vele zorgorganisaties zien we dat goed onderbouwde, praktische toepasbare kennis een versnellingsmotor is voor:

Realistisch beleid vanuit drie kernpunten:

1. **Zorg vraagt om anders handelen**
In de inhoudelijke agenda van CDA en D66 staat omschreven: We investeren in preventie, welzijn, sport, bewegen en een gezonde leefstijl om naar de gezondste generatie ooit te gaan. We kijken over domeinen heen, zoals naar schulden en naar het sociaal domein. De overheid kan dit niet alleen: we zoeken ook oplossingen in de samenleving.

Vilans steunt deze integrale blik en roept op om niet alleen te investeren in aantallen professionals, maar ook in hun veranderkracht. Laat hen en leiders in de zorg niet met lege handen staan. Vergroot het lerend vermogen, zorg voor kennisuitwisseling. Faciliteer samenwerking met mantelzorgers, vrijwilligers en zorgzame gemeenschappen. Maak domeinoverstijgende samenwerking de standaard onder het motto: een onsje gemeenschap scheelt een kilo zorg.

2. Ontregelen: van regelmoe naar regelwijs

In de agenda van CDA en D66 geven de partijen ook aan de regeldruk te verminderen.

Vilans juicht dit toe, maar wil daarbij wel aangeven dat het top-down schrappen van regels niet werkt. Faciliteer de ontregelbeweging door aan te sluiten bij praktijkoplossingen en die verder te brengen. Er zijn vele werkzame voorbeelden. Maak dialoog tussen verschillende betrokkenen mogelijk, zodat de bedoeling achter regels begrepen wordt. Zo ervaren zorgprofessionals regels weer als een kompas, in plaats van een last. Zorg ook aan de voorkant voor een 'ontregelblik' bij nieuw beleid.

3. Technologie: middel, geen doel

Digitale en hybride zorg biedt kansen, maar irreële verwachtingen leiden tot teleurstelling en extra werkdruk. Investeer in randvoorwaarden zoals interoperabiliteit en goede bekostiging. Stimuleer goede onafhankelijke waardebeoordeling. Faciliteer organisaties in een nieuwe manier van werken zodat zij technologie goed kunnen implementeren en opschalen bij succesvolle voorbeelden. Zo zorgen we ervoor dat technologie de zorgprofessional ondersteunt in plaats van belemmert. Het kan, maar gaat niet vanzelf.

Onze oproep

Koester de aandacht voor de zorgprofessional en de urgentie om te transformeren, maar kijk breder dan één oplossingsrichting. Maak beleid dat aansluit bij de veranderkracht in de zorg en stimuleer kennisdeling en innovatie. Houd het innovatiewiel draaiende door samenwerking tussen praktijk, onderzoek en beleid veel steviger in te richten.

Vilans staat klaar om kennis en praktijkervaring in te brengen om deze beweging mogelijk te maken. Samen zorgen we ervoor dat regels richting geven, technologie wind in de rug biedt en zorgprofessionals niet met lege handen staan. We lichten graag onze kennis toe aan de formatietafel.

Met vriendelijke groet,

Mirella M.N. Minkman
Voorzitter Raad van Bestuur Vilans

rvb@vilans.nl

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Vilans
T.a.v. M.M.N. Minkman
Postbus 8228
3503 RE Utrecht

Kenmerk: 202600203

Den Haag, 13 januari 2026

Geachte mevrouw Minkman,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Datum
7 januari 2026

Ons kenmerk
[REDACTED] 20260106 [REDACTED]

Uw kenmerk

Onderwerp

Investeer in logistieke innovatie en opschaling als randvoorwaarde voor nationale veiligheid, bereikbaarheid en economische continuïteit.

Geachte mevrouw Letschert,

De urgentie is hoger dan ooit! Bedrijven trekken weg uit Nederland, onze concurrentiepositie en leveringszekerheid staat onder druk door geopolitieke spanningen, energietransitie, krapte op de arbeidsmarkt en schaarse ruimte. Mario Draghi luidde vorig jaar de noodklok over het Europese concurrentievermogen. Het onlangs verschenen rapport "De route naar toekomstige welvaart" van de commissie-Wennink brengt deze Europese analyse terug naar de Nederlandse realiteit: zonder gerichte investeringen in de randvoorwaarden van onze economie komt de toekomstige welvaart van Nederland onder druk te staan.

Logistiek is één van die randvoorwaarden. Betrouwbare, veilige en duurzame logistiek is voor bedrijven in alle sectoren simpelweg onmisbaar en cruciaal voor het Nederlandse vestigingsklimaat. In welke sector of technologie een bedrijf ook actief is, het kunnen ontvangen en verzenden van grondstoffen of producten is een randvoorwaarde om te kunnen ondernemen.

Het huidige goederentransportsysteem is zonder aanpassingen niet langer in staat de groei van het goederenvervoer op te vangen en daarmee de Nederlandse strategische autonomie, onze weerbaarheid en de concurrentiekracht van de Nederlandse logistiek te borgen. Logistiek biedt gevulde schappen, betrouwbare bevoorrading van ziekenhuizen, bouwmaterialen voor woningen en continuïteit in tijden van crises. Veerkrachtige logistieke ketens zijn van strategisch belang voor nationale veiligheid en economische stabiliteit. Logistiek draagt ruim 14% bij aan het BBP, vertegenwoordigt 123 miljard euro toegevoegde waarde en biedt 1,3 miljoen arbeidsjaren. Investeren in logistieke innovatie is cruciaal om Nederland wendbaar en weerbaar te houden.

Onze oproep aan het kabinet

1. Investeer structureel in innovatie en opschaling

Nederland verliest technologische slagkracht door te lage R&D investeringen en onvoldoende benutting van kennis. Logistieke innovatie biedt oplossingen voor weerbaarheid,

energietransitie, digitalisering en zorgt voor leveringszekerheid. Dit is essentieel om verstoringen op te vangen en de continuïteit van vitale ketens te waarborgen. Continuering van middelen na 2026 en structurele borging van logistieke innovatie- en opschalingsprogramma's door het ecosysteem van de huidige Topsector Logistiek, zijn noodzakelijk om deze innovaties te realiseren.

2. Houd bereikbaarheid op peil

Omdat de financiële, juridische en fysieke ruimte voor nieuwe infrastructuur zeer beperkt is, moeten we vooral inzetten op instandhouding van bestaande infrastructuur. Dat maakt maximale benutting van het mobiliteitssysteem en inzet op schaarse ruimte noodzakelijk. Stimuleer multimodaliteit (spoor, binnenvaart, buisleidingen), efficiënte overslag/afwikkeling en investeer in goederenvervoercorridors. Neem mobiliteit en logistiek expliciet mee in ruimtelijke ordening. Deze maatregelen zijn essentieel om congestie te verminderen, ketens te verduurzamen en de mainports toekomstbestendig te houden.

3. Loop in Europa voorop

De commissie Wennink pleit voor Europese harmonisatie en voorhoedevorming waar consensus ontbreekt. Logistiek is bij uitstek een domein waar Nederland kan laten zien hoe het moet: interoperabele data standaarden, grensoverschrijdende corridorontwikkeling, en het inbrengen van bewezen Nederlandse concepten in EU beleid. Dit versterkt ons vestigingsklimaat, onze concurrentiekracht en de strategische autonomie van Europa.

Ons aanbod

Het ecosysteem van de Topsector Logistiek – samenwerking van ruim 1600 bedrijven, overheid en kennisinstellingen – biedt een systeemaanpak met zowel innovatie als implementatie en opschaling. We bieden kennis, ervaring en praktische oplossingen voor verduurzaming, veerkrachtige ketens en efficiënter ruimtegebruik. Dat werkt!

Twee concrete voorbeelden uit het logistieke ecosysteem van de afgelopen periode:

1. Innovatie versnelt woningbouw en vergunningverlening

Specifiek wil ik u wijzen op de vorderingen die wij hebben gemaakt rond het meten en voorspellen van stikstofemissies in de bouw, die kunnen leiden tot meer ruimte voor bouwen en daarmee het versneld invullen van de woningbouwopgave. De eerste resultaten van het aanbrengen van sensoren bij ruim 400 operationele bouwmachines wijzen erop dat de stikstofuitstoot van deze machines ruim 40% lager ligt dan de huidige modellen berekenen. Aanpassing van de modellen en vereenvoudigen van berekeningen voor bedrijven, zal leiden tot accuratere voorspellingen en snellere vergunningverlening voor bouwprojecten.

2. Innovatie en ketensamenwerking verbeteren bereikbaarheid en verminderen congestie

Door onze innovatieve opschalingsmethodieken en samenwerking met marktpartijen zijn de afgelopen jaren 50 nieuwe multimodale verbindingen ontwikkeld. Deze zorgen jaarlijks voor 1,5 miljoen minder vrachtwagenritten. Dit toont aan dat slimme logistiek, data-innovatie en multimodaal werken een directe bijdrage leveren aan bereikbaarheid, duurzaamheid en ruimte-efficiëntie.

Conclusie

Investeren in een sterke logistieke sector ondersteunt de economie als geheel. Door innovatie, inclusief implementatie en opschaling, digitalisering en ketensamenwerking versterken we de onafhankelijkheid van Nederland, vergroten we de weerbaarheid van vitale ketens en verbeteren we het vestigingsklimaat.

Structurele investeringen, waaronder € 45 mln. voor een nieuw 4-jarig logistiek innovatie- en opschalingsprogramma, zijn nodig om lange-termijnwaarde te creëren. Daarmee geven we mede invulling aan de ambities uit onder andere de Beleidsagenda Goederenvervoer, de Kamerbrief Industriebeleid met focus, Maatschappelijke en Militaire Weerbaarheid en het rapport Wennink. Zonder aanvullende middelen dreigt versnippering en verlies van kennis, netwerken en uitvoeringskracht en zal de filedruk verder toenemen.

Met vriendelijke groet,

Ronald Paul

Voorzitter Topsector Logistiek

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Topsector Logistiek
T.a.v. R. Paul
Postbus 487
2600 AA Delft

Kenmerk: 202600205

Den Haag, 13 januari 2026

Geachte heer Paul,

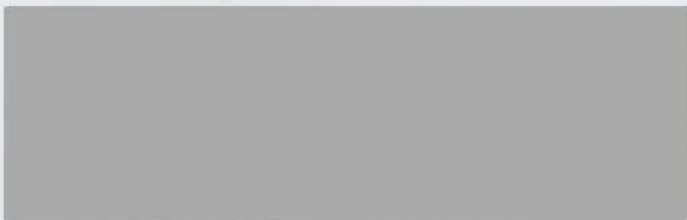
Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600206

Den Haag, 6 januari 2026

Geachte prof. dr. Letschert,

De komende weken werkt u als informateur met D66, VVD en CDA aan een breed regeerakkoord, voortbouwend op de positieve agenda die onder begeleiding van uw voorganger, de heer Buma, is opgesteld. In zijn eindverslag adviseerde hij nadrukkelijk om de (schriftelijke) inbreng van deskundigen en maatschappelijke organisaties te betrekken bij dit proces. U onderschreef dit belang tijdens de persconferentie van 10 december.

Het Breed Mensenrechten Overleg (BMO) deelt daarom, in aanvulling op onze eerdere brief aan de heer Buma, een aantal kernpunten ter overweging. Deze brief is niet alleen bedoeld als inhoudelijke inbreng, maar ook als uitnodiging om hierover verder met u in gesprek te gaan.

Het BMO is een platform van twintig Nederlandse mensenrechtenorganisaties dat al bijna vijftig jaar als kritische partner samenwerkt met kabinetten, ministeries en de Kamer. Wij zetten ons in voor Nederlands beleid waarbij het beschermen van democratische en maatschappelijke ruimte en het ondersteunen van mensenrechtenverdedigers wereldwijd sterk verankerd zijn.

Wij waarderen dan ook de ambitie, gepresenteerd door D66 en CDA, om sterker in te zetten op internationale samenwerking, effectieve diplomatie en de bescherming van de internationale rechtsorde. Ook verwelkomen wij de erkenning dat weerbaarheid meer omvat dan militaire capaciteit. Wij moedigen u daarom sterk aan om deze intenties consequent vast te houden tijdens de formatieonderhandelingen.

De leden van het BMO roepen u op om mensenrechten, democratische weerbaarheid, vrede en internationale rechtsorde expliciet leidend te laten zijn. Dit zijn geen idealen aan de zijlijn, maar strategische voorwaarden voor veiligheid, stabiliteit en duurzame welvaart.¹

Mensenrechtenverdedigers en democratische waarden, in- en tegenspraak en de internationale rechtsorde staan wereldwijd onder grote druk. Deze erosie van vrijheden ondermijnt stabiliteit en tast de internationale geloofwaardigheid en slagkracht van Nederland aan (zie ook: [het AIV advies over de krimpende maatschappelijke ruimte](#)). Het wordt versneld door unilateraal machtsgebruik, zoals Trumps stadsgreep in Venezuela, die autoritaire leiders wereldwijd aanmoedigen om geweld te verkiezen boven diplomatie en zich af te keren van multilaterale afspraken en de internationale rechtsorde. Dit vraagt van Nederland dat het zich actief en zichtbaar schaart bij gelijkgezinde landen en besluitvaardig leiderschap toont in de verdediging van mensenrechten, democratische waarden en de internationale rechtsorde (zie ook: [het AIV advies over Nederland, Europa en het mondiale Zuiden](#)).

Geen land is immuun voor deze wereldwijde trend. Ook in Nederland zien we democratische erosie en een toenemende druk op de maatschappelijke ruimte. Nederland is overtuigend en effectief wanneer het zowel thuis als internationaal dezelfde waarden verdedigt. Dat is niet alleen onze grondwettelijke opdracht op basis van artikel 90 – het is ook in ons strategische belang.

Juist daarom is het essentieel dat het nieuwe kabinet zich helder, consistent en strategisch committeert aan het beschermen van mensenrechten en de maatschappelijke ruimte – nationaal én internationaal. We vragen de onderhandelende partijen om in elk geval de volgende punten op te nemen in hun coalitieprogramma.

1. Maak mensenrechten integraal onderdeel van alle beleidsterreinen, inclusief veiligheid en defensie

In een tijd waarin mensenrechten wereldwijd onderdruk staan moet Nederland juist sterk gaan staan voor de universaliteit en ondeelbaarheid van mensenrechten. Mensenrechten zijn vaak een spreekwoordelijke 'kanarie' in de kolenmijn voor stabiliteit en veiligheid. De achteruitgang van de democratie en de uitholling van internationale normen en rechtsorde geven ruimte aan autocratische en antiliberale bewegingen met toenemende conflicten en instabiliteit als gevolg.

Mensenrechten mogen niet afhankelijk zijn van het dossier of de politieke actualiteit, maar moeten een integraal onderdeel zijn van bilaterale samenwerking en internationale overeenkomsten op het gebied van defensie, handel, migratie en klimaat. Het belang van beleidscoherentie werd ook benadrukt in de [IOB evaluatie van het mensenrechtenbeleid](#).

Geloofwaardigheid vraagt om consequent beleid waarin we vasthouden aan internationale afspraken, geworteld in gedeelde waarden, democratie en internationale rechtsorde.

- Veranker mensenrechtenkaders, risicoanalyses en monitoring in veiligheids- en defensiebeleid.
- Maak mensenrechten een expliciet onderdeel van handels-, IMVO-, migratie-, klimaat- en grondstoffenbeleid.
- Geef mensenrechtenverdedigers, journalisten, maatschappelijke organisaties, waaronder vakbonden, en de gemeenschappen die ze vertegenwoordigen een betekenisvolle stem in besluiten die hen raken.

2. Erken het maatschappelijk middenveld als democratische infrastructuur - ook in Nederland

Mensenrechtenverdedigers, maatschappelijke organisaties en journalisten vervullen een cruciale rol. Ze signaleren risico's, bouwen vertrouwen onder gemeenschappen, voorkomen escalatie en bevorderen vrede en stabiliteit door het adresseren van grondoorzaken van conflicten. Het verwaarlozen van deze infrastructuur betekent verlies van invloed en informatie, en leidt tot democratische achteruitgang, hoger risico op mensenrechtenschendingen en destabilisatie. Investeren in het maatschappelijk middenveld is daarom essentieel voor het Nederlands belang en de effectiviteit van het Nederlands buitenlandbeleid.

Ook in Nederland zagen we de afgelopen jaren de druk op de ruimte voor maatschappelijke organisaties toenemen ([zie ook rapport College Rechten van de Mens](#)). Om onze eigen democratie te beschermen en wereldwijd een geloofwaardige actor te blijven als voorvechter van mensenrechten en de internationale rechtsorde, is het noodzakelijk, ook in Nederland, de krimpende maatschappelijke ruimte tegen te gaan:

- Geef consequent uitvoering aan de beleidsnota Mensenrechten, Democratie en Internationale Rechtsorde door het belang van een pluriform en kritisch maatschappelijk middenveld te benadrukken voor een vreedzame, vrije en democratische samenleving, in lijn met het AIV-advies over de krimpende maatschappelijke ruimte.
- Erken het maatschappelijk middenveld expliciet als kritische en constructieve partner van het Nederlandse buitenlandbeleid en investeer in mogelijkheden voor structurele en betekenisvolle consultatie en inspraak. Maak pleitbezorging richting de Nederlandse overheid binnen de subsidiekaders voor ontwikkelingsamenwerking weer mogelijk, in lijn met de motie Hirsch² en de motie Kröger.³
- Zie af van wetgeving en maatregelen die grondrechten in Nederland zoals vrijheid van vereniging, demonstratievrijheid, persvrijheid en toegang tot de rechter disproportioneel inperken.

3. Versterk internationale samenwerking en diplomatie

Nederland is effectief als voorvechter van mensenrechten en de internationale rechtsorde wanneer het samen optrekt met gelijkgezinden. Deze positie is de laatste jaren verzwakt doordat diplomatieke capaciteit en expertise op het gebied van mensenrechten is afgenomen. In een tijd waarin de internationale rechtsorde onder druk staat is het juist van groot belang dat Nederland en de EU blijven vasthouden aan een proactieve inzet voor mensenrechten.

- Maak mensenrechten een integraal onderdeel van een versterkte Nederlandse inzet in multilaterale fora.
- Investeer in diplomatieke capaciteit en expertise op het gebied van mensenrechten, democratie en internationale rechtsorde, in lijn met de aanbevelingen van de [IOB-evaluatie over het mensenrechtenbeleid](#)
- Blijf investeren in het tegengaan van straffeloosheid in een tijdperk van machtspolitiek, waarin Nederland als gastland van internationale hoven een speciale verantwoordelijkheid heeft.

4. Investeer in duurzame partnerschappen met het maatschappelijk middenveld

Effectieve bescherming van mensenrechten vraagt om stabiele, meerjarige financiering. Duurzame partnerschappen maken effectief, onafhankelijk werk mogelijk op de lange termijn. Dit is nodig om complexe, mondiale crises het hoofd te bieden. Een robuuste, inclusieve democratie, het bevorderen van mensenrechten en gelijkheid, en het voorkomen van een "recht van de sterkste"-situatie is alleen mogelijk als maatschappelijke organisaties kritisch kunnen blijven monitoren, onrechtmatigheden onder het voetlicht brengen en de samenleving mobiliseren voor verbetering.

² Kamerstuk 36 725 XVII, nr. 34

³ Kamerstuk 183 (2010).

- Zorg voor flexibele en meerjarige financiering van maatschappelijke organisaties en mensenrechtenverdedigers, zowel nationaal als via het EU Meerjarig Financieel Kader.
- Herstel de koppeling van 0,7% van het BNI aan het ODA-budget en maak mensenrechten en maatschappelijke ruimte een speerpunt binnen nieuwe subsidiekaders.
- Draai bezuinigingen op het mensenrechtenfonds, het NFRP (Matra en Shiraka) en het Civic Space Fund zoveel mogelijk terug.

5. Bescherm de rechten van mensen op de vlucht

Het BMO verwelkomt de plannen van D66 en CDA rondom de verbetering van opvang en het sneller mee kunnen doen met de samenleving. Echter, in een poging om "grip te krijgen op migratie" worden in de asielparagraaf van hun agenda de rechten van mensen op de vlucht ernstig ingeperkt. Met het verplaatsen van de procedure naar de buitengrenzen, het vergroten van de inzet van detentie en het afbreken van de procedurele waarborgen worden de rechten van mensen op de vlucht gevaarlijk ver uitgekleed.

Nederland kan zijn verantwoordelijkheid voor mensen op de vlucht niet afschuiven op de grenslanden van Europa of derde landen. Mensenrechtenschendingen zijn bij migratiesamenwerking met derde landen geen uitzonderlijke incidenten, maar vaak een kenmerk van afspraken met repressieve regeringen. Zoals de IOB-evaluatie waarschuwde, verzwakt dit de coherentie en geloofwaardigheid van de Nederlandse mensenrechteninzet.

Het BMO maakt zich ook zorgen over het voornemen om het Vluchtelingenverdrag aan te passen. In een tijd waarin de normen ervan grotendeels verankerd zijn in EU- en nationaal recht en internationale rechtsstatelijke beginselen onder druk staan, dreigt verdere uitholling van minimale beschermingsstandaarden.

Het is cruciaal dat het komende kabinet de rechten van mensen op de vlucht waarborgt. Iedereen heeft het recht om bescherming aan te vragen in een ander land tegen vervolging, ook in Nederland, en landen mogen mensen nooit terug het gevaar in sturen (het non-refoulement beginsel). Dat volgt niet alleen uit het VN-Vluchtelingenverdrag maar ook uit EU-recht en andere internationale verdragen.

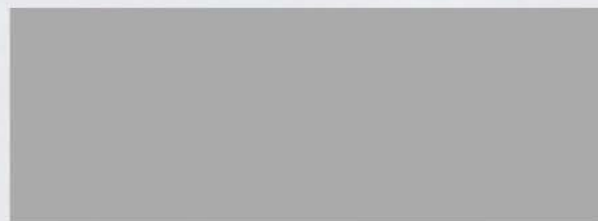
- Veranker strikte en transparante mensenrechtenimpactanalyses, bindende mensenrechtenclausules en onafhankelijke monitoring in migratiesamenwerkingen, bilateraal en in EU-verband.
- Vreemdelingendetentie mag alleen als uiterste middel worden ingezet en nooit voor kinderen; gebruik alternatieven, vergroot de vrijheid binnen detentie, en schrap isolatie als strafmaatregel.
- Zorg voor een toegankelijke, zorgvuldige asielprocedure met voldoende waarborgen, inclusief rechtsbijstand.

Deze aanbevelingen bieden een samenhangende koers die zowel grondwettelijk als strategisch noodzakelijk is. Wij lichten onze inzichten graag nader toe en staan klaar om bij te dragen aan een constructieve dialoog tijdens de formatie.

Hoogachtend,

Joeri Buhner Tavanier

Voorzitter Breed Mensenrechten Overleg

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Breed Mensenrechten Overleg
T.a.v. J. Buhrer Tavanier
Riviervismarkt 5
2513 AM Den Haag

Kenmerk: 202600207

Den Haag, 13 januari 2026

Geachte heer Buhrer Tavanier,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

Januari 2026

202600208

Van Comité Iran Vrij

Aan informateur prof. dr. R. Letschert

Geachte informateur R. Letschert, waarde Rianne,

Tekstvoorstel voor het regeerakkoord van de nieuwe coalitie:

'De nieuwe coalitie ondersteunt de wens van het Iraanse volk voor vrijheid, democratie en rechtsstaat. Zij neemt zich voor om de Islamitische Revolutionaire Garde met spoed tot terroristische organisatie te verklaren. Teneinde gijzelneming van landgenoten door Iran tegen te gaan stelt zij een reisverbod in, behoudens uitzonderlijke omstandigheden.'

Anders dan bij de protesten over vrouwenrechten in 2022 schudt het despotische regiem in Teheran nu op zijn grondvesten. Overal in Iran zijn de burgers in opstand tegen de wrede onderdrukking door de Ayatollahs. Het is niet langer de vraag of maar wanneer het Ayatollah regiem aan zijn einde komt. Beroemde dissidenten zoals Nobelprijswinnaar Shirin Ebadi en dissidentenbewegingen zoals het 7 Aban Front vragen ons Comité Iran Vrij om de Nederlandse regering ertoe op te roepen bij de brute schending van mensenrechten in Iran niet de andere kant op te kijken. Wij steunen hun oproep.

De val van het Iraanse regiem en de machtsovername door dissidenten zijn in het belang van Nederland en de Europese Unie. Met de val van het regiem zal ook de lange arm van het Iraanse regiem niet langer de Iraanse dissidenten en hun ondersteuners in ons land kunnen intimideren, bedreigen of zelfs vermoorden. De mislukte aanslag in 2024 in Haarlem op een Iraanse dissident werd door de georganiseerde misdaad in opdracht van het regiem uitgevoerd. Eerder werden twee Iraanse dissidenten in Almere en Den Haag vermoord. Naar aanleiding hiervan zette de regering een aantal Iraanse diplomaten het land uit.

Wij vragen via u als informateur de onderhandelende partijen om de volgende zaken in het regeerakkoord inzake het Iranbeleid op te nemen:

1. *Volmondige en openlijke steun aan de wens van het Iraanse volk voor vrijheid, democratie en rechtsstaat.*
2. *Verklaar de Revolutionaire Garde IRGC tot terroristische organisatie. De Tweede Kamer heeft met een overgrote meerderheid bij motie aan de regering gevraagd om de Islamitische Revolutionaire Garde op de terrorismelijst te plaatsten. Onder andere Canada, de Verenigde Staten en Australië*

hebben dit al gedaan. Ons land, België, Duitsland en Zweden bepleiten het weliswaar op EU-niveau, maar wachten op een EU-besluit is onder de huidige omstandigheden onverantwoord. Een eigenstandig Haags besluit helpt om het regiem verder te isoleren en te delegitimeren. Tegelijkertijd biedt dat strafrechtelijke mogelijkheden om de leden van de IRGC in Nederland te kunnen vervolgen of het land uit te zetten.

3. *Internationaal tribunaal.* De regering treft voorbereidingen voor het opzetten en huisvesten van een internationaal tribunaal in Den Haag dat de misdrijven van het Ayatollah regiem onderzoekt en tot berechting overgaat.

4. *Aanscherping economische sancties.* Het is hoogtijd de economische sancties tegen de bedrijven van de IRGC in verschillende sectoren aan te scherpen.

5. *Effectieve bescherming van bedreigde dissidenten in Nederland.* De lange arm van Teheran vormt een obstakel voor veel dissidenten om zich vrijelijk te uiten.

6. *Onafhankelijk meldpunt.* Iraniers in Nederland moeten intimidatie en bedreigingen kunnen en durven melden aan de autoriteiten. De onafhankelijkheid van zo'n meldpunt is essentieel. Is die onafhankelijkheid niet volledig gegarandeerd, dan haken zij af.

7. *Reisverbod naar Iran als maatregel tegen gijzelingsdiplomatie.* Er moet een einde komen aan de gijzelingsdiplomatie van de Ayatollahs, anders is Nederland niet in staat een doeltreffend Iranbeleid te voeren. Dan wordt het Iranbeleid van Nederland door het Ayatollah regiem gedictoord. Nu kan iedere Nederlander die voet op Iraanse bodem zet, opgepakt worden en als gijzelaar aan de willekeur van de Ayatollahs ten prooi vallen. Een rood reisadvies blijkt niet voldoende af te schrikken. Resteert een reisverbod, behoudens uitzonderlijke omstandigheden.

6. *Expliciete ondersteuning van leiders van democratische dissidentenbewegingen.* Wij bepleiten dat de nieuwe regering in gesprek treedt met degenen zoals Reza Pahlavi die een cruciale rol spelen in de strijd tegen het regiem en voor een vrij, democratisch en rechtsstatelijk Iran, onder waarborging van de territoriale integriteit van Iran.

Ons Comité Iran Vrij benadrukt met klem dat de nieuwe regering haar reputatie bij de toekomstige leiders van Iran zal versterken als zij bovengenoemde maatregelen neemt juist in de periode dat alles op alles wordt gezet om een einde te maken aan het wrede Ayatollah regiem.

Namens het Comité Iran Vrij

Uri Rosenthal, voorzitter

Gert-Jan Segers, vice-voorzitter

202600209

De Tweede Kamer t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Aandachtpunten namens Nederlandse Brouwers voor de formatietafel
Den Haag, 8 januari 2026

Geachte mevrouw Letschert,

U bent opgegroeid en werkt in een omgeving waar vele brouwerijen dagelijks de lekkerste bieren brouwen. Van één van Nederlands grootste brouwerijen in Lieshout nabij Helmond tot vele kleinere brouwerijen in en rond Maastricht zoals in Gulpen en Schinnen. Van dichtbij kunt u ervaren hoe rijk de Nederlandse biercultuur is. Of het nu op het Vrijthof, het Helmondse Havenplein of de Grutstraat in Doetichem is, overal kunt u zien dat bier een prachtig product is dat mensen samenbrengt en zorgt voor verbinding en gezelligheid in onze samenleving. Tegelijkertijd ziet u ook waarom onze mooie sector het moeilijk heeft. Zo halen vele Limburgers o.a. hun bier in België of Duitsland. De accijnzen en (verbruiks)belasting ligt daar substantieel lager.

Trots

De Nederlandse biersector is een terechte bron van trots. Traditie en vakmanschap komen er naadloos samen met hightech innovaties in het brouwproces en duurzame initiatieven. De sector kan met recht een circulaire koploper worden genoemd. Ook wanneer het bier als succesvol exportproduct de grenzen overschrijdt, wordt de lokale binding nooit uit het oog verloren.

Nederland telt ruim 900 brouwerijen waar duizenden brouwers met veel liefde elke dag weer de meest heerlijke bieren brouwen: van pilsener, trappistenbier, bockbier, IPA tot alcoholvrij en -arm bier. Wat alle brouwers gemeen hebben is dat verantwoordelijkheid in hun DNA zit. Verantwoordelijkheid die ze voelen voor hun omgeving, het milieu, de (lokale) gemeenschap waar ze deel van uitmaken en voor hun mensen. Ook als het gaat om verantwoorde alcoholconsumptie nemen de brouwers hun verantwoordelijkheid. De opties voor alcoholvrij en -arm bier groeien met de dag, waardoor iedereen kan genieten van een smaakvolle ervaring – zonder compromissen.

Bier is de oudste alcoholhoudende drank ter wereld en is duizenden jaren geleden ontstaan. Bier staat op de derde plaats van de wereldranglijst van meest populaire dranken, na water en thee. Honderden verschillende bieren, vele soorten, uiteenlopende smaken, met alcohol en zonder alcohol. Al die bieren hebben gemeen dat ze gebrouwen zijn met 4 dezelfde ingrediënten: water, graan, hop en gist. Het zijn deze vier ingrediënten die bier zo populair maken.

In het belang van de Nederlandse bierdrinkers en -cultuur, hopen wij de volgende vier ingrediënten terug te zien in het programma:

1. Continuering Nationaal Preventieakkoord, met specifieke aanscherping gericht op jongeren tot 18 jaar.
2. Ruimte om te kunnen ondernemen.
3. Realistische en voorspelbare transitie naar een fossielvrije en circulaire economie.
4. Gelijk speelveld voor brouwerijen, internationaal en in ons eigen land.

INGREDIËNTEN VOOR HET REGEERPROGRAMMA

In de bijlage worden deze ingrediënten nader uitgewerkt.

De afgelopen jaren is veel gebeurd en veranderd. We merken dat in de biersector dag in, dag uit. De coronapandemie was nog maar nauwelijks voorbij of de oorlog in Oekraïne brak uit met o.a. forse kostenstijgingen van grondstoffen, lonen en energieprijzen in combinatie met een krappe arbeidsmarkt tot gevolg. De biersector heeft daardoor nauwelijks de tijd gekregen om weer vet op de botten te krijgen.

Wij hopen dan ook dat u niet mee zult gaan in het voortdurend verder verhogen van onze lasten, zoals het verhogen van accijnzen en belastingen, en in het ons steeds moeilijker maken om onze producten bij de consument te brengen. We hopen dat u en uw gesprekspartners er oog voor zullen hebben dat minimaal een pas op de plaats hard nodig is om te voorkomen dat het Nederlanders door te hoge prijzen en allerlei restricties steeds moeilijker wordt gemaakt om van hun lekker glas bier te genieten en meer brouwerijen hun deuren moeten sluiten. Bier biedt niet alleen heel veel Nederlanders een keus aan varianten met alcohol en geen alcohol, maar zorgt ook voor vele tienduizenden Nederlanders voor werkgelegenheid. De Nederlandse biercultuur die zich juist ook kenmerkt door verantwoordelijkheid nemen, verdient het om gekoesterd te worden.

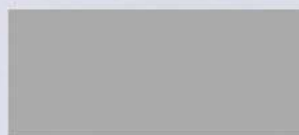
Wij hopen dat u er in zult slagen een kabinet te formeren dat kan bogen op een werkbare relatie met het parlement en dat zo in staat zal zijn tot oplossingen te komen voor de diverse problemen waar ons land met worstelt. Zeker ook omdat het één van uw gesprekspartners aan de formatietafel was die tijdens de afgelopen verkiezingscampagne met een krat bier in de handen het gesprek met studenten zocht, rekenen we er op dat u en uw gesprekspartners oog zullen hebben voor de Nederlandse biercultuur.

We wensen u veel inspiratie, creativiteit, realisme en zeker ook oog voor waar Nederlanders blij van worden, zoals het gezellig verantwoord genieten van hun bier, toe.

Namens Nederlandse Brouwers,

Fred Teeven,
Voorzitter

Meint Waterlander,
Directeur

INGREDIËNTEN VOOR HET REGEERPROGRAMMA

1. Continuering Nationaal Preventieakkoord met specifieke aanscherping gericht op jongeren tot 18 jaar.

In 2018 heeft Nederlandse Brouwers met volle overtuiging de handtekening gezet onder het Nationaal Preventieakkoord. En daarna zijn alle gemaakte afspraken nagekomen, van activiteiten gericht op studenten tot de invoering van allerlei marketingrestricties. Zoals afgesproken in het Preventieakkoord moeten onze gezamenlijke inspanningen, van overheid tot producenten, zich richten op mensen die geen maat weten te houden. Op mensen die te veel alcohol drinken en op mensen die geen alcohol moeten drinken zoals verkeersdeelnemers, zwangere vrouwen en iedereen tot 18 jaar.

Ondanks dat het goed is om te constateren dat we op koers liggen met drie van de vier afgesproken doelstellingen, hebben we wel degelijk zorgen. Het aantal jongeren onder 18 dat alcohol drinkt, ligt veel te hoog. Wij vinden dat er aanvullende, specifiek op deze groep gerichte, maatregelen gewenst zijn in combinatie met een strikte naleving van de betreffende wet- en regelgeving. De aanpak van alcoholmisbruik vraagt om specifieke en gerichte maatregelen. Niet om generieke maatregelen, zoals het recent geopperde alcoholverbod in sportkantines, accijnsverhoging, allerlei prijsmaatregelen, en marketing- en verkooprestricties. Deze betuttelende maatregelen treffen vooral de ruim 90% van de Nederlanders die wel verantwoord en met mate van hun bier genieten.

Ingrediënten:

- Het Nationaal Preventieakkoord om o.a. alcoholmisbruik tegen te gaan, wordt doorgezet.
- Om alcoholgebruik onder jongeren tot 18 jaar tegen te gaan worden specifieke en gerichte maatregelen genomen in combinatie met handhaving van de leeftijdsgrens van 18 jaar voor de verkoop van alcohol in alle verkoopkanalen, inclusief online verkoop.
- De aanpak van alcoholmisbruik vraagt om specifieke maatregelen en niet om generieke maatregelen zoals accijnsverhogingen, vergaande marketing- of verkooprestricties of prijsmaatregelen.
- Alcoholvrij bier wordt door consumenten gezien als een alternatief voor alcohol en dient daarom te worden gestimuleerd.

2. Ruimte om te kunnen ondernemen

Recentelijk bleek uit de Prinsjesdag-enquête van VNO-NCW en MKB-Nederland dat ondernemers regeldruk inmiddels als grootste probleem ervaren. Terecht komt hier, ook vanuit de politiek, steeds meer aandacht voor. De ingezette lijn om de regeldruk te verminderen, verdient dan ook een stevig vervolg. Dat vraagt wel om duidelijke regeldrukreductietargets voor alle ministeries. En om duidelijke spelregels om bestaande en nieuwe regels werkbaar, effectief en doelgericht te houden en te maken.

Tegelijkertijd kan het niet zo zijn dat daar waar de landelijke overheid de regeldruk vermindert, lokale overheden de regeldruk verzwaren, bijvoorbeeld door het invoeren van marketing en verkoopbeperkingen. Dit levert zeer ongewenste situaties op zoals marktverstoringen en ongelijke speelvelden voor ondernemers die in verschillende gemeentes werken. Zeker ook gegeven de wens van de rijksoverheid om de regeldruk terug te dringen, mag van de rijksoverheid verwacht worden dat zij het initiatief neemt om lokale verschillen te voorkomen en om verhoging van lokale regeldruk tegen te gaan.

De biersector opereert in een competitieve en sterk veranderende markt. Tegen deze achtergrond is het voor de sector essentieel dat de fiscale en regelgevende randvoorwaarden stabiel en voorspelbaar blijven. Verdere lastenverzwaringen, in het bijzonder op het gebied van accijns en verbruiksbelasting, zouden die balans verstoren en ongewenste impact hebben.

INGREDIËNTEN VOOR HET REGEERPROGRAMMA

Uit het bieronderzoek 2025 blijkt dat 41% van de Nederlandse bierdrinkers nu al regelmatig aankopen in buurlanden doet vanwege prijsvoordelen. De cumulatieve grenseffecten zijn inmiddels merkbaar in een veel bredere regio dan traditioneel het geval was. Naast de directe grensgemeenten worden tegenwoordig ook grotere gebieden rond Groningen, Zwolle, Apeldoorn en zelfs Utrecht geconfronteerd met verschuivende consumentenstromen richting het buitenland. Dit heeft gevolgen voor lokale horeca, detailhandel en de leefbaarheid van gebieden waar de leefbaarheid juist afhankelijk is van onder andere deze ondernemingen. Tegelijkertijd zorg dit ervoor dat belastinginkomsten wegvloeien naar het buitenland.

Via accijnzen, verbruiksbelasting en BTW is de biersector een belangrijke sponsoren van de Nederlandse schatkist. Voor accijnzen en verbruiksbelasting worden gezondheidsargumenten aangevoerd ter rechtvaardiging van de hoogte daarvan. Maar tegelijkertijd kan het niet zo zijn dat de verschillen met onze buurlanden dusdanig groot zijn dat dit consumenten in een groot gebied langs onze grenzen stimuleert hun inkopen over de grens te gaan doen. Harmonisatie, ook passend bij één Europese markt, is dringend gewenst.

Nederlandse Brouwers begrijpt de wens om de huidige verbruiksbelasting om te bouwen naar een belasting op basis van de hoeveelheid suiker in frisdranken. Om de verbruiksbelasting in de nieuwe vorm uitvoerbaar en het doel dienend te maken, is het van belang dat geen alcoholvrije dranken, om wat voor reden dan ook, van de nieuwe verbruiksbelasting worden uitgezonderd. Het kan bijvoorbeeld niet zo zijn dat het argument om dranken uit te zonderen omdat er geen toegevoegde suikers in zitten, willekeurig wordt toegepast. Daarnaast moeten worden geaccepteerd dat als de hoeveelheid suiker in dranken verminderd wordt, dat dan ook de totale opbrengst van de verbruiksbelasting wordt verlaagd. Het succes van een gedifferentieerde verbruiksbelasting vertaalt zich naar een lagere belastingopbrengst.

Ook moet de koppeling die er nu nog is tussen de verbruiksbelasting en bieraccijns worden losgelaten. Niet alleen is deze koppeling in strijd met EU-richtlijnen. Ook bestaat de mogelijkheid dat via het minimumtarief dat nu gehanteerd wordt, de accijns van bier wordt verhoogd hetgeen leidt tot hogere consumentenprijzen en nog meer ongewenste grenseffecten.

Ingrediënten

- Verder verlagen van de regeldruk van het bedrijfsleven.
- De rijksoverheid dient het voortouw te nemen voor het creëren van een gelijk speelveld binnen Nederland als het gaat om mogelijk marketing en verkooprestricties.
- Een gelijk speelveld geldt zeker ook ten aanzien van de fiscaliteit. Harmonisering van de tarieven voor o.a. BTW en accijnzen met die in België en Duitsland is daarom noodzakelijk.
- Invoering van een gedifferentieerde verbruiksbelasting zonder daarbij dranken vrij te stellen.
- Ontkoppeling van het minimumtarief tussen de verbruiksbelasting en de bieraccijns.

3. Realistische en voorspelbare transitie naar fossielvrije en circulaire economie.

Brouwers behoren met de bekende hervulbare Bruine Nederlandse Retourfles (BNR-fles) en de eenmalige verpakkingen die op grote schaal worden gerecycled tot de koplopers in de circulaire economie. Maar ook met uiteenlopende initiatieven gericht op het zuinig gebruik van water, beschikbaar stellen van biogas, het gebruiken van bierborstels t.b.v. de veehouderijsector, inzet van elektrisch transport en het zo lokaal mogelijk betrekken van de benodigde ingrediënten voor bier, behoort de biersector tot de koplopers bij het duurzaam maken van onze economie en samenleving. Maar het moet ze wel mogelijk gemaakt blijven worden om deze voortrekkersrol te vervullen.

INGREDIËNTEN VOOR HET REGEERPROGRAMMA

Ook de energietransitie vindt in een rap tempo plaats. Hier wordt helaas wel aangelopen tegen de beperkingen van het elektriciteitsnetwerk en de steeds veranderende wet- en regelgeving.

Ingrediënten:

- Hoewel de producentenverantwoordelijkheid helder is vastgelegd in wetgeving, ontbreekt vaak een formele rol voor andere ketenpartijen. Om de circulaire economie tot een succes te maken, is het noodzakelijk om vanuit de gehele (retour)keten te redeneren en levensmiddelenproducenten, verpakkingsproducenten en afvalverwerking/recyclebedrijven nauw te betrekken bij het ontwikkelen van het beleidsinstrumentarium.
- In dat kader pleiten wij ook voor een gerichte innameverplichting van statiegeldverpakking waaronder blik door verkooppunten op basis van werkbare criteria.
- Circulaire ketensamenwerkingen moeten zoveel mogelijk gefaciliteerd worden. De overheid dient hierin een rol te spelen met behulp van passende wetten en subsidies. Als regisseur dient de overheid te voorkomen dat er een lappendeken aan wet- en regelgeving ontstaat, die per gemeente verschilt.
- Om te kunnen verduurzamen, of het nu gaat om het elektrificeren van de logistiek, fossielvrij maken van de brouwerij of om te realiseren dat 100% van onze energie uit hernieuwbare bronnen komt, moet de juiste infrastructuur aanwezig zijn.
- We roepen de overheid op te waarborgen dat de industrie goede toegang heeft tot het stroomnet, dat er voldoende netcapaciteit beschikbaar is, dat alternatieve brandstoffen (bijv. waterstof) beschikbaar wordt voor iedereen en dat vergunningen tijdig worden verleend en zodat bedrijven hun plannen kunnen versnellen in plaats van vertragen.

4. Gelijk speelveld voor brouwerijen, internationaal en in ons eigen land.

De kwaliteit van het Nederlands bier draagt bij aan de reputatie van Nederland overal ter wereld. Dit maakt de Nederlandse biersector ook tot een belangrijke economische sector voor de Nederlandse samenleving. Nederland is de één na grootste bierexporteur ter wereld.

Als biersector ondersteunen we de ambitie voor een sterke, vernieuwende en duurzame economie. Een economie die zo sterk en flexibel is dat in de toekomst ons brood kunnen blijven verdienen en we tegelijkertijd de gevolgen voor ons klimaat en leefomgeving beperken. Van al het bier dat in Nederland wordt geconsumeerd wordt 85% ook daadwerkelijk in Nederland gebrouwen. Dat is uniek in de drankensector en goed voor de werkgelegenheid.

Het brouwen en verkopen van bier levert namelijk niet alleen werkgelegenheid op bij brouwers, maar ook bij toeleveranciers, telers, mouters, de verpakkende industrie, supermarkten en horeca. In 2019 telde de bier gerelateerde werkgelegenheid ruim 65.000 banen in brouwerijen, horeca, retail en bij toeleveranciers.

Ingrediënten:

- Stabiliteit en voorspelbaarheid beleid. Voor brouwerijen is investeringszekerheid van groot belang. Investeringszekerheid is daarom noodzakelijk.
- Het is het voor onze sector essentieel om processen zoveel mogelijk te harmoniseren op EU-niveau. Daarom vragen wij de overheid om bij de implementatie van Europese wetgeving, zoals de Verordening inzake Verpakkingen en Verpakkingsafval of IMVO-wetgeving, terughoudend te zijn met aanvullende nationale wetgeving en het Europese gelijke speelveld te borgen.

INGREDIËNTEN VOOR HET REGEERPROGRAMMA

- We zien uitdagingen in het aantrekken van nieuw talent, hoge personeelskosten en een negatief sentiment jegens het bedrijfsleven. We hopen dat de politiek uitvoering gaat geven aan het rapport Wennink.
- We vragen de overheid meer nadruk te leggen op de meerwaarde van de in Nederland gevestigde industrie. Constructief overleg tussen overheid en bedrijfsleven is daarvoor noodzakelijk.

Leden Vereniging Nederlandse Brouwers:

- Alfa Brouwerij
- Bierbrouwerij AB InBev
- Brouwerij Duvel Moortgat Nederland
- Brouwerij Noordt
- Budelse Brouwerij
- Grolsche Bierbrouwerij Nederland
- Gulpener Bierbrouwerij
- Heineken Nederland
- Jopen brouwerij
- Kompaan Dutch Craft Beer Company
- Lindeboom Bierbrouwerij
- Royal Swinkels
- Stadshaven Brouwerij
- Two Chefs Brewing
- vandeStreek bier

Nederlandse Brouwers Nederlandse Brouwers is de overkoepelende organisatie die de belangen behartigt van vijftien in Nederland gevestigde bierbrouwerijen. Doel is om op een verantwoorde en duurzame manier de consumptie en het brouwen van bier te bevorderen. De aan Nederlandse Brouwers verbonden brouwerijen zijn samen goed voor ruim 95% van de bierproductie in Nederland.

Voor meer informatie: nederlandsebrouwers.nl of Meint Waterlander (directeur):

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Nederlandse Brouwers
T.a.v. F. Teeven
Bezuidenhoutseweg 12
2594 AV Den Haag

Kenmerk: 202600210

Den Haag, 13 januari 2026

Geachte heer Teeven,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

p.s: betreffende introductie
van uw brief!

**STOP DE
NULLIJN
VOOR
Rijksambtenaren**

202600211

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering
Kabinetsformatie
mevrouw R. M. Letschert
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

**FNV, AC Rijksvakbonden, CNV en
CMHF Overheid**

Gezamenlijke vakbonden
t.a.v. Peter Wulms
Postbus 93037
2509 AA Den Haag

Kenmerk: 202500325

Den Haag, 6 januari 2026

Geachte mevrouw Letschert,

Op 24 november 2025, hebben wij, als gezamenlijke vakbonden, per brief aan informateur de heer Van Haersma Buma, onze zorgen geuit over de aangekondigde nullijn voor rijksambtenaren. Zoals u wellicht bekend is, is de CAO voor Rijksambtenaren per 31 december 2025 afgelopen. De cao-onderhandelingen hebben tot nu tot niets geleid en zijn formeel beëindigd, omdat de nullijn gehandhaafd blijft. Door drie vakbonden zijn ultimata gesteld tot 13 januari 2026 en een vakbond zal de procedure bij de Advies- en Arbitragecommissie Rijksdienst (AAC) opstarten.

Het voornemen om de nullijn voor 2026 te handhaven is voor ons onacceptabel, zeker gezien de stijgende kosten van levensonderhoud en de toenemende werkdruk binnen de rijkssector.

Bovendien zal handhaven van de nullijn betekenen dat vele voorstellen en maatregelen die het nieuwe kabinet voornemens is niet kunnen worden uitgevoerd. Reden is, dat de Rijksoverheid de concurrentie op de arbeidsmarkt verliest van sectoren als politie, defensie en gemeenten waar medewerkers wel een gewone loonsverhoging krijgen.

Voor veel werknemers zal de Rijksoverheid daarom geen aantrekkelijk werkgever meer zijn met als gevolg dat er een uitholling komt in het personeelsbestand waarbij met name de uitvoering de gevolgen zal ondervinden. Dat gaat dan om bijvoorbeeld het gevangeniswezen, de Belastingdienst en Rijkswaterstaat.

Wij wijzen u erop dat dagelijks 160.000 ambtenaren een essentiële bijdrage leveren aan het functioneren van onze samenleving. Handhaving van de nullijn staat dus haaks op een sterke en aantrekkelijk publieke sector.

Wij vinden het daarom noodzakelijk dat wij als vakbonden nadrukkelijk worden betrokken bij verdere gesprekken en afwegingen rondom dit onderwerp. In dat kader verzoeken wij u dringend om ons uit te nodigen aan tafel zodat wij onze bezwaren kunnen toelichten. Gezien het belang hiervan zijn wij op ieder moment beschikbaar.

Wij vertrouwen erop dat u hiervan het belang inziet en zien uw positieve reactie met belangstelling tegemoet.

Met vriendelijke groet,

Peter Wulms

namens

FNV

Marcelle Buitendam, Hanan Yagoubi

AC Rijksvakbonden

Peter Wulms, Marianne Wendt, Thijs Koelen

CNV

Roel van Riezen, Martijn den Heijer

CMHF Overheid

Dennis Baegen, Wolleta Roozeboom

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

FNV/ AC Rijksvakbonden/ CNV/ CMHF overheid
T.a.v. P. Wulms
Postbus 93037
2509 AA Den Haag

Kenmerk: 202600212

Den Haag, 13 januari 2026

Geachte heer Wulms,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600233

Aan de informateur Prof. dr. mr. Rianne Letschert

Bureau Woordvoering Kabinetsformatie

De Tweede Kamer

Postbus 20018 2500 EA Den Haag

Onderwerp: Randvoorwaarden voor innovatie en verdienvermogen – bijdrage metropoolregio Amsterdam

7 januari 2026

Geachte mevrouw Letschert,

Namens Amsterdam Economic Board vraag ik uw aandacht voor het toekomstig verdienvermogen van Nederland, de cruciale rol van de metropoolregio Amsterdam en de wijze waarop deze bijdrage vergroot kan worden in het verlengde van de conclusies van Wennink. Onze regio is één van de belangrijkste economische motoren van ons land, goed voor bijna een kwart van het BBP en het hoogste groeicijfer. Hier komen kennis, talent, hoogwaardige productie, logistiek en financiële en digitale dienstverlening samen. Besluiten over talent, infrastructuur en investeringsklimaat hebben direct effect op de concurrentiekracht van heel Nederland.

In het Wennink-rapport wordt onze regio gekenschetst als een van de belangrijkste economische eco-systemen met een diverse, dynamische regio, die veel in huis heeft. De regio deelt het belang dat Wennink hecht aan onze diverse economische en innovatieve kracht: de (tech)industrie, start-ups, de financiële en zakelijke dienstverlening, kennisinfrastructuur, Amsterdam Science Park, internetknooppunt AMS-IX, Schiphol en haven.

Amsterdam Economic Board realiseert publiek-private samenwerking in de regio voor duurzaam verdienvermogen op drie thema's. We werken daarbij nauw samen met bedrijven, ROM's, kennisinstellingen en overheden.

1. Life Sciences & Health en biotech: toegankelijke zorg, innovatie en concurrerende biotechindustrie.
2. AI & Tech: verantwoorde inzet van digitale technologie en AI voor innovatie en productiviteitsgroei.
3. Circulaire industrie & energie: minder afhankelijkheden, duurzame energievoorziening, schone industrie.

Met deze strategische focus en ons krachtige ecosysteem kunnen wij Nederland weerbaarder en concurrerder maken. Door deze stevige basis kunnen we snel slagen maken in de realisatie van de door Wennink genoemde strategische projecten en publiek-private samenwerking, mits de randvoorwaarden op orde zijn.

Randvoorwaarden voor sterk verdienvermogen en concurrentiekracht

Het rapport Wennink benadrukt: zonder hogere arbeidsproductiviteit en een investeringsagenda komen zowel ons verdienvermogen als publieke voorzieningen onder druk. Wij vragen u om deze kernlogica expliciet te verankeren in het regeerprogramma: eerst randvoorwaarden op orde, dan versnellen met gerichte investeringen. Bovendien attenderen wij u op de enorme kans om voor een slagvaardige uitvoering van strategische projecten meer in te zetten op de sterke publiek-private eco-systemen en innovatiekracht die al aanwezig is in en tussen regio's.

In lijn met de Ruimtelijk Economische Visie is het noodzakelijk te bepalen welke vormen van kennisintensieve, schone en strategisch relevante productie we in Nederland willen behouden en versterken. Zonder duidelijke langjarige keuzes vanuit het Rijk over het aantrekken en behouden van voldoende gekwalificeerd talent, fysieke en digitale infrastructuur en een stabiel investeringsklimaat lopen noodzakelijke investeringen vast.

1. Voldoende gekwalificeerd talent

- Investeer meerjarig in mbo/hbo/wo en leven lang ontwikkelen, zodat onderwijsinstellingen en bedrijven in de regio gezamenlijk kunnen investeren in moderne techniek- en zorgopleidingen, digitale en AI-vaardigheden én de opschaling van leerwerkplaatsen, fieldlabs en om- en bijscholing. Dit vraagt om (1) structurele versterking van het hbo als motor voor toepassing en opschaling, via lectoraten, praktijkgericht onderzoek en hybride leeromgevingen waar bedrijven en publieke partners samen innoveren; en om (2) een robuuste mbo-infrastructuur, met goed uitgeruste werkplaatsen en labs, voldoende stage- en leerbanen, en docenten uit de praktijk en (3) valorisatie en opschaling van innovatie.
- Voer een positieve Nationale Talentagenda uit, inclusief internationale studenten en kenniswerkers, met regionale afspraken over selectie, huisvesting en binding aan tekortsectoren i.p.v. generieke beperkingen.

2. Hoogwaardige fysieke en digitale infrastructuur

- Versnel energie-infrastructuur (netcapaciteit, verduurzaming, aansluiting van nieuwe en bestaande bedrijven, en windenergie via de Energiehaven IJmond).
- Investeer in fysieke infrastructuur in de regio, zoals verlengen Noord-Zuid lijn, om de bereikbaarheid en woon-werk balans in onze kennisintensieve economie te verbeteren.
- Versterk de digitale backbone (datacenters, cybersecurity, AI-infrastructuur en realisatie van een vierde Europees hyperconnectiviteitscluster in Flevoland). Amsterdam is bovendien gezien haar sterke ecosysteem een aantrekkelijkheid voor talent een uitstekende plek voor het Nationaal Agentschap voor Disruptieve Innovatie (NADI), ELLIS Institute en DeltaAI, zoals genoemd in het Nationaal Deltaplan AI.
- Geef prioriteit aan projecten die investeringen mogelijk maken en voorkom uitstel door netcongestie.

3. Stabiel investerings- en innovatieklimaat

- Zorg voor voorspelbare regels, snellere vergunningverlening en ruimte voor experiment.
- Verminder regeldruk en bied fiscale stabiliteit om investeringszekerheid te creëren.

Ons aanbod en randvoorwaarden

Onze regio is met alle samenwerkende partijen een krachtige partner voor het Rijk bij het versterken van het concurrentievermogen van Nederland. Amsterdam Economic Board investeert in publiek-private coalities die snel gemobiliseerd kunnen worden voor de realisatie van strategische projecten (conform Wennink) op het gebied van life sciences & health, tech & AI en industrie. Wij staan klaar om te helpen bij een slagvaardige uitvoering.

Wij vragen om een kabinetsagenda die de randvoorwaarden borgt en ruimte geeft voor (inter)regionale publiek-private proeftuinen, met een overheid die waar passend als launching customer durft op te treden. Wij nodigen u graag uit om dit in de formatie expliciet te verankeren: een sterke, innovatieve economie, gebouwd op talent, hoogwaardige productie en infrastructuur – met de regio Amsterdam als een van de dragende pijlers. Graag licht ik deze punten in een gesprek nader toe, samen met vertegenwoordigers uit ons regionale netwerk.

Hoogachtend,

Jessica Peters-Höndelink, directeur-bestuurder, Amsterdam Economic Board

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Amsterdam Economic Board
T.a.v. mevrouw J. Peters-Hondelink
Kattenburgerstraat 5, gebouw 002 A
1018 JA Amsterdam

Kenmerk: 202600234

Den Haag, 14 januari 2026

Geachte mevrouw Peters-Hondelink,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoochachtend,

Rianne Letschert
Informateur